

T.C.  
ANKARA ÜNİVERSİTESİ  
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ  
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ  
(TASAVVUF) ANABİLİM DALI

**ALMAN MÜŞTEŞRİKLERİN İSLAM TASAVVUFU HAKKINDAKİ  
ÇALIŞMALARININ DEĞERLENDİRİLMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Emine Pınar Sayan

Ankara – 2013

T.C.  
ANKARA ÜNİVERSİTESİ  
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ  
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ  
(TASAVVUF) ANABİLİM DALI

**ALMAN MÜŞTEŞRİKLERİN İSLAM TASAVVUFU HAKKINDAKİ  
ÇALIŞMALARININ DEĞERLENDİRİLMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Emine Pınar Sayan

Tez Danışmanı  
Prof. Dr. Mustafa Aşkar

Ankara – 2013

## **İÇİNDEKİLER**

### **KISALTMALAR**

### **ÖNSÖZ**

### **BÖLÜM**

## **I.GİRİŞ: ARAŞTIRMANIN AMACI, ÖNEMİ ve KAPSAMI**

A. ARAŞTIRMA PROBLEMİ.....	9
B. ARAŞTIRMANIN AMACI.....	11
C. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ.....	13
D. HİPOTEZLER.....	14
E. ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI.....	14

## **II. KURAMSAL ÇERÇEVE:**

### **A. TEMEL KAVRAMLAR**

1. Şarkiyat Kelimesinin Tanımı ve Şarkiyat Araştırmalarının Sebepleri.....	15
2. Müsteşrik Kelimesinin tanımı.....	17

### **B. İslam Tasavvufu Üzerine Eser Yayınlayan Alman Müsteşrikler**

#### **1. 19. Yüzyıl ve Öncesinde İslam Tasavvufu Hakkında Eser Yayınlayan Alman Müsteşrikler**

1.1. Adam Olearius'un Hayatı ve Eserleri.....	19
1.1.a. Adam Olearius'un Hayatı.....	19
1.1.b. Adam Olearius'un Eserleri.....	20

1.2. Georg Rosen'in Hayatı ve Eserleri.....	24
1.2.a.Georg Rosen'in Hayatı .....	24
1.2.b. Georg Rosen'in Eserleri.....	26
1.3. Friedrich Rückert'in Hayatı ve Eserleri.....	30
1.3.a. Friedrich Rückert'in Hayatı.....	30
1.3.b. Friedrich Rückert'in Eserleri.....	31
1.4. Richard Gosche'nin Hayatı ve Eserleri.....	38
1.4.a. Richard Gosche'nin Hayatı.....	38
1.4. b.Richard Gosche'nin Eserleri.....	39
<b>2. 20. Yüzyıl ve Sonrasında İslam Tasavvufu Hakkında Eser Yayınlayan Alman Müsteşrikler</b>	
2.1. Max Horten'in Hayatı ve Eserleri.....	44
2.1.a. Max Horten'in Hayatı .....	44
2.1.b. Max Horten'in Eserleri.....	45
2.2. Hans Joachim Kissling'in Hayatı ve Eserleri.....	48
2.2.a. Hans Joachim Kissling'in Hayatı .....	48
2.2.b. Hans Joachim Kissling'in Eserleri.....	49
2.3. Helmut Ritter' in Hayatı ve Eserleri.....	53
2.3.a. Helmut Ritter' in Hayatı .....	53
2.3. b. Helmut Ritter' in Eserleri.....	59
2.4. Franz Babinger'in Hayatı ve Eserleri.....	70
2.4. a.Franz Babinger'in Hayatı .....	70
2.4.b. Franz Babinger'in Eserleri.....	71
2.5. Annemarie Schimmel'in Hayatı ve Eserleri.....	76

2.5.a.Annemarie Schimmel'in Hayatı .....	76
2.5. b.Annemarie Schimmel'in Eserleri.....	79

<b>C. İslam Tasavvufu Üzerine Eser Veren Alman Müsteşriklerin Çalışmalarının Değerlendirilmesi.....</b>	<b>105</b>
---	------------

<b>SONUÇ.....</b>	<b>108</b>
-------------------	------------

<b>ABSTRACT.....</b>	<b>110</b>
----------------------	------------

<b>KAYNAKLAR.....</b>	<b>112</b>
-----------------------	------------

#### **EKLER**

1. Alman Müsteşriklerin Listesi.....	115
2. Adam Olearius'un Eserlerinden Örnekler.....	121
3. Özet.....	127

## KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser.
a.g.m.	: Adı geçen makale.
AÜİF	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.
bkz.	: Bakınız.
c.	: Cilt.
çev.	: Çeviren.
İSAM	: İslami Araştırmalar Merkezi.
s.	: Sayfa.
sad.	: Sadeleştiren.
ss.	: Sayfalar arası.
terc	: Tercüme Eden.
Yay.	: Yayınları.
vol	: volume
bd.	: band

## ÖNSÖZ

Çok eski tarihlerden beri batılılar çeşitli sebeplerle doğu dillerini, kültür, tarih ve edebiyatlarını araştırmış, bu konuyla ilgili sayısız çalışmalar yapmışlardır. Genel olarak bu konuları merkez alan bilime şarkiyat veya oryantalizm, bu konuyla ilgilenen araştırmacılara da müsteşrik ya da oryantalist denilmektedir.

Başlangıçta siyasî ve ticarî sebepler ağır bassa da özellikle on dokuzuncu yüzyıl sonrasında doğu bilimleri yukarıda sayılan sebeplerin dışında batıda ilmî olarak da alaka uyandırmış, üniversitelerde kürsüler kurulmuş, sadece ilmî kaygılarla bu konuya eğilen ilim adamları yetişmiştir. Bu ilim adamlarının önemli bir çoğunluğunu da Alman asıllı araştırmacılar oluşturmaktadır. Batının, İslam kültürü ile tanışmasında bu araştırmacıların doğu kaynakları üzerine yaptıkları araştırmaların ve çevirilerin rolü büyüktür.

Almanların tasavvufla bir ilim dalı olarak ilgilenmesi ise diğer İslamî ilimlere kıyasla daha sonraki zamanlara dayanır. Başlangıçta tasavvufu ayrı bir ilim alanı olarak görmemişlerdir. Tasavvufla ilişkileri Adam Olearius'un (ö.1671) "Doğu Seyahati" adlı eserinde tasavvufî şiir çevirileri yayınlamasıyla başlamıştır.<sup>1</sup>

Tasavvufla ilgilenen mutasavvıfların tecrübelerini daha ziyade şiir diliyle ifade etmeleri Almanların tasavvufla ilk tanışmalarının bu şiirler üzerinden olmasına sebep

---

<sup>1</sup> C. Priesner. *Neue Deutsche Biographie* (NDB). Cilt: 19, Berlin 1999, s. 517

olmuştur. Sonrasında Almanlar çok geniş bir yelpazede pek çok tasavvufi kaynakla ilgili çalışmalar yapmış, eserler yayınlamışlardır.

Öncelikle araştırma konusunu teşkil eden Alman asıllı müsteşriklerin internet ve yazılı eserler yardımıyla bir listesi oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu ilim adamlarının çoğu sadece tasavvufu değil pek çok İslamî ilim dalıyla bir arada ilgilendiğinden, önce Alman müsteşrikler bir bütün olarak listelenmiştir.

Bu listedeki isimler tek tek çeşitli kütüphane arşivleri ve internetten araştırılmış, tasavvuf alanında eser verdiği tespit edilenler ayrılmıştır. Ayrılan bu müsteşriklerle yeni bir liste oluşturulmuş ve bu listedeki isimler araştırmanın kalanına zemin hazırlamıştır.

Sonrasında tasavvuf alanında eser veren bu müsteşriklerin kimlikleri araştırılmaya başlanmıştır. Bu noktada ne yazık ki meşhur birkaç müsteşrik hariç çoğunun hayatları hakkında internet kaynakları ya da ansiklopedik bazı eserlerde çok yetersiz birkaç satır dışında pek bilgiye rastlanmamıştır. Bu nedenle tezin akışı içinde bazı müsteşrikler biraz daha geniş ele alınırken, bazıları hakkında ulaşılan bilgilerin yetersizliği yüzünden daha az bahsedilmiştir.

Müsteşriklerin hayatları bilgilere ulaşılabildiği ölçüde anlatıldıktan sonra eserleri araştırılmaya başlanmıştır. Annemarie Schimmel (ö.2003) ya da Helmut Ritter (ö.1971) gibi senelerini Türkiye’de geçirmiş ve Türkçe eserler vermiş veyahut eserleri Türkçe’ye çevrilmiş müsteşriklerin eserlerine rahatlıkla ulaşılırken diğer pek

çok müsteşriğin eserlerine ulaşılammış ya da az sayıda müsteşriğin Almanca ve Arapça eserlerine ulaşılma imkânı elde edilmiştir.

Bu çalışmayı hazırlarken ve tashih ederken benden yardımlarını esirgemeyen muhterem hocam Prof. Dr. Mustafa Aşkar'a ve desteklerinden ötürü muhterem hocam Prof. Dr. Ethem Cebecioğlu'na teşekkür ederim.

Emine Pınar SAYAN

OCAK 2013

Dikmen/Ankara



## GİRİŞ

### I.ARAŞTIRMANIN AMACI, ÖNEMİ, KAPSAMI

#### A. ARAŞTIRMA PROBLEMİ

Başlangıçta haçlı seferlerine, misyonerlik ve sömürgeciliğe katkı sağlamak amacıyla, İslâm coğrafyasını daha yakından tanımaya çalışan müsteşriklerin çoğunu hristiyan rahipler oluşturmaktaydı. Hızlı sanayileşmeyle beraber batılılar ürün satışlarını arttırmada, ham madde ve ucuz iş gücü temininde doğuyu önemli bir kaynak olarak gördüklerinden, doğu dilleri ve kültürünü tanımaya, zikredilen ticarî sebepler yüzünden önem verdiler. Zamanla ülkelerin sınırları netleşip de batılılar doğu ülkelerinde elçilikler kurmaya başladıklarında, bu ülkelere gidecek görevlilerin de ülkenin dili ve kültürü hakkında bilgi sahibi olmaları gerekiyordu. Bu gibi siyasî sebeplerle de pek çok kişi doğu üzerinde araştırmalar yapmış, doğu dillerini öğrenmişti.

Yüzyıllardan beri doğu bilimleri, yukarıda sayılan sebeplerin dışında batıda ilmî olarak da alaka uyandırmış, üniversitelerde kürsüler kurulmuş, sadece ilmi kaygılarla bu konuya eğilen ilim adamları yetişmiştir. Bu ilim adamlarının önemli bir çoğunluğunu da Almanlar oluşturmaktadır. Almanya'da doğu kültürleri ve doğu dinleri ile ilgili çalışmaların tarihinin oldukça eski olduğu bilinmektedir.<sup>2</sup> Şark dilleri eğitimi veren en eski kurum 1477 yılında kurulan Eberhard Karls Üniversitesi'nin

---

<sup>2</sup> H. Yaşar, *Alman Oryantalizminde Kuran'a Bakış*, İstanbul 2010, s.45.

kuruluşunu takiben buraya bağlı olarak faaliyete başlayan Şark Dilleri ve Kùltürleri Bölümü'dür (Seminar für Orientalistische Sprachen und Kulturen). Ancak burası Hıristiyan Teolojisi Bölümü'ne bağlı durumdaydı. Özel olarak İslâm araştırmalarının temeli sayılabilecek ilk çalışmalar ise, Jakop Christmann (ö.1613) tarafından başlatılmıştır. Zamanla pek çok Alman müsteşrik Müslüman ÷lkelerde üniversitelerde öğretim görevlisi olarak çalışmış, doğu kaynaklarını yerinde incelemiş ve sayıları hayli çok ve değerli eserler yayınlamışlardır.<sup>3</sup> Batının, doğu kùltürü ile tanışmasında bu araştırmacıların doğu kaynaklarından yaptıkları çevirilerin rolü büyüktür.

Almanlar, önceleri çoğunlukla diğer İslamî ilimlerle ilgili yaptıkları çalışmaların yanında tasavvufla ilgilenmişlerdir. Başlangıçta tasavvufu ayrı bir ilim alanı olarak görmemişlerdir. Batıda olduğu gibi İslâm ÷lkelerinde de tasavvuf diğer İslâmî ilimlerden sonra üniversitelerde ayrı bir akademik disiplin olarak okutulmaya başlanmış, tasavvuf kürsüleri kurulmuştur. Türkiye'de de tasavvuf ilk defa 1991 yılında yeni bir Anabilim Dalı olarak üniversitelerde yerini almıştır.<sup>4</sup> Almanların tasavvufla ilgilenmeleri öncelikle tasavvufi şiirler üzerinden olmuştur. Tasavvufla ilgilenen mutasavvıfların tecrübelerini daha ziyade şiir diliyle ifade etmeleri Almanların tasavvufla ilk tanışmalarının bu şiirler üzerinden olmasına sebep

---

<sup>3</sup> Hans Joachim Kissling (ö.1985), Helmut Ritter (ö.1971), Franz Babinger (ö.1967), Annemarie Schimmel (ö.2003) uzun yıllar Türkiye'de bulunan oryantalistlerdir. Yayınladıkları eserlerden araştırmanın ilerleyen bölümlerinde ayrıntılı olarak bahsedilmiştir.

<sup>4</sup> M. Aşkar, *Tasavvuf Tarihi Literatürü*, İstanbul 2006, s.25

olmuştur. Sonrasında Almanlar çok geniş bir yelpazede pek çok tasavvufi kaynakla ilgili araştırmalar yapmış, eserler yayınlamışlardır.

Bu araştırmada öncelikli olarak tasavvufla ilgilenen alman müsteşriklerin kimler oldukları, tasavvufla ilgili hangi eserleri yayınladıkları sorularının cevabı aranmaktadır. Bunu sorunun cevabına ulaşabilmek için genel olarak şarkiyat sahasında eser veren Alman müsteşrikler araştırılmıştır. Zira yukarıda da zikredildiği gibi pek çok Alman tasavvufi eserleri tercüme ederken ya da bu eserler ile alakalı araştırmalar yaparken bunu diğer İslam bilimlerinin çatısı altında yapmıştır.<sup>5</sup>

## **B. ARAŞTIRMANIN AMACI**

Almanların Müslümanlarla ilk pratik ilişkileri 777 yılında Kurtuba Emiri ile Büyük Karl'ın yardımlaşma antlaşmasıyla başlamıştır. O dönemde dünyanın tüm toplumlarında olduğu gibi Almanya'da da din toplumsal hayatta belirgin bir rol üstleniyordu. İnsanların kendilerini tanımlamalarında, sosyal ilişkilerinde dinin günümüze kıyasla çok daha etkili bir rolü vardı. Bu nedenle farklı bir din olan İslam Alman toplumu tarafından çok da hoş karşılanmamıştı.

Zamanla Almanların Müslümanlarla siyasî ve ticarî ilişkileri artmış, bu ilişkiler öncelikle, onları Müslüman ülkelerin dillerini öğrenmeye, ardından da dinlerini ve kültürlerini daha yakından tanımaya yöneltmiştir. Bu hedef doğrultusunda öncelikle

---

<sup>5</sup> Gazali'nin eserlerini ilk kez Almanca'ya çeviren Richard Gosche (ö.1889) aslında Arap Filolojisi alanında çalışmaktadır.

temel İslam kaynaklarını araştırarak bunları kendi dillerine çevirmeye çalışmışlardır. Bu bağlamda Alman oryantalizmini başlatan kişinin Protestan lider Martin Luther (ö.1546) olduğu kabul edilmiştir. Zira onun desteğiyle 1543 yılında Basel’de Theodor Bibliander’in (ö.1564) bastırıldığı Kur’ân külliyâtının ardından bilimsel Kuran araştırmalarının başladığı kabul edilir.

Diğer İslami bilimlerle kıyaslandığında Almanların tasavvufu ayrı bir alan olarak görüp, tasavvufi eserler üzerine çalışmaya başlamaları oldukça geç zamanlara rastlar. On dokuzuncu yüzyıla kadar Almanların tasavvufla ilgileri tasavvufi şiirleri çevirmekten ibarettir.

On dokuzuncu yüzyıl başlarından itibaren ise tasavvufla bir bilim dalı olarak ilgilenmişlerdir. Bu dönemde hızla pek çok tasavvufi kaynak eser Almanca’ya çevirilmiştir. Ayrıca tasavvufî terimleri açıklayan, tasavvufun varlık görüşünü anlatan, tasavvufla ilgili genel bilgiler veren eserler de yayınlamışlardır.<sup>6</sup>

Bu araştırmanın amacı tasavvuf alanında eser veren Alman ilim adamlarının kimlikleri hakkında bilgi vermek, tasavvufla ilgili verdikleri eserleri tanıtmak ve genel bir değerlendirme yapmaktır.

---

<sup>6</sup> Georg Rosen’in (ö.1891) Mesnevi çevirisi, Friedrich Rückert’in (1866) Şehname ve Makamat çevirileri, Richard Gosche’nin (ö.1889) Gazali’nin hayatı ve eserleri üzerine olan çalışmaları bu dönemde yapılan önemli çalışmalardır.

### C. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

On dokuzuncu yüzyılda modern Almanya doğarken, Avrupa'nın diğer ülkelerinin izlediği kolonici modeli izlememiş, içindeki farklı güçleri dengelemeye çalışmıştır. Almanların İslam topraklarında koloni kurmayı, İslam'a karşı herhangi bir saldırı örneği göstermeyi, her ne kadar kendi çıkarları gereği de olsa Almanları Türklerle müttefik olmaya, İslam dünyasıyla dostane ilişkiler kurmaya itmiştir.

İslam coğrafyasından bir hayli uzakta yaşayan ve Müslümanlarla kendi topraklarında çatışmaya ya da rekabete girmemiş olan Almanlar, İslam'a genelde saygı duymuşlardır. Zamanla İslam dünyası akademik olarak da merak uyandırmaya başlamış ve batıda İslam üzerine araştırma yapan pek çok değerli ilim adamı Almanlar arasında yetişmiştir. Bunlar önce İslam'ın ana kaynaklarını anlamak yönünde araştırmalar yapmışlardır.

Almanlar tasavvufla, diğer İslamî ilimlere göre çok daha geç ilgilenmeye başlasalar da, zamanla tasavvufi kaynaklara büyük ilgi göstermişler, bunları hızla Almanca'ya çevirerek batı dünyasında bu eserlerin tanınmasını sağlamışlardır.

Tasavvufla ilgili eser bırakan Alman müsteşriklerin çoğunun ortak özelliği diplomatik ya da akademik bir görevle yaşamlarının büyük bir bölümünü doğu ülkelerinde geçirmiş, bu ülkeleri iyi tanıyan insanlar olmalarıdır. Çoğu gittikleri doğu ülkelerinde çok sayıda doğu diline bir arada hâkim olan bu ilim adamları, eserleri

çevirirken son derece hassas davranmışlar, varolan nüshaları karşılaştırarak en düzgün şekilde çevirmeye çalışmışlardır.

Bu araştırmanın tasavvuf ilmi ile ilgilenen ve bu konuda eser veren Alman ilim adamlarının ve eserlerinin tanıtılmasında bibliyografik bir araştırma olması düşünülmüştür.

#### **D. HİPOTEZLER**

Alman müsteşrikler özellikle on dokuzuncu yüzyıldan itibaren tasavvufu yoğun bir şekilde ilgilenmişlerdir. Bunun öncesinde dinî, siyasî ve ekonomik nedenlerle İslamî kaynaklar üzerine çalışmalar yapılmıştır. Ancak bu tarihten sonra bilimsel kaygılar ağır basmış, daha ciddi, derinliği olan eserler ortaya konmuştur.

Bu araştırmaya başlanılmadan önce Alman müsteşriklerin tasavvuf alanında da yukarıda bahsedildiği gibi derinliği olan önemli eserler verdikleri hipotezi kabul edilmiş ve bu hipotezin doğruluğu araştırılmıştır.

#### **E. ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI**

Araştırmada sadece tasavvuf alanında eser veren Alman asıllı müsteşrikler konu edilmektedir. Tasavvuf hakkında eser vermekle beraber başka milletlere mensup olan müsteşrikler bu araştırmanın kapsamının dışında tutulmuştur. İslam ile ilgili pek çok

eser verdikleri halde tasavvuf hakkında eseri olmayan Alman müsteşriklerde bu araştırmanın kapsamının dışındadır.

Tasavvuf hakkında eseri olan Alman ilim adamlarının tasavvuf alanı dışındaki eserleri de o ilim adamlarının doğru tanınması açısından önem arz ettiğinden araştırmanın kapsamı içine alınmıştır.

## **II. KURAMSAL ÇERÇEVE**

### **A. TEMEL KAVRAMLAR**

#### **1.Şarkiyat Kelimesinin Tanımı ve Şarkiyat Araştırmalarının Sebepleri**

Doğu dilleri, tarih, kültür ve edebiyatlarını konu alan bilime şarkiyât/oryantalizm denir. “Şark” kelimesi doğu, güneşin doğduğu taraf anlamındadır. Kültürel olarak ise şark kelimesi, Avrupa kültürü dışında kalan Müslüman ülkeleri içerir. Şarkiyât ile aynı anlama gelen “Oryantalizm” kelimesinin de kökü Latince “Orient’tir ki buda güneşin doğduğu yer anlamındadır.<sup>7</sup>

Doğu araştırmalarının tarihi çok eskiye dayanmaktadır. Önceleri Arapça’yı ve İslâmiyet’i araştırmakla başlayan doğu çalışmaları, batının doğu üzerindeki hâkimiyeti arttıkça bu hâkimiyetin devamını sağlamak adına doğunun bütün din, örf, adet ve

---

<sup>7</sup> H. Yaşar, *Alman Oryantalizminde Kuran’a Bakış*, İstanbul 2010, s.15.

medeniyetleri hakkında çalışmalara dönüşmüştür.<sup>8</sup> Zamanla araştırmacılar doğuda konuşulan en küçük bir leheyi bile öğrenmeye ehemmiyet vermişler, halkın tüm kesimleri hakkında detaylı araştırmalar yapabilmişlerdir.

Batılıları doğu hakkında araştırmaya iten pek çok neden vardır. Tarihi seyri içinde önce dinî nedenler gelmektedir. Endülüs'ün şanlı günlerinde Endülüs'e giderek oradaki medreselerde eğitim gören rahipler Kurân-ı Kerim ve Arapça kitapları kendi dillerine çevirdiler. O zamanlar bunu İşlam kaynaklarındaki eksiklikleri gösterebilmek, bu kaynakları hristiyanlığın kaynaklarıyla kıyaslamak suretiyle hristiyanlığın üstünlüğünü ıspatlamak amacıyla yapıyorlardı.<sup>9</sup>

Batılı araştırmacıları doğu üzerine araştırma yapmaya iten ikinci neden ise, sömürgecilikti.<sup>10</sup> Batılılar, Müslüman ülkelerdeki hâkimiyetlerini devam ettirebilmek için onları daha yakından tanımaya, onların değer yargılarını algılamaya çalıştılar.

Ticarî sebepler de batılıları doğuyu daha yakından tanımaya itmiştir.<sup>11</sup> İşlâm ülkelerindeki ucuz iş gücü ve ham madde imkânının yanında seri üretimle beraber ürünlerini satabilmek içi iyi bir pazar ortamı da bulan batılılar bu ülkelerle iyi ticarî ilişkiler kurmak istediler ve bunun neticesinde doğuyla ilgili çalışmalara yöneldiler.

---

<sup>8</sup> M. Es-Sibai, *Oryantalizm ve Oryantalistler*, trc. Mücteba Uğur, İstanbul 1993, s.12.

<sup>9</sup> Es-Sibai, a.g.e., s.38

<sup>10</sup> Es-Sibai, a.g.e., s.39

<sup>11</sup> M. Es-Sibai, *Oryantalizm ve Oryantalistler*, trc. Mücteba Uğur, İstanbul 1993, s.41

Son yüzyılda birçok doğu ülkesinin özgürlüğünü kazanmasıyla beraber batılalar bu ülkelerde kurulan elçiliklerde çalışmak üzere o ülkeyi iyi tanıyan görevlilere ihtiyaç duydular. Bu görevliler o ülkedeki siyasi yetkililer, gazeteciler, önemli insanlarla ilişkileri iyi tutarak ülkenin önemli meseleleri hakkında bilgi sahibi olmaya çalıştılar. Böyle siyasi sebeplerde şarkiyat çalışmalarına zemin hazırlamıştır.<sup>12</sup>

Zamanla şarkiyat araştırmalarında akademik gayeler de önem kazanmış, doğu milletleri hakkında sırf ilmî kaygılarla eser veren ilim adamları yetişmiştir.<sup>13</sup> Üniversitelerde kürsüler kurulmuş, çok sayıda değerli eser yayınlanmıştır.

## **2. Müsteşrik Kelimesinin Tanımı**

Müslüman halkın çoğunluğunu oluşturduğu bazı Asya ve Afrika ülkelerinin din, inanç, kültür gibi değerlerini inceleyip, halkın yaşayışını, düşünce yapılarını daha yakından anlamaya çalışan doğu araştırmacılarına müsteşrik ya da oryantalist denilmektedir.<sup>14</sup>

Doğu ülkelerinin dil, din, kültür gibi unsurlarını ayrı ayrı inceleyerek bir bütün olarak algılamaya çalışan bu insanların büyük çoğunluğunu başlangıçta batılı din adamları oluşturmaktaydı. Müsteşriklerin İslam üzerine yaptıkları ilk çalışmalar

---

<sup>12</sup> Es-Sibai, a.g.e., s.41

<sup>13</sup> Es-Sibai, a.g.e., s.42

<sup>14</sup> H. Yaşar, *Alman Oryantalizminde Kuran'a Bakış*, İstanbul, 2010, s.15.

öncelikle İslam'ın ana kaynaklarına yönelik olmuştur. 1143 yılında Petrus Venerabilis tarafından Kurân-ı Kerîm'in Latinceye çevrilmesi müsteşriklerin yaptıkları ilk çalışma olarak kabul edilmektedir.<sup>15</sup>

Bir önceki kısımda da belirtildiği gibi müsteşrikler tarihi seyri içinde çeşitli nedenlerle şarkiyat çalışmalarına yönelmişlerdir. Geliştirdikleri ilmî metotlarla İslam'ın kaynaklarını orijinal dillerinde incelemişler, bu kaynaklar üzerinden halkının çoğu Müslüman olan doğu ülkelerinin manevi değerlerini araştırmışlardır. Ele aldıkları eserleri incelerken çoğu zaman tarafsız kalmayı başaramayan müsteşrikler, bu eserlerin pek çoğunu derinliklerine inmekte zorlandıkları için anladıkları şekliyle, eserin özünden uzak bir şekilde yorumlamışlardır.<sup>16</sup>

Müsteşrikler yayınladıkları eserlerle batıda İslam'ı tanıtıcı bir rol oynarken, doğuya da kendi eserlerini batılı bir çerçeveye yeniden sunmuşlardır. Bu eserler doğunun özellikle aydın kesimi üzerinde tesirini göstermiş, onların inanç kavramı üzerine olan duygu ve düşüncelerinin yeniden şekillenmesinde etkili olmuştur.<sup>17</sup> Bu bağlamda müsteşrikler yeni dünya düzeninde doğu ve İslâm algısının oluşmasında belirleyici rol oynamışlardır.

---

<sup>15</sup> R.Paret, *Arabistik und Islamkunde an Deutschen Universiteaten*, Wiesbaden, 1966, s.2.

<sup>16</sup> M. Es-Sibai, *Oryantalizm ve Oryantalistler*, trc. Mücteba Uğur, İstanbul 1993 , s.12

<sup>17</sup> M. Es-Sibai, *Oryantalizm ve Oryantalistler*, trc. Mücteba Uğur, İstanbul 1993, s.13

## **B. İslam Tasavvufu Alanında Eser Veren Alman Müsteşrikler**

### **1. 19. Yüzyıl ve Öncesinde İslam Tasavvufu Alanında Eser Yayınlayan Alman Müsteşrikler**

#### **1.1 Adam Olearius'un Hayatı ve Eserleri**

##### **1.1.a Adam Olearius'un Hayatı**

Olearius 24 Eylül 1599'da Almanya'nın Sachsen-Anhalt eyaletinde bulunan Aschersleben şehrinde doğmuştur. 1620 yılında Leipzig Üniversitesi Teoloji Fakültesi'ne başlamıştır. Teoloji'ye paralel olarak Felsefe ve Matematik bölümlerine devam etmiştir. 1627'de aynı Felsefe konusunda yüksek lisansını tamamlamıştır. Mezuniyetini takip eden beş yıl çeşitli okullarda öğretmenlik yapmıştır. Daha sonra Leipzig Üniversitesi Felsefe Fakültesi'nde öğretim görevlisi olarak göreve başlamıştır.<sup>18</sup>

Olearius, 1633 yılında Schlegwig-Holstein-Gottorf dükünün emri altına girdi. Dük, İran ve Rusya ile bir ticaret antlaşması yapmak istiyordu. Bunun için Alman bir iş adamı olan Otto Brüggemann'ın öncülüğünde bir kurul kurulmasını sağladı ve Olearius'u da yüz yirmi kişilik bu kurula elçi olarak atadı. Kurul Hamburg'da toplandı ve öncelikle antlaşma imzalamak ümidiyle Moskova'ya hareket etti. Rus

---

<sup>18</sup> C. Priesner. *Neue Deutsche Biographie* (NDB). Cilt: 19, Berlin 1999, s. 517

çarının gümrük konusundaki akıl almaz istekleri konusunda şaşırarak kurul bir antlaşmaya varamadan Gottorf'a geri dönmüştür.<sup>19</sup>

Gottorf'a geri döner dönmez antlaşma yapılması istenilen ikinci ülke olan İran'a seyahat için hazırlıklara başlanılmıştır. Olearius bu geziye de elçi olarak katılmıştır. Yola yine Hamburg'dan çıkmış ve yaklaşık iki sene süren bir yolculuktan sonra İran'ın başkenti olan İsfahan'a ulaşılmıştır. Kurul yine istedikleri antlaşmayı yapamamıştır.

Almanya'ya döndükten sonra seyahat notlarını kitaplaştıran Olearius doğu kültürünü batıda tanıtmak adına önemli bir eser yayınlamıştır. Sonraki yıllarda matematik ve teoloji alanında çalışmalarını sürdüren Olearius, 22 Şubat 1671'de Almanya'nın Schleswig-Holsteins eyaletine bağlı Gottorf'ta ölmüştür.

### **1.1.b. Adam Olearius'un Eserleri**

Olearius 1636 yılının Kasım ayından 1638 yılının Şubat ayına kadar Safavi devletinde kalmıştır. Burada onu en çok etkileyen olaylardan biri Farsça'dan çok Türkçe konuşulmasıdır. Özellikle Şirvan, Azerbaycan, Irak, Bağdat ve İran'da yaşayanlar kendi çocuklarına Türkçe öğretmişlerdir, Türk dili Safavi'lerin başkenti olan İsfahan'da o kadar etkindir ki orada Farsça bir söz duymak neredeyse imkânsızdır. Safavi tebaaları Türkçe ve Farsça şiirler okumaktadırlar. İmadeddin

---

<sup>19</sup> C. Priesner. *Neue Deutsche Biographie* (NDB). Cilt: 19, Berlin 1999, s. 518

Nesimi, Nevai, Fuzuli gibi şairlerin Türkçe ve Firdevsi, Hafız ve Saadi gibi şairlerin ise Farsça şiirleri okunmaktadır. Olearius, şahın büyükelçiler için düzenlediği bir şöleni seyahatnamesinde şöyle anlatmıştır: “Şölen bittikten sonra eşikağasıbaşı Türkçe yüksek sesle şöyle dedi: “Sofra hakkına, şah devletine, gaziler kuvvetine, Allah Allah diyelim!” Ziyafette bulunanlar tekrarladılar: Allah Allah”. Adam Olearius, 1637 yılında Erdebil'de de bir Muharrem törenine tanık olmuş, bu törende Ali ve oğulları Hasan ve Hüseyin'in tabutlarının geçit alayında geçirildiğini anlatmıştır. Bu tabutlarla yapılan geçit alayı Osiris ve Adonis için yapılan törenleri çok andırmaktadır. Nitekim Arapça’ da tabut sözcüğü eski Mısır dilinden gelmektedir.<sup>20</sup>

Safevi devletine yaptığı seyahat Olearius’un yörenin ilim adamlarından Farsçayı öğrenmesine sebep olmuştur. Olearius bu gezide gördüklerini dönünce “Doğu Seyahati”<sup>21</sup> adı altında kitaplaştırmıştır. Eser öncelikle bir seyahatname

---

<sup>20</sup> Adam Olearius, Vermehrte neue Beschreibung der muscovitischen und persischen Reise, (Schleswig, 1656), 512

<sup>21</sup> Eser ilk olarak 1647 yılında Schleswig Hollstein’da yayınlanmıştır. Orijinal adı “*Offt beehrte Beschreibung Der Newen Orientalischen Reise / So durch Gelegenheit einer Holsteinischen Legation an den König in Persien geschehen: Worinnen Derer Orter und Länder/ durch welche die Reise gangen / als fürnemblich Rußland / Tartarien und Persien / sampt ihrer Einwohner Natur/ Leben und Wesen fleissig beschrieben / und mit vielen Kupfferstücken / so nach dem Leben gestellet / gezieret*” olarak kapak sayfasına yazılmıştır, daha sonra yapılan sadeleştirmelerde “*Orientalischen Reise-Beschreibungen*” adıyla yayınlanmıştır.

niteliğindedir. Gördüğü yerlere dair ayrıntılı anlatımlar ve haritalar mevcuttur. Pek çok yer resmedilmiştir. Arap-İslam kültür çevresinin haritalarının bilinçli olarak aktarımı Oleariusla başlamıştır. Olearius haritaları Arapça yazıdan Latince' ye aktardığını açıkça bildiren ilk kişidir. Bahsi geçen haritalar 1637 yılında Kafkasya'dayken çevirdiği bir İran, bir Anadolu haritası ve birkaç tane de parça haritadır.

Eserde ayrıca Firdevsi, Hâfız, Sa'dî-yi Şirazi ve Nizamî gibi şairlerin eserlerinden çeviriler yapmış ve batı dünyasının tasavvufi şiirle tanışmasını sağlamıştır. Olearius'un bahsi geçen isimlerin eserlerinden yaptığı alıntılar Almanların ve batının tasavvufu ilk teması olarak kabul edilir. Olearius öldüğü 1671 yılına kadar Gottorf dükünün emrinde çalışmaya devam etmiştir.<sup>22</sup>

Olearius'un tasavvuf alanına yaptığı en büyük katkı daha sonra Schimmel'in de dediği gibi "Persianischer Rosenthal" adı altında çevirdiği 219 sayfalık Sadi'nin *Gülistan* tercümesidir.<sup>23</sup> Doğunun maneviyatı hakkındaki ilk bilgiler batıya klasik İran şiirinden yapılan bu çeviriler neticesinde ulaşmıştır. Asıl adı Müslihüddin Şeyh Sadi olan Sadi Şirazi İslam alimlerinden ve büyük velilerdendir. 1193'te Şiraz'da doğmuş, 1292'de yine Şiraz'da vefat etmiştir. Abdülkadir Geylani hazretlerinin

---

<sup>22</sup> C. Priesner. *Neue Deutsche Biographie* (NDB). Cilt: 19, Berlin 1999, s. 519.

<sup>23</sup> A. Schimmel, *İslamın Mistik Boyutları*, çev. Ergun Kocabıyık, İstanbul, 2004, s.

halifesinin talebesidir. Onun derslerinde yetişerek kemale gelmiş, hayatını din yoluna adanmıştır. Moğol ve Haçlılarla yapılan savaşlara katılıp, cihad etmiş, bir keresinde haçlılara esir düşmüştür. On kere hacca giden Sadi Şirazi' nin bütün eserlerinde Sadi mahlasına rastlanmaktadır. Şeyh Sadi'nin Gülistan adlı eseri, nesir ve nazımdan oluşan, ahlaki hikâyeler içeren bir kitaptır. Kitap, önsöz haricinde 8 bölümden oluşur. Kitabın önsözünde; münacat ve na't olarak nitelendirilebilecek bölümlerin yanı sıra kitabın Atabek Muzafferüddin Ebubekir'e ithaf edildiği bölüm ve kitabı yazma nedeni anlatılır. Sekiz bölümün ilkinde padişahların davranışlarının nasıl olması gerektiği anlatan 40 hikâye vardır. İkinci bölümde erdemli insanların özelliklerinden bahseden 48 hikâye vardır. 29 hikâyeden oluşan üçüncü bölümde kanaat etmenin faziletleri anlatılır. Dördüncü bölüm sükûtun faydalarına dair 13 hikâyeden oluşur. Beşinci bölümde aşka ve gençliğe dair 13 hikâye vardır. Altıncı bölümde güçsüzlüğe ve yaşlılığa dair 8 hikâye mevcuttur. Yedinci bölümde eğitim ve öğretime dair 18 hikâye vardır ve sekizinci bölümde sohbetin kurallarına dair Sadi'nin zenginlik ve fakirlik üzerine biriyle yaptığı tartışmanın anlatıldığı uzun bir hikâye mevcuttur. Gülistan genel olarak bir nasihat kitabı özelliği taşımakta olup, erdemli insan olmanın yollarını anlatmaktadır.<sup>24</sup>

Adam Olearius'un Gülistan tercümesine araştırma yapılan kütüphanelerde rastlanmamış olup, yukarıda bahsi geçen İran seyahatini anlatan eserinin 1656 yılından yazılan orijinal metni Fuat Sezgin tarafından 1994 yılında yayınlanan "The

---

<sup>24</sup> Şeyh Sadi-i Şirazi, Gülistan, Timaş yay., Haz: Sadık Yalsızuçanlar, Mart 2004

Islamic World in Foreign Travel Accounts” adlı ansiklopedik eserde mevcuttur.<sup>25</sup> Bu eser İsam Kütüphanesinde mevcuttur. Ayrıca 1980 yılında Jürgen Andersen’in orijinali 1656 yılında yazılan bu eseri günümüz Almancasıyla sadeleştirdiği çalışması da Milli Kütüphane arşivinde mevcuttur.

## **1.2 Georg Rosen’in Hayatı ve Eserleri**

### **1.2.a Georg Rosen’in Hayatı**

21 Eylül 1820’de Almanya’nın Nordrhein-Westfalen eyaletine bağlı Detmold şehrinde doğmuştur. Alman yahudisi olan Rosen, Berlin ve Leipzig’de Türkoloji ve İranistik okumuştur. Diplomatik kariyerinde ilk olarak tercümeden sorumlu elçilik görevlisi olarak 1844 yılında İstanbul’a atanan Rosen, 1853 yılında büyükelçi sıfatıyla Kudüs’e gönderilmiştir. 1967’de Belgrad’da Alman makamlarında görevini sürdürmüştür.. 1875’ten sonra Almanya’ya geri dönmüştür.

İngiliz asıllı bir Yahudi’yle evli olan Rosen, aynı zamanda daha sonraları Alman dışişleri bakanı olan Friedrich Rosen’in (ö.1935) babasıdır. Bu araştırma

---

<sup>25</sup> Bkz. F. Sezgin, *The Islamic World in Foreign Travel Accounts*, Frankfurt, 1994.

açısından önemi Mesnevi'nin ilk cildini Almanca'ya çevirerek batıda Mesnevi tercümesi yapan ilk kişi olmasındandır.<sup>26</sup>

Diplomat olarak doğu ülkelerinde geçirdiği yıllar Rosen'in doğu kültürü ile tanışmasına ve onda bu kültürün yazılı kaynaklarını inceleme merakının doğmasına sebep olmuştur. Kudüs'te bulunduğu zaman içinde Mescid-i Aksa'nın tarihi hakkında çalışan Rosen, İstanbul'a geldiğinde şefinin kendisine verdiği Mevlana Celâleddin-i Rumî'nin Mesnevi'sinden yapılmaya çalışılmış fakat taslak aşamasında kalmış tercüme denemelerinde oluşmuş sayfaları almış, bunları geliştirerek kendi tercümesine temel almıştır. Bulunduğu ülkelerde ki farklı etnik unsurların yaşayışları ile de fazlasıyla ilgilenen Rosen'in Lazca üzerine eser vermesi çağdaşlarının çok ilgisini çekmeyen böyle bir alanda bile çalışma yapması, bulunduğu ülkede ki farklı kültürlerin onda nasıl bir tesir uyandırdığını görmek açısından önemlidir.

Karısı da İngiliz asıllı olan Rosen, ünlü İngiliz doğu bilimci E.A. Wallis Budge'ı (ö.1934) eşiyile beraber Detmold'daki evinde 1885 yılında uzun bir süre ağırlamış ve bir süre ortak çalışmalarını sürdürmüşlerdir. Rosen 1961'de Detmold'da hayata veda etmiştir.

---

<sup>26</sup> Bu eser “*Mesnewi oder Doppelverse des Scheich Mewlana Dschelaled-din Rumi*” adı altında 1849 yılında Leipzig'de yayınlanmıştır.

## 1.2.b. Georg Rosen'in Eserleri

Georg Rosen'in başlıca eserleri şunlardır:<sup>27</sup>

- *Rudimenta Persica*, Leipzig 1843 (Bu eserle zamanın hükümetinin takdirini kazanmıştır).
- *Mesnewi oder Doppelverse des Scheich Mewlana Dschelaled-din Rumi*, Leipzig, Fr. Chr. Wilh. Vogel, 1849 (Mesnevi'nin Farsça'dan çevirisidir).
- *Über die Sprache der Lazen*, Lemgo 1844. (Lazca üzerine yazılmıştır).
- *Oсетische Grammatik*, Lemgo 1846.(Osetik Dili Grameri üzerinedir).
- *Übersetzung des "Tuti-nameh" ("Papageienbuch"), einer Sammlung orientalischer Erzählungen und Märchen* (Leipzig 1858, iki cilt). (Şark hikâyelerini içeren Tutiname'nin çevirisidir).
- *Das Haram zu Jerusalem und der Tempelplatz des Moria*, Gotha 1866. (Mescid-i Aksa ve Sina dağındaki Hz. Süleyman tarafından yaptırılan mabed hakkındadır).
- *Geschichte der Türkei vom Sieg der Reform 1826 bis zum Pariser Traktat 1856*, Leipzig 1866-1867, iki cilt. (1826'dan 1856'ya Türkiye Tarihi üzerinedir.).
- *Die Balkan-Haiduken*, Leipzig 1878. (Balkan toplumlarının tarihi üzerine yazılmıştır).

---

<sup>27</sup> C. Priesner. *Neue Deutsche Biographie* (NDB). Cilt: 19, Berlin 1999, s. 518

- *Bulgarische Volksdichtungen*, ins Deutsche übertragen, Leipzig 1879. (Bulgar halk edebiyatı üzerinedir).
- *Türkçe bilir misiniz? (Verstehen Sie Türkisch?) Türkischer Sprachführer, bestehend aus kurzgefaßter türkischer Grammatik, einer Wörtersammlung und aus dem Leben gegriffenen Gesprächen, zur raschen Erlernung der türkischen Sprache*. Leipzig 1891.

Rosen'in Mesnevinin birinci cildinin 644 beytini manzum olarak Almanca'ya çevirmiştir. Tercümenin ardından her bölümün şerhine de yer vermiştir. Kitabın başında Beyazıt Kütüphanesi'ndeki yazmalar arasında bulunan Bezmialem Sultan Vakfi'ndan bir mecmuadan alınmış olan bir minyatür vardır. Bu minyatürde Mevlana çömelmiş vaziyette, elini göbeği üzerinde kavuşturmuş, siyah sakallı, başında bir külah, sırtında da bir cübbe olarak resmedilmiştir. Karşısında oturan beyaz sakallı ihtiyar şahıs Şems'tir.

Kitabın önsözünde yazar neden bu eseri çevirdiğine değinir ve doğuda geçirdiği süre içinde Mesnevi'nin Kur'an-ı Kerim ve sünnetten sonra en çok etkilenilen eser olarak görüldüğüne dikkat çeker. Bu nedenle onu yüceltmek için sonuna şerif takısının da ilave edildiğine değinir. Tercümede eserin bütünlüğünü koruyamadığına dair eleştirilerin sadece Şark edebiyatını tanımayanlarca yapılabileceğine de önsözde değine Rosen, Mesnevi'nin çok yönlü bir eser olduğunu ve bu nedenle kırk bin kadar beyiti tamamen farklı şiirsel kuralları olan başka bir dile aktarmanın o kadar da kolay olmadığını belirtir. Tonlamada ve beyitlerin uzunluğunda eserin orijinalindeki şiirselliği yakalayabilmek adına bazen iki dil

arasındaki bazı yapısal farklılıkları göz ardı ettiğini bütünü okuduğunda fark ettiğini ifade eder.

Eserin yazımına İstanbul'da eline geçen Herr von Hussard'ın çeviri denemelerini inceleyerek başladığını ifade eden Rosen, şiirsel dilin çok Şark kültüründe çok yaygın olduğunu ve halk arasında dahi kullanıldığını ifade eder. Bu kadar çok mecazi dil kullanılmış, mistik ifadelerin yer aldığı beyitlerin Alman okuyucular tarafından anlaşılması zor ve sıkıcı olarak nitelenmesini anlayışla karşılamakla beraber, bu bakış açısının eserin İslam dünyasındaki önemli yerinin anlaşılmasını engellememesini temenni eder.

Önsözde Mesnevi'nin yazıldığı zamana de değinen Rosen, bu tarz tasavvufi eğilimlerin daha ziyade devletlerin en güçlü dönemlerini yaşadıkları zamanlarda değil de, fiziksel ve ahlaksal açıdan daha güç durumlarda buldukları zamanlarda ön plana çıktıklarını savunur.<sup>28</sup> İslam bir din olarak hicret sonrası birkaç yüzyılda tarihte eşi benzeri olmayan bir tarzda millet kavramının ötesine geçerek, tüm siyasi ve edebi öğeleri de içine alarak bir gelişme süreci kaydetmiştir. Fakat dört Halife sonrasında bastırılan milli duygular yine ön plana çıkmaya başlamış ve İslam

---

<sup>28</sup> G. Rosen, *Mesnevi oder Doppelverse des Scheich Mewlana Dschelaled ed Din Rumi*, <http://books.google.de/books?pg=PA5&dq=mesnevi+oder+doppelverse>, s: I-XXV

Devleti'nden karışıklıkların baş gösterdiği bu dönemde edebi alanda önemli eserler verilmiştir.

Eserde önsözün ardından Mevlana'nın hayatının anlatıldığı giriş bölümü mevcuttur. Rosen, Mevlana'yı Hakikat arayıcılarının önderi olarak tanımlamış ve sözlerinin tüm ortamlarda saygı uyandırdığından bahsetmiştir. Devletşah, Sultan Veled ve Mevlana'nın eserlerinden alıntılarla anlattığı Mevlana'nın hayatı kısmında Mevlana'nın doğumundan ölümüne kadar yaşadığı yerlerden, ailesinden, onun üzerinde etkisi olan insanlardan kısa kısa söz etmiştir.<sup>29</sup>

Mesnevi örneğine araştırma yapılan kütüphanelerin hiç birinde rastlanmamıştır. Elektronik kitap olarak internette mevcuttur. Tutiname çevirisi ile Türk tarihi hakkında yazdığı eser Almanca olarak kütüphanelerde bulunmakla beraber araştırmanın kapsamının dışında kaldığından burada daha fazla bahsedilmeye lüzum görülmemektedir.<sup>30</sup>

---

<sup>29</sup> G. Rosen, *Mesnevi oder Doppelverse des Scheich Mewlana Dschelaled ed Din Rumi*, <http://books.google.de/books?pg=PA5&dq=mesnevi+oder+doppelverse>, s: I-XXV

<sup>30</sup> Bk. G. Rosen, *Tuti-nameh: das papaganienbuch: eine sammlung orientalischer Erzählungen*. Leipzig 1858. *Geschichte der Türkei von dem siege der reform im jahre 1826 bis zum Pariser Tractat vom Jahre 1856 : von der vertilgung der Janitscharen bis zum tode Machmuds II*, Leipzig 1886.

### 1.3. Friedrich Rückert'in Hayatı ve Eserleri

#### 1.3.a. Friedrich Rückert'in Hayatı

Rückert, 16 Mayıs 1788 yılında Almanya'nın Bayern eyaletine bağlı Schweinfurt şehrinde doğmuştur. Babası hukukçu olan Rückert ailenin ilk çocuğudur. Liseyi Schweinfurt 'da Latince eğitim veren bir okulda bitirdikten sonra 1805 yılında Würzburg'da Hukuk eğitimine başlamıştır. 1809 yılında Hukuk eğitimini yarıda bırakmış, filoloji ve estetik bölümüne başlamıştır. Ayrıca üniversitenin öğrenci birliğinin de aktif bir üyesi olmuştur.<sup>31</sup>

1811 yılında Jena'da üniversitede öğretim görevlisi olarak çalışmış, ardından bir süre lisede öğretmenlik yapmış, sonrasında resmi görevlerine ara vermiştir. Bu ara sürecinde gayr-i resmî olarak eğitimliğe devam etmiş, sürekli Würzburg, Hildburghausen ve baba evinin olduğu Schweinfurt arasında gidip gelmiştir. 1816-1817 yılları arasında Stuttgart'ta Morgenblatt adlı derginin editörlerinden biri olarak çalışmıştır. 1818 yılının tamamına yakını Roma'da geçirmiştir. 1820-1828 yılları arasında Coburg'da yaşamıştır. 1826 yılında doğu dilleri profesörü olarak Erlangen Üniversitesi'nde çalışmaya başlamıştır. 1841'den emekliği olacağı 1849 yılına kadar

---

<sup>31</sup> R. Boxberger, *Allgemeine Deutsche Biographie (ADB)*, Cilt:29, Leipzig 1889, s. 445–453.

doğu dilleri profesörü olarak Berlin’de çalışmıştır. 1849 sonrası 1866’da ölünceye kadar Coburg yakınlarındaki evinde yaşamını sürdürmüştür.<sup>32</sup>

### 1.3.b Friedrich Rückert’in Eserleri

Rückert edebî kariyerine başladığında Almanya Napolyon’a karşı bir ölüm kalım savaşı vermekteydi. Rückert ilk eseri olan "*Alman Şiirleri*"ni 1814 yılında Freimund Raimar takma adıyla yayınlamıştır ve şiirlerin konularında savaş ortamının etkisi göze çarpmaktadır. 1815-1818 yılları arasında “Napolyon, İki Bölümlük Politik Komedi” adındaki diğer bir eserini yayınlamıştır.

Rückert, 1822 yılında “Doğu Gülleri” adı altında bir şiir derlemesi yayınlamış, ardından 1834-1838 yılları arasında “Toplu Şiirler” başlığı altında altı ayrı cilt halinde değişik şiirlerden oluşan eserini yayınlamıştır.

Rückert, otuz dile fazlasıyla hakimdi. Doğulu yazarların eserlerini, özellikle şiirlerini ustalıkla Almanca’ya çevirebiliyordu. 1826 yılında Harirî’nin Makâmât’ını Almanca’ya çevirdi ve bununla ilmi çevrelerin takdirini topladı. Ayrıca Mevlâna’ya ait bazı gazelleri ve Divan-ı Kebir’den bazı parçaları da Almanca’ya çevirmiştir. Rückert’ in en önemli eserleri şunlardır:<sup>33</sup>

---

<sup>32</sup>R. Boxberger, *Allgemeine Deutsche Biographie (ADB)*, Cilt:29, Leipzig 1889, s.445-453.

<sup>33</sup> R. Boxberger, 1889, s.445-453.

• *Geharnische Sonette* (Freimund Raimar takma adıyla yayınlanan bestelerini içerir.), 1814 Heidelberg, Engelmann.

• *Kranz der Zeit*, Stuttgart 1817. (Şiirlerini içermektedir).

• *Napoleon, eine politische Komödie in zwei Stücken*, Stuttgart 1816–1818. (Napolyan hakkındaki iki perdelik, politik komedi türünde oyundur).

• *Oestliche Rosen*, Leipzig: Brockhaus, 1822. (Doğu edebiyatından seçme şiir çevirilerini içerir).

• *Die Verwandlungen des Ebu Seid von Serûg oder die Makâmen des Hariri, in freier Nachbildung*. (Harirî'nin Makâmât'ından çeviriler içerir).

○ Birinci baskı, Stuttgart und Tübingen: Johann Friedrich Cotta 1826.

○ Genişletilmiş ikinci baskı, Stuttgart und Tübingen: Johann Friedrich Cotta 1837.

• *Rostem und Suhrab. Eine Heldengeschichte in 12 Büchern*, Erlangen: Theodor Bläsing 1838. (Şehname' de hikâyeleri anlatılan baba ve oğulla ilgili kısımların çevirisidir).

• *Hamâsa oder die ältesten arabischen Volkslieder*, Abu Temmâm tarafından derlenmiş, Friedrich Rückert tarafından Almanca'ya çevrilmiştir, 2 Cilt., 1846. (Eski Arap halk şarkılarını içerir).

• *Firdosi's Königsbuch (Schahname)* (Şehname çevirisidir)

○ I - XIII Kısımlar, Berlin : Reimer, 1890 LII, 439 S.

○ XV – XIX. Kısımlar, Berlin : Reimer, 1894 X, 590 S.

○ XX - XXVI. Kısımlar. Berlin : Reimer (Rüstem ve Sührab- İskender ve Filozof başlıklı eklerle beraber), 1895 XI, 367 S.

•*Der Koran*, (Friedrich Rückert'in Hartmut Bobzin tarafından yayınlanan ve Wolfdietrich Fischer tarafından sadeleştirilen Kur'an çevirisidir.), Würzburg: Ergon 2000.

Arap ve Fars şiirinin etkisi altında kalarak rubâî, mesnevi ve gazel tarzında şiirler yazmıştır. Başka bir deyişle, Rückert, Müslüman toplumların edebiyatlarında kullanılan şiirsel formatı Alman edebiyatına uyarlamamıştır. Bu tarz, Rückert dışında başka hiçbir Alman şairi tarafından uygulanmamıştır. Şiirlerini Freimund Raimar takma adıyla yayımlamıştır.

Rückert, klâsik Arap nesrinin en önemli yapıtlarından biri olan el-Harîrî'nin *el-Makâmât* adlı hikâye kitabını Almancaya çevirerek *Die Verwandlungen des Abu Seid* ismiyle yayımladı. Rückert' in bu çevirisi, metnin Arapça aslında olduğu gibi, çok sayıda seci, lafız oyunları ve retorik öğeleri taşımaktadır. Dolayısıyla, Arap edebiyatından Almancaya yapılan bu çeviri, tüm Avrupa dillerine Arapçadan yapılan çeviriler içinde eşsiz bir konuma sahiptir. Çünkü metin, sadece sözel olarak çevrilmekle yetinilmeyip, metnin üslûbu ve söz sanatları da Almanca çeviriye aynen yansıtılmıştır. Rückert' in tercümesi Hariri'nin bugün elimizde bulunan elli makramesinin kırk üç tanesini içerir.

Makame, kaynağı Arap Edebiyatı olan küçük hikâye türüdür. Makamelerde hayali bir anlatıcı ve hayali bir kahraman bulunur. Olaylar, bu hayali kahraman etrafında teşekkül eder. Genellikle, ahlaki ve sosyal bir ders verme amacı taşıyan bu eserlerde, aynı zamanda beyan, bedii gibi belagat unsurlarının da yer aldığı görülür. Makame kelimesini ele aldığımızda, bu kelimenin Cahiliye Devrinde kabile toplantısı

anlamında kullanıldığı, daha sonra Emevi ve ilk devir Abbasi halifeleri zamanında halifelerin, dindar kişilerin ağzından dini ve ahlaki hikâyeler dinlemek amacıyla yaptıkları toplantıları anlatmak için kullanılmıştır. Daha sonra bu kelime, "sözlü hikâye" anlamını taşımıştır.<sup>34</sup>

Rückert'in Mevlana ile ilişkisi ise daha derin ve anlamlıdır. Rückert Mevlana'nın eserlerinden yaptığı çevirilerde sırf çevirmen olarak kalmamış, eserin muhtevasına kendisini de dahil ederek batı dünyasında az bulunur bir karşılaştırmalı edebiyat çalışması yapmaya çalışmış, kendisini bu denli etkileyen bir eseri kendi doğduğu topraklardakilerin de anlayabilmesi için kuru bir çevirme denemesinin çok fazlasında gayret göstermiştir. Mevlana'yı büyük bir hakikat olarak kabul eden Rückert kendisini de batı dünyasında onun yansıtıcısı olarak görmüş ve Mevlana'nın eserlerini tüm herkese mâl olan bir değerler bütünü olarak kabul ettiğinden birebir tercüme yerine kendi algıladığını anlatma kendi şiirsel diliyle anlatma yolunu seçmiştir. Rückert'in Mevlana'dan esinlenerek Mevlana'ya ithaf ettiği şu gazel O'nun Mevlana'ya olan hayranlığının da bir ifadesidir.<sup>35</sup>

“Şark'ın Güülü deniyor Celâleddin'e,

Benim şiirimse yansıtıyor onun bir suretini.

Sabah seninle uyandım, ey Mevlâna

Gözlerimin yaş yerine gök şarabıyla dolduğunu gördüm.

---

<sup>34</sup> B. Aytaç, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, 1991, cilt:35, s.6

<sup>35</sup> H. Akay , İ. Öztürk *Mevlâna Araştırmaları Dergisi* Yıl : 2007, Sayı 1

Mevlâna Celâleddin! Senin ağzın öğretti bana bu kelimeyi,

Ne zaman dostuna yalnız gitmek isterse kalbim yanılıyor

Âh Celâleddin! Bu engin denizde erimiş ruhun senin .

Sen sırdaşsın, sır veren değilsin.

Kalbim, maden ocağı ve darphanedir,

Kalbime saf ve gerçek altınlar basıyorsun, ey Celâleddin!

Bir tanrı adamı derinliklerde gizlidir; sen de

Bir tanrı adamısın, Doğu'da, ey Celâleddin!

Neysen, ne değilsem; ben oyum. Sen bilirsin ben neyim.

Söyle Celâleddin, ben her şeyde ruhum!

Eğer güzelliğine parlak bir ayna ararsan, Mevlâna Celâleddin!

Bak buradaki parlak aynaya.

Karşı gelemeyeceğin davet ey sevgili

Celâleddin'in şiiridir, uzaklaşma, gel ondan uzaklaşma!

Selamımı söyleyin Mevlâna'ya, onu çok seviyorum.

Acaba ne der bana, onu çok seviyorum.

Biz baharın kurtarıcı nefesini bekler dururduk,

Ey Celâleddin! Seninkisi Doğu'dan Batı'ya geliverdi.

Ey Celâleddin, bunu sen gerçekleştirdin,

Bu sihirli oyundan daha sihirlisi nedir? Söyle!

Ey Mevlâna, seni canlandıran, sana hayat veren

Yüksek ruha şaşıyorum, hayretler içindeyim.

Ey Mevlâna, seni neşidelerimde “Celâleddin” diye övdüm,

Senin Ebû Talib’in oğlu Ali’yi övdüğün gibi.

Ey Celâleddin! Eğer O’nu bulursan,

Onu arıyorum, n'olur söyle! O nerededir?

Ey Celâleddin, sen şarkın merhem tüccarısın,

Ben de Batıda bir dükkân açtım, bilesin.

Bütün bölgelerin azizleri arasında neredesin? Selam sana!

Ey Mevlâna Celâleddin! Hatıran mübarek olsun bana!”

Rückert’ in Mevlana’ya olan hayranlığını, ona duyduğu yakınlığı ve dostluğu dile getirdiği aşağıdaki şiiri de Mevlana’nın eserinin bu batılı şairde oluşturduğu etkiyi anlamak ve onun eserleri çevirirken batılı okurun da kendisi gibi hissetmesini sağlamak amacıyla eserin özüne sadık kalıp şeklini batılı kalıplarla bezemesini anlamlandırmak açısından ehemmiyetlidir.<sup>36</sup>

Celâleddin’in Şiiri: Ruhumun Fecri

“Ruhumun sabah ışığı, uzaklaşma, gel uzaklaşma!

---

<sup>36</sup> H. Akay , İ. Öztürk *Mevlâna Araştırmaları Dergisi* Yıl : 2007, Sayı 1

Aşkımın hayalimdeki çehresi, uzaklaşma, gel uzaklaşma!

Baktığın yerde hayat, döndüğün yerde ölüm,

Ölümün hayatla boğuştuğu bu yerden uzaklaşma, gel uzaklaşma

Yükseldiğin yerde doğu, battığın yerde batıyım

Renklerimi kıran ey ışık, uzaklaşma, uzaklaşma!

Senin dilencinim, prensinim, esirinim, azatlımım

Tutkum görevimdir benim, uzaklaşma, gel uzaklaşma!

Gör beni sarık nasıl süsledi, Zerdüşt kemeri nasıl kuşadı.

Rahip kisvesi ve zünnar beni nasıl sardı, uzaklaşma, gel uzaklaşma

Brahmanım, Hristiyanım, Müslümanım.

Sen de benim güvencimsin, uzaklaşma, gel uzaklaşma!

Hint tapınaklarında, camilerde ve kiliselerde benim mihrabım

Sadece senin yüzündür, uzaklaşma, gel uzaklaşma!

Kainatın ebedi odağı, seni överek tavaf ederim.

Çıkma halkamızdan uzaklaşma bizden, gel uzaklaşma!

Kıyamet ve mutluluk! Yaklaştığın yer mutluluk

Uzaklaştığın yer kıyamet, uzaklaşma, gel uzaklaşma!

Ey gök gülü, seni çağırmak isteyerek etrafında

Goncalar nasıl hasret çekiyor bak, gel uzaklaşma!

Dinle gül! Nasıl feryat ederek gecelerde her bülbül

Ruhundan seslenerek çağırıyor, uzaklaşma, gel uzaklaşma

Karşı konulmaz, dayanılmaz davet ey sevgili!

Celâleddin'in şiiiridir, uzaklaşma, gel uzaklaşma!"<sup>25</sup>

Friedrich Rückert'in Kur'ân tercümesinin bir fotokopisi İsam kütüphanesinde mevcuttur. Milli Kütüphane'de de Şahnâme'yi Almanca'ya çevirdiği eseri bulunmaktadır. Mevlâna ya da Harirî üzerine olan eserlerine kütüphanelerde ulaşılammıştır. İnternet ortamında bu kitaplar elektronik kitap olarak mevcuttur.

#### **1.4. Richard Gosche'nin Hayatı ve Eserleri**

##### **1.4.a. Richard Goesche'nin Hayatı**

Richard Gosche, 4 Haziran 1824'de Almanya'nın Neuendorf şehrinde doğdu. Babası bir papaz olan Gosche dokuz kardeşin en büyüğüdür. Babasının papaz oluşunun ve Şark hikâyelerini incelemesinin Goesche'nin daha sonraları Şark araştırmalarına yönelmesinde payı büyüktür.

On dört yaşına kadar babası tarafından evde eğitilen Gosche, Leipzig'de ki üç yıllık lise eğitiminin ardından önce Leipzig, ardından Berlin'de filoloji eğitimini tamamladı. Bir süre maddi imkânsızlıklar nedeniyle Leipzig'de varlıklı ailelerin çocuklarına özel ders vererek geçimini sağladı. 1847'de Şarkiyat alanında doktorasını tamamladı. Aynı yıl Berlin Kraliyet Kütüphanesi'nde çalışmaya başladı. Buradaki çalışma esnasında Almanya'da konusunda öncü olan pek çok ilim insanını

yakından tanıma fırsatını buldu. 1853 yılında Fars ve Arap Dili bölümünde profesör oldu.

Bu kürsüde profesör olarak çalışmaya başlamasının ardından uzun süredir nişanlı olduğu kendisi gibi Arapça profesörü olan yakın bir arkadaşının kız kardeşiyle evlendi. Bu evlilikten üç kız çocuğu olan Gosche, 1863 yılından sonra Halle Üniversitesi'nde doğu filolojisi profesörü olarak çalışmalarını sürdürdü. 29 Ekim 1889'da Halle'de hayata veda etti.<sup>37</sup>

#### 1.4.b. Richard Goesche'nin Eserleri

Goesche'nin başlıca eserleri şunlardır:<sup>38</sup>

- *De ariana linguae gentisque Armeniacae indole prolegomena.* (Berlin 1847).
- *Die Alhambra* (Berlin 1854).
- *Wissenschaftliche Jahresberichte über die morgenländischen Studien* (Leipzig 1857 ve takip eden yıllar), (Deutschen Morgenländischen Gesellschaft adlı kuruluşun idareci üyesi sıfatıyla yayınladığı şarkiyat alanındaki yıllık bildirimlerdir).
- *Al-Ghazzalis Leben und Werke* (Berlin 1858). (Gazali'nin hayatı ve eserleri hakkındadır).

---

<sup>37</sup> L. Fränkel, Gosche, Richard Adolf. In: Allgemeine Deutsche Biographie (ADB).

Cilt: 49, Leipzig ,1904, s. 469–474

<sup>38</sup> L. Fränkel, a.g.e., s.469-474

• *Die Kitab-el-awâil*.(Berlin 1865).

• *Archiv für Literaturgeschichte* (Leipzig 1870-71, Franz Schnorr von Carolsfeld tarafından devamı yazılmıştır. )

• *Richard Wagner's Frauengestalten* (Leipzig 1883).

• *Georg Ebers als Forscher und Dichter dargestellt* (Leipzig 1886).

(Bir şair ve araştırmacı olarak Georg Ebers'i anlattığı eserdir).

Richard Gosche, batıda Gazâlî'nin eserleri ile ilgili çalışmaları başlatan kişi olarak kabul edilir. O Gazâlî'nin kırk kadar eserini değerlendirmiştir. Aynı zamanda Batı'da Gazâlî üzerine gerçekleştirilen ilk monografik çalışma olarak nitelendirilen “Über Ghazzalis Leben und Werke” (Gazâlî'nin Hayatı ve Eseleri) adlı çalışmasını 1858'de yayınlamıştır. Eserin orijinal almanca metni Fuat Sezgin tarafından 54. sayısı 1999'da yayınlanan “Islamic Philosophy” adlı ansiklopedik çalışmanın aynı sayısında yer almaktadır.

Bu çalışmasında Gosche Gazâlî'nin eserlerini iki gruba ayırmıştır. Birinci bölümü Gazâlî'nin “Temel İslam Bilimleri Üzerine Çalışmaları” olarak adlandırmış ve şu başlıklar altında incelemiştir:<sup>39</sup>

1. CEVAHİR-ÜL KUR-ÂN (جواهر القرآن): Bu eserin ilk iki bölümüne nüshaları sadece Londra ve St.Petersburg'da bulunduğu için ulaşamamıştır. Üçüncü bölümünün Berlin'de bulunan üç nüshasını

---

<sup>39</sup> F. Sezgin, *Islamic Philosophy*, Cilt:54, Frankfurt am Main , 1999, s. 249-267

incelemiş, “Dinin Temelleri Üzerine Kırk Açıklama Kitabı” olarak çevirdiği bu üçüncü kısım hakkında bilgi vermiştir.

2. *EL-MAKSADÜ'L-ESNÂ* (في شرح اسماء الله المقصد الاسنى) (الحسنى): Adını “Ulvi hedefler” olarak çevirmiş, eserin Allah’ın yüz isminin manalarına Gazali’nin getirdiği açıklamalardan oluştuğundan bahsetmiştir.

3. *ED-DÛRRA EL-FÂHİRE Fİ KEŞFÜL-ULÛM EL-ÂHİRE* (الدرة الفاخر) : “Ahiret İlimi Hakkında İnciler” olarak çevirmiştir. Bu eserin İbn-i Rüşd tarafından fazla tasavvufi bulunduğu için eleştirildiğinden bahsetmiştir.

4. *RİSALE-İ KUDSİYYE* (الرسالة القدسية): “Ulvi Mektuplar” adlı eserin her biri onar alt bölüme sahip olan dört ana bölümden oluştuğunu birinci bölümde Allah’ın (c.c) zatından, ikinci bölümde sıfatlarından, üçüncü bölümde fiillerinden dördüncü bölümde peygamberliğin hakikatinden bahsedildiğine işaret etmiştir.

5. *EL- İKTİSAD FİL-İTİKAD* (الاقتصاد في الاعتقاد): Doğru yolun seçimi üzerine olduğunu yazmış fazla bilgi vermemiştir.

Bu bölümde çok ayrıntıya girmeden Gazali’nin temel İslam bilimleri üzerine birkaç eseri daha olduğundan bahsetmiş ve ikinci kısımda Gazali’nin Ahlak temeli üzerine yazdığı eserlerine geçmiştir:

1. *İHYÂU ULÛMİ'D-DÎN* (الدين احياء علوم): “Dini İlimlerin Yeniden Dirilişi” diye çevirdiği bu kitabın Gazali’nin genel ahlak konulu

eserlerinin en önemlisi olduğundan ve dört bölüme ayrılmış kırk kitaptan oluştuğundan bahsetmiş ve bu bölümlerle her bölümün içindeki kitapların ismini tek tek yayınlamıştır. Bu kitabın tamamen tasavvufî bir üslupla yazıldığından, bilimsel yaklaşımla incelendiğinde değerlendirilmesinin güç olduğundan bahsetmiştir. Kitaptan orijinal metinlere de yer vermiştir.

2. *BĪDAYETŪL- HĪDAYE* (بداية الهداية): Bu eserde İhya'nın tersine dini uygulamaların ilmi temellere dayandırıldığını vurgulamıştır.

3. *MĪZÂN-ŪL AMEL* (میزان العمل): Bu eserin diğerleriyle kıyaslandığında içerik olarak Gazali'nin en sistematik eseri olduğuna değinmiştir.

4. *EL KĪSTASŪL MŪSTAKĪM* (القسطاس المستقيم) : Bu kitabın orijinaline ulaşılamadığı tercümelelerinin diğer dillere daha önceden İbranice'ye çevirilmiş olan nüshası üzerinden yapıldığını belirtmiştir.

5. *KĪMYÂ-Ī SAÂDET* (كميائي سعادات) : Kitap ve kitabın bölümleri üzerine genel bilgi verilmiştir.

6. *NASĪHAT-ŪL MŪLŪK* (نصيحة الملوك) : Bu kitabında orijinalinin Farsça yazıldığından ve fakat ulaşılan en eski metinlerin Arapça tercümeleri olduğundan bahsetmiş, giriş ve bunu takip eden yedi bölümden oluştuğunu belirtmiştir.

7. *EYYŪHEL VELED* (إيها الولد): Hammer-Purgstall tarafından daha önce Almanca'ya çevrildiğini vurgulamış, fazla bilgi vermemiştir.

8. *MĪNHÂCŪ'L ÂBĪDĪN* (منهاج العابدين) : Aynı eserin farklı isimlerle yayımlandığını yazmıştır.

9. *MİŞKATÜL ENVAR* (مشكاة الأنوار) : Nur suresi 36. ayetine (Allah'ın, içinde İsmi'nin yükseltilmesine ve zikredilmesine izin verdiği evlerin içinde (Allah'ın nuru) vardır. Orada O'nu, sabah akşam tesbih ederler.) istinaden bu ismin verildiğini belirtir. Kitapta ana olarak nurun kaynağı olan Allah'a (c.c) ulaşmanın yolları üzerinde durulmuştur. Kitabın Yahudi ve Müslümanlar üzerinde geniş ilgi uyandırdığını ifade etmiştir.

10. *EL-BÂSİT* (البسيط)

11. *EL-VASÎT* (الوسيط)

12. *TEHAFÜTÜ'L- FELASİFE* (تهافت الفلاسفة)

Gosche, yaşadığı 1800'lü yıllarda Gazali'nin adı geçen eserlerini ve diğer birkaç eserini tek tek incelemiş, Gazali'nin hayatı ve eserlerini anlattığı araştırmasında bu eserlere hangi kütüphanelerde ulaştığını, orjinallerinin nerelerde bulunduğunu, ana hatlarıyla eserlerde neler anlatıldığını, üzerine hangi bilim adamlarının çalışmalar yaptığını belirtmiştir. Gosche'nin bu çalışması Fuat Sezginin 1999 yılında yayınladığı İslam Felsefesi başlıklı ansiklopedik çalışmanın 54. sayısında 1858'de basıldığı şekliyle mevcuttur. Şimdiye kadar anlatılanlar bu baskıya dayanılarak anlatılmıştır.

## 2. 20.Yüzyıl ve Sonrasında İslam Tasavvufu Alanında Eser Yayınlayan Alman Müsteşrikler

### 2.1. Max Horten'in Hayatı ve Eserleri

#### 2.1.a Max Horten'in Hayatı

Max Horten, Mayıs 1874'te Almanya'nın Nordrhein-Westfalen eyaletine bağlı Eberfeld şehrinde doğmuştur. Babası tanınmış bir savcı olan Horten'in yedi kardeşi vardır. Horten ayrıca ünlü işadamı Helmut Horten (ö.1987) ve tanınmış siyasetçi Alphons Horten'in (ö.2003) amcasıdır.

Çok dindar bir ailede yetişen Horten'in iki kız ve iki erkek kardeşi kilisede çalışmıştır. Kendisi de Katolik din bilimci olan Horten, Bonn Üniversitesi'nde Şark Dilleri Enstitüsü'nde Profesör olarak çalışmıştır.

Çağdaşı olan Friederich Heinrich Dieterich (ö.1903), Ignaz Goldhizer (ö.1921), T.J. de Boer (1940) gibi oryantalistlerle beraber oda İslâm felsefesi ve dininin temel kaynakları üzerine sistematik araştırmalar yapmış bazı eserleri Almancaya çevirmeye çalışmıştır.<sup>40</sup> Özellikle Arap felsefesi alanında çeviri yapan Horten'in çeviri çalışmalarının çoğu günümüzdeki çeviri eserlerde aranan standartları taşımamaktadır. Öncesinde Hint felsefesi alanında çalışan Horten, Arap felsefesi alanında çalışmaya başladığında hep daha önceki çalışmalarının etkisi altında kalmış

---

<sup>40</sup> O. Spies, in: *Bonner Gelehrte* 8, Bonn, 1970, ss.327-29.

ve Arapların Hint felsefesinden etkilendiği gibi bir hipotezi çalışmalarına temel olarak kabul etmiştir. Bu hipotez onun bir çevirmen olarak tarafsızlığını korumasını engellemiş ve eserlerinde hep bu ön kabulün etkisi görülmüştür.

Katolik bir dinbilimci olarak eski Yunan felsefesinden de fazlasıyla etkilenen Horten, İslam felsefesinde iman ve akıl arasındaki ilişkiler üzerine çalışırken de bunu eski Yunan felsefesiyle kıyaslayarak anlamlandırmaya çalışmış ve böylece etkileşimlerin ötesinde tarafsız bir çeviri ve İslam algısından uzak kalmıştır. Horten 2 Temmuz 1945'te Bonn'da hayata veda etmiştir.

### **2.1.b. Max Horten'in Eserleri**

Horten tasavvufla ilgili yayınladığı eserlerde İslâm tasavvufunun köklerinin Hint mistisizmine dayandığı gibi bir görüşü benimsediğinden, bu eserler günümüzde fazlasıyla eleştiriye açıktır. Başlıca eserleri şunlardır:<sup>41</sup>

İbn-i Sinâ'da Metafizik, Leipzig 1907.

Razi ve Tusi'nin Felsefi Görüşleri, 1910.

Abu Raschid'in Felsefi Görüşleri, Bonn 1910.

İslam Düşünürlerinin Felsefi Görüşleri, Bonn 1912.

Suhreverdi'de Aydınlanma Felsefesi, Halle 1912.

Müslüman İlim Adamlarına Göre İslam Felsefesi, Bonn 1912.

Mistik İslam ile İlgili Eserler, Arabi'den Üç Şiir, Bonn 1912.

---

<sup>41</sup> M. Horten, *Die Philosophie des Islam*, München, 1924, s.249.

İbn-i Sina'nın Ana Öğretileri, Bonn 1913.

Şirazi'nin Felsefi Görüşleri, Strasburg 1913.

İslam'da İman ve Bilim Arasındaki İkilemler: Peygamberin Öğretileri Işığında Farabi, İbn-i Sina ve İbn-i Rüşd'ün Eserleri' nin Değerlendirilmesi, Bonn 1913.

Günümüz İslam Topluluklarında Din Algısı, 1917-1918.

İslam Felsefesinin Batı Felsefesiyle İlişkisi, 1924.

İslam Tasavvufunda Hint Etkisi, 1927.

İslam'ın Manevi Alanda Kültürel Gelişme Potansiyeli, 1914.

İslam'da Mistisizm, 1915.

Horten'in, İslâm tasavvufu ile ilgili yazdığı eserin 1924 baskısı Milli Kütüphane arşivinde mevcuttur ve bundan sonraki kısım bu baskıya dayanılarak yazılmıştır.<sup>42</sup>

Daha öncede belirtildiği gibi Horten İslâm tasavvufunun Hint mistisizminden etkilendiğini savunmuştur. Bu bağlamda gerek İslâmi dünya düşüncesinde, gerekse ahlâkın yapılandırılmasında birbirini takip eden bir sınıf sisteminin varlığından söz etmiştir.

Ahlâki sınıflandırmayı ele almış ve burada her davranışın en dış kademedeki bir görünen şekli olduğunu belirtmiştir. Bu dışta görünen şeklin içinde, bu dışa anlam veren bir iç vardır ki tasavvufta buna batın denir, bu da insanın niyetidir. Niyette

---

<sup>42</sup> M. Horten, *Die Philosophie des Islam*, München 1924.

kendi içinde sınıflara ayrılmıştır. Niyet genel olarak iyi gibi görünse de bunun tüm art niyetlerden ve dünyevî arzuların kışkırtmasından bağımsız olarak saf bir iyi niyet (bu ihlâs olarak tanımlanmıştır) olup olduğu sorgulanmalıdır. Niyetlerinde tamamen dünyevî temelleri bir kenara bırakıp, Allah rızasını merkeze almayanların o dünyevî temelleri ilahlaştırdıkları kabul edilir. Oysaki gerçek Müslümanlar davranışlarında sadece Allah'ın rızasını temel alırlar. Diğerlerinin ise davranışlarının temelinde dünyevî arzularının gerçekleşmesi vardır (bunu şehvet olarak tanımlamıştır) ki bu da dünyevî arzuların ilâhlaştırılması ve tek Tanrılı bir inançtan fark etmeden çok tanrılıya geçiştir.<sup>43</sup>

Tasavvufta her şeyin bir aslı, özü vardır ki buna onun hakikati denir. Ahlâkında bir hakikati, çekirdeği vardır bu ihsandır. İhsan, biri işi yaparken merkezde sırf Allah'ın olmasıdır. Bunu iman ve İslam takip eder. İslam en dış kademedir ki bu Kur-ân ve sünnetle belirlenen İslâmi kuralları içerir.<sup>44</sup>

Max Horten, bu 385 sayfalık eserde tasavvufu ana hatlarıyla kısa kısa anlatmaya çalışırken aynı eserde Brahmanizm ve Budizm'i de kıyaslama yapmak için anlatmıştır.

---

<sup>43</sup> M. Horten, *Die Philosophie des Islam*, München 1924 s. 236-253

<sup>44</sup> Horten, a.g.e, s. 253

## 2.2. Hans Joachim Kissling'in Hayatı ve Eserleri

### 2.2.a. Hans Joachim Kissling'in Hayatı

Hans Joachim Kissling, Almanya'nın Münih şehrinde 1912 yılında doğdu. Lise eğitimini Münih-Theresien Lisesi'nde tamamladı. Münih, Viyana ve Breslau Üniversiteleri'nde Altay, İran dilleri ve hukuk üzerine eğitimini tamamladı. Breslau'da, 1935 yılında Prof. Friedrich Giese'nin yanında "Aşıkpaşazade'nin Dili" konusunda doktora yaptı.<sup>45</sup>

Kissling, 1936 yılında Leipzig üniversitesinde asistan olarak ilmi kariyerine başladı. 1940- 1945 yılları arasında, ikinci dünya savaşı süresince askere alınması sebebiyle ilmi çalışmalarına ara vermek zorunda kaldı. 1949 yılında "17. Yüzyılda Trakya Hakkında Araştırmalar" başlıklı tezini tamamladı ve aynı yılbaşında Münih'te tanınmış Osmanlı tarihçisi Franz Babinger'in bulunduğu Yakın Doğu Tarih ve Kültürü ve Türkoloji Enstitüsü'nde doçent olarak göreve başladı. 1959 yılında Franz Babinger'in (ö.1967) emekli olması üzerine kürsünün ve onun kurduğu enstitünün başına getirildi.<sup>46</sup>

Kissling, 1980 yılında emekli olana kadar Almanya'nın en önemli Türkoloji enstitüsü sayılan bu kurumun başında görevini sürdürdü ve kurumun gelişmesinde

---

<sup>45</sup> T. Akpınar, *İstanbul Üniversitesinde 50 Yıl Öncesi Bazı Büyük Hocalarımız Ve Kültürümüze Katkısı Olmuş Yabancı Bilginler*, İstanbul 2004, ss.101-107

<sup>46</sup> Akpınar, a.g.e., ss.101-107

önemli rol oynadı. 1975 yılında Bavyera İlimler Akademisi asli üyeliğine seçildi. Tabiatı fazlasıyla çekingen olduğundan ilmî toplantılara bile katılmaktan kaçınmıştır. Bu nedenle adı ilmî çevreler dışında pek bilinmemektedir. 10 Ekim 1985 tarihinde Münih'te hayata veda etmiştir.

### 2.2.b. Hans Joachim Kissling'in Eserleri

Kissling'in bildiği diller kırkı geçiyordu ve dil öğrenme konusunda çok kabiliyetliydi. Araştırmalarının çoğu çeşitli makaleler halinde çeşitli ilmi dergilerde yayınlanmıştı. Ölümünden sonra bu makaleler toplu halde yayınlanmaya başlandı ve bugüne kadar üç cilt halinde yayınlandı.<sup>47</sup>

Birinci ciltteki makaleler “Dervişlik” başlığı altında toplanmıştır ve Kissling'in tarikatlarla ilgili bütün yazılarından oluşmaktadır. Bu ciltteki makalelerin başlıkları şöyledir:<sup>48</sup>

1. Simavna Kadısı Oğlu Şeyh Bedreddin Menâkıbnâmesi.
2. Akşemseddin, Bizans'ın Son Zamanında Bir Türk Velisi.
3. Şâban-ı Veli ve Şâbaniyye (Tarîkatı).
4. Halvetiyye Tarîkatı Tarihinden.

---

<sup>47</sup> T. Akpınar, *İstanbul Üniversitesinde 50 Yıl Öncesi Bazı Büyük Hocalarımız Ve Kültürümüze Katkısı Olmuş Yabancı Bilginler*, İstanbul 2004, ss.101-107.

<sup>48</sup> T. Akpınar, a.g.e., ss. 102- 103.

5. Osmanlı Devletinde Tarîkatların Sosyoloji ve Pedagoji Açısından Rollerini.
6. Bayramiyye Tarîkatı Tarihine Dair.
7. Dervişlerin Mucizeleri.
8. İslâm Dervişliği.
9. İslâm Tarîkatleri.
10. Parapsikoloji Açısından İslami Mistik.
11. Çukurova’da Dini Gelenekler.
12. Balkanlar’da ve Özellikle Trakya Bölgesinde İslâm Velileri.
13. Arnavutluk ta Bektaşiliğin Başlangıcı Meselesi.
14. Şeyh Seyyid Vilayet (1451-1552) ve Ona Atfedilen Menakıbnâme.
15. Tarikatlar Üzerine Düşünceler.
16. Arnavutluk’ta Bektaşiliğin Başlangıcı Hakkında (Ek).
17. Zeyniyye Tarîkatı Hakkında Bazı Hususlar.
18. Halkın Dini Geleneklerinin Koruyucusu Olarak İslam Tarîkatleri.
19. Güneydoğu Avrupa’da Dervişlik.
20. Girit Adasında İlk Derviş Yerleşmeleri.
21. Uzatılan Odun Menkıbesinin Mevlevî Versiyonu.
22. Mevlevî Edebiyatında Giritli İhtiyar Motifi.
23. Eski Osmanlı Devletinde Sultanlar, Mollalar ve Dervişler.
24. Rifâiyye ve Halvetiyye Dervişleri Hakkındaki Filmin Açıklama Yazıları.

Kissling, Osmanlı tarihi üzerinde de uzun süreler çalışmış ve eserler vermiştir. Özellikle ikinci Beyazıt'ın şahsiyeti, onun batı dünyası ile olan ilişkileri fazlasıyla ilgisini çekmiş, bu konuyla ilgili de pek çok makaleler yayınlamıştır. Bu makaleler de Kissling'in ölümünden sonra derlenen makalelerinin ikinci cildini teşkil etmektedir. Bu ciltteki makalelerin başlıkları şöyledir:<sup>49</sup>

1. Sultan Bayezid'in Kont Francesco ile İlişkileri.
2. Kili ve Akkerman'ın Türkler Tarafından Fethi Hakkında Birkaç Not.
3. İkinci Bayezid Hakkında Anonim Eski Bir Osmanlı Vekayinamesi.
4. İkinci Bayezid Hakkında Anonim Vekayiname Kemal Reis ile Dük Catonzaro.
5. İkinci Bayezid'in Deniz Filosu Siyaseti Hakkında Görüşleri.
6. Kemal Reis'in Batı Akdeniz'deki Faaliyeti.
7. Dıraç'ın Türklerce Fethi.
8. İkinci Bayezid'in Osmanlı Devleti'nin Batı Sınırlarındaki Şahsi Politikası.
9. İkinci Bayezid'in Veziri İskender Paşa.
10. İkinci Bayezid'in sınır Valisi Firuz Bey ve Cattora Tuzla Muharebesi.

---

<sup>49</sup> T. Akpınar, *İstanbul Üniversitesinde 50 Yıl Öncesi Bazı Büyük Hocalarımız Ve Kültürümüze Katkısı Olmuş Yabancı Bilginler*, İstanbul 2004, s. 10.

11. Birinci Şah İsmail Yeni Hind Yolu ve Osmanlılar.
12. Türkler Hakkında Haber Alma Merkezi Olarak Venedik.

Kissling'in makalelerinin üçüncü cildi de 1991 yılında Osmanlılar ve Avrupa başlığı altında dostu Dr. Trofenik tarafından yayınlanmıştır. Bu ciltteki makalelerin başlıkları da şöyledir:<sup>50</sup>

1. Türk Milliyetçiliğinin Başlangıcı.
2. 17. Yüzyılda Trakya Hakkında Makaleler.
3. Türkler ve Batı Ülkeleri – Tasavvurlar ve Gerçekler.
4. İslâm ve Haçlılar.
5. 1774'e kadar Osmanlı İmparatorluğu.
6. Osmanlı İmparatorluğunun İhtişamlı Döneminde Dininden Dönerler.
7. Osmanlı İmparatorluğu Hakkında.

Kissling, tasavvuf ve tarih alanında yukarıda zikredilen eserlerinin dışında özellikle Türk dili ile ilgili de pek çok araştırma yapmış ve eser neşretmiştir. Ayrıca Avrupalıların Türkler hakkındaki görüşlerini anlamamıza yardım eden Avrupa'nın Derdi Olarak Türk Meselesi ve 15. ve 16. yüzyılda Türk-Korkusu ve Türk-Ümidi başlıklı eserleri önemlidir.

---

<sup>50</sup>T. Akpınar, *İstanbul Üniversitesinde 50 Yıl Öncesi Bazı Büyük Hocalarımız Ve Kültürümüze Katkısı Olmuş Yabancı Bilginler*, İstanbul 2004, s. 105

## 2.3. Helmut Ritter' in Hayatı ve Eserleri

### 2.3.a. Helmut Ritter'in Hayatı

1892 yılında Almanya'nın Lichtenau şehrinde dünyaya gelmiştir. Babası tanınmış bir papaz olan Ritter, liseyi Gütersloh'da bitirdikten sonra yükseköğrenimine Carl Brockelmann ve Paul Kahle gibi büyük ilim adamlarının öğrencisi olduğu Halle'de başlamıştır. Altıncı dönemin başında Halle'den ayrılıp Strasburg'a geçmiş ve orada da E.Littmann, T. Nöldeke ve Naldauer'in talebesi olmuştur. 1914 yılında altıncı dönem bitmek üzereyken E. Littmann'ın tavsiyesine uyarak Hamburg'da C.H. Becker onu yanına asistan olarak almıştır. O dönemde şarkiyât bölümü şimdiki gibi çok çeşitli alt bölümlere ayrılmadığından Ritter eğitimi süresince Türkçe, Arapça ve Farsça'nın yanında İbranî ve Süryanî dilleriyle beraber hemen hemen bütün Sami dilleri üzerine ders almıştı. Ayrıca İslâm dini ve kültürü de bu şarkiyât eğitiminin ana konularından birini teşkil ediyordu.<sup>51</sup>

Üniversite tahsilinin bittiği yıl birinci dünya savaşı çıkmıştı ve Ritter 1914-1918 yıllarını askeriyede görevli olarak geçirdi. 1914-1917 yıllarında asker olarak İstanbul'a geldi ve bu sürede Türkçe bilgisini hızla geliştirdi. 1917 yılında Comlar von der Goltz Paşa'nın yanında Irak cephesine gitmiş orada Kût'ul-Ammâra Savaşı'nda bulunmuştur. Burada da özellikle Bağdat'ta karargâh' da bulunduğu zamanlarda Arapçasını ilerletmiştir. Irak'tan sonra Filistin cephesinde General v. Falkenheim'in emri altında çalışmıştır. Bu sırada askeri vazifelerini ilmî

---

<sup>51</sup> H. Preißler, In: *Neue Deutsche Biographie (NDB)*. Cilt: 21, Berlin 2003, s. 660.

çalışmalarıyla birleştirmiş ve ticarete dair Arapça bir kitap üzerine de hazırlamış olduğu doktora tezini 1916 yılında yayınlamıştır. Savaş biter bitmez ülkesine dönen Ritter, ülkesinde büyük alimlerden öğrendiği Türkçe ve Arapça'yı yerinde yaptığı çalışmalarla fazlasıyla kuvvetlendirmişti. Bu sebepten ötürü 1919 yılında 27 yaşında Hamburg Üniversitesi Şark Dilleri Kürsüsü'ne ordinaryüs profesör tayin edildi. 26 yaşında kürsü sahibi olan ünlü filozof F. Nietzsche'den sonra bir Alman üniversitesinde bu kadar genç yaşta profesör olan tek ilim adamıydı.<sup>52</sup>

Almanya'ya döndükten sonraki ilk çalışmaları Karagöz üzerinedir. Kanlı Kavak, Sahte Gelin ve Kanlı Nigar oyunlarının transkripsiyonlu Türkçe metinlerini ve Almanca'ya tercümelerini Karagöz oyunu karakterlerinin renkli sekiz tablosu ile birlikte 1924'te Hannover'de bastırmıştır. 1919-1925 yılları arasında Hamburg Üniversitesi'nde akademisyen olarak görevini sürdürmüştür. 1927 yılında Alman Müsteşrikler Cemiyeti tarafından bu cemiyetin İstanbul şubesi müdürü olarak İstanbul'a gönderildi. İstanbul'da bu defa 1949 yılına 22 sene kalmıştır. Bu süre içinde yerel imkânları da gözeterek çalışmalarını şu alanlarda sürdürmüştür:<sup>53</sup>

1. İlim dünyasında önemli bir yeri olmakla beraber batılı alimler tarafından daha önce çok az araştırma yapılmış olan İstanbul kütüphanelerindeki eserler üzerinde çalışmak,

---

<sup>52</sup> Ateş, a.g.e, İstanbul, 1963, ss.2-6.

<sup>53</sup> Ateş, a.g.e, ss. 2-6.

2. Burada önemli olduğuna kanaat getirdiği eserleri ilim dünyasına tanıtmak, önemli gördüğü metinleri bastırmak. Bu çalışmalarını Filoloji adını verdiği seri makaleler halinde derlemiştir.

Ayrıca Alman müsteşrikler cemiyetinin desteklemesi ile gerekli Arap harflerini temin etmiş, o zamanki devlet matbaasında Arapça ve Farsça metinler bastırmıştır. Bu şekilde İslam kitaplığı serisinin basımına başlamıştır. Bu seri dahilinde kendi eserlerinin yanı sıra kendisi gibi matbaa tahsisi konusunda sıkıntı yaşayan diğer alimlerin eserlerini de bastırmıştır. Bu eserlerin basımı esnasında M. Fuad Köprülü (ö.1966), İsmail Saib Sencer (ö.1940), Şerefeddin Yaltkaya (ö.1947), Rıfat Bilge (ö.1953) gibi Türk ilim adamlarıyla da işbirliği yapmıştır.<sup>54</sup>

Ritter, Türkiye’de üniversitelerin kurulmasından sonra İstanbul Üniversitesi Arap ve Fars Filolojileri bölümünde 1936 yılından itibaren misafir öğretim görevlisi olarak dersler vermiştir. Ardından 1938 yılında bu bölümde profesör olarak görevlendirilmiştir.<sup>55</sup>

1939-1945 yılları arasında İkinci Dünya Savaşı’nın olumsuz tesirlerine rağmen, Ritter çalışmalarını aynı hızda sürdürmüş ve üniversite kütüphanesi içinde ayrılan bir bölümde Şarkiyat Enstitüsünü kurdu. Diğer yandan öğrencilerine Avrupa

---

<sup>54</sup> A. Ateş, a.g.e., s. 2

<sup>55</sup> T. Lier, Hellmut Ritter in Istanbul 1926-1949, In: Die Welt des Islams 38, 1998, s, 334-385

ilminin doğu bilimleri konusunda varmış olduğu sonuçları öğretmeye devam ediyordu.<sup>56</sup>

Helmut Ritter, kendi çalışma sahasını zamanla daha da geliştirmiştir. Önceleri İstanbul kütüphanelerinde sürdürmüş olduğu çalışmalarını üniversitenin kendine sunmuş olduğu imkânları kullanarak başta Bursa olmak üzere, diğer Anadolu kütüphanelerinde devam ettirmiş, bu çalışmaların sonuçlarını uzun bir makalede yayınlamıştır. Karagöz üzerine yaptığı çalışmaları da uzun bir aradan sonra yeniden ele almış ve yeniden yayınlamıştır.<sup>57</sup>

İkinci Dünya Savaşı ilim dünyasını da epeyi sarsmıştı. Savaşın sona ermesiyle beraber ilmî çalışmalara hız kazandırmak ve ilmî hayattaki hareketliliği yeniden sağlamak için çeşitli milletlerden ilim adamları ile 1947 yılında merkezi İstanbul'da olan Uluslararası Doğu Araştırmaları Cemiyeti'ni kurmuştur. Bunun yanında doğu ile ilgili araştırmaların yayınlanmasına hizmet etmek, doğu ve batı dillerinde yapılan doğu araştırmalarını yayınlamak ve değişik milletlerden araştırmacıların işbirliği içinde çalışmasına imkân sağlamak amacıyla 1948 Oriens mecmuasını çıkarmaya başlamıştır. Bu mecmuanın ilk on cildinin yayınlanmasında Türk hükümetinin maddî ve manevî tüm desteklerine rağmen bütün emeğin Ritter'e ait olduğu söylenebilir.<sup>58</sup>

---

<sup>56</sup> T. Lier, a.g.e., ss.334-385.

<sup>57</sup> Ateş, a.g.e, s. 5.

<sup>58</sup> Ateş, a.g.e, s. 3.

Helmut Ritter, 1949 yılında Almanya'ya döndü. Frankfurt a. M. Üniversitesi'nde profesör oldu ve 1955 yılındaki emekliliğine kadar buradaki görevini sürdürdü. Emekli olduktan sonra Ritter, Unesco tarafından Prof. W. Duda ve Ahmet Ateş ile birlikte, İstanbul kütüphanelerinde İran şairlerine ait yazmaların kataloğunu yazmakla görevlendirildi ve bu amaç ile 1956 yılında yaklaşık yedi yıl sonra yeniden İstanbul'a geldi. Başlangıçta görevin kapsamı, İstanbul'daki bütün kütüphanelerde bulunan İran şiirine ait el yazmalarının tam bir kataloğunu yapmak şeklindeydi. Ancak Unesco idarecilerinin aceleci davranmaları, yıllar süren bir çalışma yerine çabuk sonuç veren bir çalışma istemeleri yüzünden bahsedilen ilim adamlarının ortaklaşa yürüttükleri bu çalışma yalnız Ayasofya, Fatih, Esad Efendi ve Nuruosmaniye kütüphaneleriyle sınırlı kaldı. Fakat sonraları buna İstanbul Üniversitesi Kütüphanesinde bulunan Farsça yazmaların incelenmesi ile Türk ve İslam Eserleri Müzesindeki yazmaların incelenmesi de ilave olundu. Çünkü daha önceki kütüphanelerde Safeviler devrinden sonra yetişmiş şairlerin eserlerine hemen hemen hiç tesadüf edilmediği halde, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde bu şairlere ait yazmalar mevcut idi. Öte yandan yukarıda anılan kütüphanelere ait olup da, sanat değeri, tarihi ve başka bakımlardan önemli olan elyazmaları Türk ve İslam Eserleri Müzesi'ne nakledilmişti; bunların da incelenmesi, bahsi geçen kütüphanelerde hangi eserlerin bulunduğu tespitini açısından önemliydi. Prof. Ritter olarak bu işle de bizzat uğraşmış ve bu eserlerinde tespit edilmesini sağlamıştır.<sup>59</sup>

---

<sup>59</sup> Ateş, a.g.e, ss. 4-7

Prof. Dr. H. Ritter bir taraftan daha önce pek ilgilenilmemiş ilim sahaları da ilgilenmiştir. Süryanice metinler tespit etmiş ve bu metinleri Almancaya çevirmiş ve bu dilin gramerini yazmağa başlamıştır. Bu metinlerin tespiti, gittikçe daralan bir takım sahalarda konuşulan bu eski ve büyük dilin anlaşılması bakımından son derecede faydalı olmuştur. Bu arada yeniden İstanbul Üniversitesi Arap-İran Filolojisi bölümünde öğretim görevlisi olarak çalışmaya başlamıştır.<sup>60</sup>

Prof. Dr. Helmut Ritter hemen tüm hayatını ilme adanmıştır, çok titiz çalışmış, çok önemli eserler vermiştir. Sadece kendi eserleri için değil, talebelerinin ya da diğer meslektaşlarının eserleri içinde tamamlayarak, basmalarına yardım ederek, matbaa örneklerini okuyarak fazlasıyla emek vermiştir.<sup>61</sup>

Ritter, bütün hayatı boyunca, mevcut bilgileri toplamak, oldukları haliyle yeniden derlemek istememiş, onları zamanın bilgileriyle zenginleştirmeye çalışmıştır. Bu şekilde yeni bilgilerle zenginleşmeye müsait araştırma sahalarını da çok güzel tespit etmiştir. Örneğin onun yeniden yayınlamış olduğu Karagöz oyunları Türk yaşam tarzındaki değişmeler sonucunda hemen hemen yokolmuştur fakat Türk halk sanatının en önemli örneklerindendir ve geliştirilip yeniden güncel hale getirilmeye müsaittir. Ritter' in ayrıca İstanbul kütüphanelerinde yaptığı araştırmalar neticesinde yazdığı her makale ilmi bakımından son derecede mühim bir kazanç olmuştur. Kendisinin hazırlamış olduğu , “Abdülkahir el-Cürcanî'nin Asr al-

---

<sup>60</sup> A. Ateş, a.g.e., s. 4-7

<sup>61</sup> A. Ateş, a.g.e., s. 5

balâğa'sının Almanya'da yayınlanan Almancaya tercümesi de, gerçekten faydalı ve ilme büyük kazançlar temin eden bir çalışma olmuştur.<sup>62</sup>

### **2.3.b Helmut Ritter'in Eserleri**

Prof. Dr. H. Ritter, çok geniş bir yelpazede eser yayınlamış olmasına rağmen tüm eserlerinde aynı titizlikle çalışmış, mümkün olduğu kadar kaynaklar en güvenilir kişilerin eserlerinden seçilmiştir. Eser yayınlarken şarkiyatçıların kullandığı yöntemlerin yanında klasik filolojide kullanılan yöntemleri de kullanmıştır. En önemli eserleri şunlardır:<sup>63</sup>

#### **1) Türkoloji Sahasında**

1. Karagöz, Türk Gölge Oyunları, 1.Cilt : Kanlı Kavak, Sahte Gelin, Kanlı Nigar, Hannover, 1924. 191 s.

Bu eser Karagöz'ün Kanlı Kavak, Sahte Gelin ve Kanlı Nigâr oyunlarının, Almancaya tercümeleri ve açıklamaları ile birlikte, metinlerini ihtiva etmektedir. Eserde, 8'i renkli, 13'ü renksiz olmak üzere, 21 levha vardır. Bunlarda anılan oyunlarda rolü olan bütün şekiller verilmiştir. Neşredilen metin, uzun yıllar devam eden aralıklardan sonra yayınlanan diğer iki ciltteki metinler gibi, esas itibariyle, 1918 yılında, yani Türkiye'de Karagöz oyunlarının oldukça canlı bulunduğu bir sı-

---

<sup>62</sup> Lier, a.g.e, ss. 334-385

<sup>63</sup> Ateş, a.g.e, ss. 5-7

rada, eski bir saray karagözcüsü olan Nazif Bey'e ait olan ve kendisinin yazdığı veya imla ederek yazdırdığı otuz oyunu ihtiva eden yazmalara dayanmakta ve bunlar arasından seçilmiş bulunmaktadır. Bu bakımdan sonraları acemi karagözcülere tespit ettirilmiş olan ve çok zaman kaba bir şekilde bozulmuş bulunan metinlere göre çok farklı ve bunlardan çok değerlidir. Tercümelerde manzum parçalar nazmen çevrildiği gibi, türlü ağızlar ile olan konuşmalar da Almancanın türlü ağızları ile karşılanmıştır. Bundan başka oyunlardaki mahalli unsurlar ve o zamanın kültürüne ait birçok hususlar, değişmiş veya unutulmuş kelimeler çok mükemmel bir şekilde açıklanmıştır. Metin oldukça başarılı ve sade bir usul ile transkripsiyonla kaydedilmiştir. Karagöz oyunlarının bugünkü kültürümüzle bile anlaşılması imkânsız bir hâle gelmiş olan pek çok noktaları, ileride anlaşılacak istenilirse, öncelikle bu esere müracaat etmek gerekecektir.<sup>64</sup>

2. Karagöz. İkinci Cilt. İstanbul-Leipzig, 1941. (İslam Kitaplığı, No: 13), 339 s.

Yalova safası, Çeşme veyahut Kütahya, Cazular, Timarhane, Kayık ve Yazıcı oyunlarını, bundan önce zikredilen eserdeki esaslar dahilinde, Almancaya tercümelemleri ile birlikte, ihtiva eder. Eserde ikisi renkli olmak üzere, birçok levha bulunmaktadır. Bunlarda yukardaki oyunlarda geçen 78 şeklin fotoğrafı ile izahları verilmiştir. Metinde, ilk kısımdaki gibi transkripsiyon sistemi değil, yeni Türk alfabesi kullanılmıştır.<sup>65</sup>

---

<sup>64</sup> Ateş, a.g.e, ss. 4-7

<sup>65</sup> Ateş, a.g.e, ss. 4-7

3.Karagöz. Üçüncü Cilt, A.Tietze'nin katkılarıyla. Wiesbaden, 1953.  
666 s. ve 17 renkli, 98 renksiz şekil ihtiva eden 65 levha.

Bu cilt Karagöz'ün Sünnet, Mandıra, Ortaklar, Bahçe, Ferhat ile Şirin, Orman, Büyük Evlenme, Karagöz'ün Ağalığı, Canbazlar, Karagöz'ün Şairlerle İmtihan Olması, Kırgınlar yahut abtal kardeşler, Hamam, Tahmis, Tahir ile Zühre, Çivi baskını yahut Abtal bekçi, Salıncak, Bursalı Leyla, Balıkçılar ve Meyhane oyunlarını ihtiva eder. Bu eserde metinlerin tercümesi verilmemiş olmakla beraber açıklanması gereken bütün yerler Almanca olarak izah edilmiştir. Eserin sonunda açıklanmış kelimelerin tam bir indeksi bulunmaktadır (ss. 557-666) ki, bu da eserden dil bakımından istifadeyi çok kolaylaştırmaktadır.<sup>66</sup>

Prof. H. Ritter bundan başka Azerbaycan lehçesi ile meşgul olmuş ve bu sahada da makaleler yazmıştır.<sup>67</sup>

4. Azerbaycanca Makaleler (Der Islam dergisi, 1921, XI, 181 ve yine aynı dergide , 1939, XXV, 235—268).

Bu makalede, bir halk hikâyesinin Azerbaycan lehçesiyle metnini vermeden önce, bu lehçenin özelliklerini gösteren uzun bir giriş kısmı yazmıştır.

---

<sup>66</sup> Ateş, a.g.e, s. 6

<sup>67</sup> T. a.g.e, ss. 334-385

## 2) Arap Filolojisi

Ritter' in bu sahada özellikle mühim yazmaları tespit etmeye çalışmıştır. Bunların başlıcaları şunlardır:<sup>68</sup>

1. Ali b. İsmail el Eş'ârî: *Makâlâtü'l-İslâmiyyin*. İstanbul-Leipzig 1929-1933 (İslam Kitaplığı. No: 1).

Bu eser isminden de anlaşılacağı üzere bir Makâlât kitabıdır .Bu eserin ilk iki cildi, büyük kelamcı ve eşarilik mezhebinin kurucusu olan Eş'ârî'nin ilk İslam fırkaları hakkındaki eserinin metnini ihtiva eder; III. cilt ise, şahıs adları, fırkaların ve yer adlarının indeksidir. Ancak şahıs adları indeksi, şahıslar hakkında gerekli kısa birer bibliyografyayı ihtiva ettiği gibi, her şahsın hangi meselelerde ne gibi şahsi fikirleri bulunduğunu da pek güzel bir şekilde göstermektedir.<sup>69</sup>

2. Hasan b. Musa Nevbahti, *Şia Fırkaları*. Die Secten der Şia. İstanbul - Leipzig, 1931. XXX -114 s. (İslam Kitaplığı, 4).

Eserin otuz sayfalık giriş bölümü Arapça'dır. Burada yazarın hayatı ve eserleri hakkında bütün bilgiler mevcuttur. Eserin kalanında eski şia fırkaları hakkında detaylı bilgi bulunmaktadır.<sup>70</sup>

---

<sup>68</sup> T. Lier, a.g.e, ss. 334-385

<sup>69</sup> Ateş, a.g.e, s. 7

<sup>70</sup> Ateş, a.g.e, s. 6

3. Halil b. Aybek Safedi, *el-Vafi bi'l-Vefeyat*. Biyografik Sözlük I. İstanbul-Leipzig,1931 ,385s. (İslam Kitaplığı, No:6)

Eser yazarının bizzat kendi el yazılarına dayanan ve Süleymaniye ve Nuriösmaniye kütüphanelerinde bulunan nüshalarına dayanarak yazılmıştır. Girişinde yazarı hakkında geniş bilgi verilmiştir. Eserin diğer ciltlerinin basılmasına Sven Dederling tarafından devam edilmiştir.<sup>71</sup>

4. *Maslama b. Ahmad al-Macrlti, Göyat al-hakim wa ahaqq an-naticatayn bi t-taqd'im*. (Mesleme bin Ahmed bin Kâsim bin Abdullah el-Macritî'nin Gayet-ül-Hakim adlı eserinin Almanca'ya çevirisidir). Leipzig-Berlin, 1933. 416 s. (Warburg Kütüphanesi Eserleri, No:12).

Eski arap dinlerinden ve özellikle sihir ilminden bahseder. İlk olarak "Picatrix" adı ile Latince'ye çevrilmiştir. En meşhur sihir kitabı olarak Avrupa'da önemli bir yer kazanmıştır.<sup>72</sup>

5.Abdalqahir al-Cürcani, *Asrar al-Balağa*. (Esrar ül-Belaga- Abdülkahir Cürcani) İstanbul, 1954. (İstanbul Üniversitesi Yayınları, No: 601)

---

<sup>71</sup> T. Lier,1998, s, 334-385

<sup>72</sup> A. Ateş, a.g.e., s. 8

İslami şiir sanatının en önemli örneklerinden biri olan bu eser o zamana kadar pek faydalanılmamış yazmalara dayanarak ve günün edebi bilgisi de göz önünde bulunularak yazılmıştır. İngilizce önsözde Arabistan’da şiir sanatının doğuşu, gelişmesi ve eserin kısa bir özeti mevcuttur. Eserin sonundaki bibliyografyası da oldukça geniş olup yaklaşık yirmi sayfa kadardır.<sup>73</sup>

6. *Die Geheimnisse der Wortkunst* (Söz Sanatının Sırları- Abdülkahir Cürcani), Abdalqahir al-Curcani. Wiesbaden ,1959, 479s. (İslam Kitaplığı, no:19)

Yukarıda bahsedilen kitabın ilave açıklama ve notlarla Almanca’ya tercümesidir.

7. *Das Ziel des Weisen*. 1962, 435s. (Warburg ve Londra Üniversiteleri)

Daha önce bahsi geçen Abdülkahir Cürcani’nin *Gayet-ül-Hakim* adlı eserinin M.Plessner ile beraber yaptıkları Almanca tercümesidir.

8. *Philologica I. Zur Überlieferung des Fihrist* (Der Islam dergisi, 1928, sayı:17, s. 15-23).

9. *Philologica II. Über einige Koran und Hadîth betreffende Handschriften hauptsächlich Stambuler Bibliotheken* (İstanbul kütüphanelerindeki Kuran ve Hadis konulu yazmalar) (Der Islam dergisi, 1928, sayı 17, 249-257).

---

<sup>73</sup> A. Ateş, 1963, s. 8

10. *Philologica III. Muhammedanische Haeresiographen* (Der Islam dergisi, 1929 sayı:18, s.34-55). (Hz. Muhammed'in görüşleri üzerinedir).
11. *Philologica VI. Ibn al-Ğâuzis Bericht über Ibn ar-Ravendi* (Der Islam dergisi, 1931,sayı: 19, s.1—17). (İbn el-Gazi'nin İbn el-Ravendi hakkındaki değerlendirmelerini içerir).
12. *Schriften Jaqub Ibn Ishaq al-Kindi'sin Stambuler Bibliotheken* (M. Plessner'in katkılarıyla hazırlanan İbn İshâ el-Kindî'nin İstanbul kütüphanelerindeki eserleri üzerine olan çalışmasıdır.), (Doğu Arşivi, 1932, No:4, s.313—372).
13. *Philologica VII. Arabische und persische Schriften über die profane und die mystische Liebe* (Der Islam dergisi, 1933, sayı:21, s.84—109). (Arapça ve Farsça aşk konulu eserleri ele almıştır).
14. H. Ritter ve R. Walzer, *Arabische Übersetzungen griechischer Ärzte im Stambuler Bibliotheken*. - Berlin, 1934. 48 s. (İstanbul'daki kütüphanelerde bulunan Arapların tıp ilmi üzerine Yunan kaynaklarından Arapça'ya çevirdikleri eserlerin derlenmesidir).
15. *Philologica IX. Die vier Suhrawardi. Ihre Werke in Stambuler Handschriften* {Der Islam dergisi, 1937, sayı:24, s.270—286; 1939, sayı:25, ss.35-86).

Burada dört Suhrawardi ve eserleri hakkında ayrıntılı bilgi verir. Bunlar Şihabaddin Abu'l-Futüh Yahya b. Habaş as-Suhrawardi al-Maqtül, Diyaaddin Abu'n-Nacib Ab-dalqahir al-Suhrawardi , Şihabaddin Abu Hafs Omar b. Muhammad al-Suhrawardi ve sonuncunun yeğeni Muhammad b. Omar al-Suhrawardi'dir.<sup>74</sup>

16. *Ayasofya Kütüphanesinde Tefsir İlmine Ait Arapça Yazmalar* (Türkiyat Dergisi, İstanbul, 1945, say:8, s. 1—93).

17. *Philologica 13. Arabische Handschriften in Anatolien, und Istanbul* (Ordens, 1949, II, 236—314; 1950, 111, 31—107).

Başta Bursa olmak üzere, Ankara, Kayseri, Manisa gibi Anadolu şehirlerindeki kütüphanelerde bulunan birçok mühim eserlerin yüzlerce nüshasının tashihini vermektedir.<sup>75</sup>

18. *Autographs in Turkish Libraries* (Oriens, 1953, VI, 63—90), başlıca müelliflerin el yazılarını gösteren 22 levha ile.

Türkiye kütüphanelerinde bulunan bizzat müellifinin el yazısı ile olan veya mühim müelliflerin tashihler, notlar ve icaze kayıtları gibi el yazılarını ihtiva eden nüshalardan bahseder. Burada meşhur al-Maqamat sahibi al-Hariri'den Omar as-Suhrawardi'ye kadar birçok yazarların el yazıları gösterilmiştir.<sup>76</sup>

---

<sup>74</sup> A. Ateş, 1963, s. 10

<sup>75</sup> T. Lier, a.g.e, ss, 334-385

<sup>76</sup> Ateş, a.g.e., s. 10

## İran Filolojisi

Bu alanda da önemli eserler vermiştir. İran filolojisi alanında verdiği eserleri önemli el yazmalarının tespiti, Nizami, Mevlana ve Atar başlıkları altında toplayabiliriz.<sup>77</sup>

### A) Yazmalar Üzerine

*Philologica VIII. Ansâri. Herewi. – Sena-i Gaznezvi* (Der İslam dergisi, 1934, sayı:22, s.89-105). (Abdullah Ensârî Herevî- Senâî-yi Gaznevî üzerinedir).

### B) Nizami Üzerine

1. *Über die Bildersprache Nizâmis.* - Berlin-Leipzig, 1927, s.73 . (Nizami'nin tasvirleri üzerinedir).

2. *Nizami, Haft pay kar. Heft Peiker. Ein romantisches Epos.* Hrsg. von H. Ritter und J. Rypka. - Prag, 1934. 9 43 -j- 358 s. (Monografie Archivu Orientâlniho, nr. 3).

---

<sup>77</sup> H. Preißler, 2003, s.600

### C) Mevlana ve Mevlevilik Üzerine

1. *Reigen der tanzenden Derwische* (Zeitschrift für Vergleichende Musikwissenschaft, 1983, 1, 28—40). Mevlevi semai ve musikisi hakkındadır.

2. *Das Proömium des Matnevi-i Mavlawi* (ZDMG, 1939, XCII; 169-196).

Mesnevi de kendisine hitap ile söze başlanılan ve ilk onsekiz beytinde tasavvufi bir sembol olarak tasvir edilen “ney’in bu özelliği araştırılarak, Mevlana’nın bu tasvirlerinde Attar’dan esinlendiğine hüküm getirmiştir. Bu bağlamda Attar’ın ney ile ilgili beyitlerini Almanca’ya çevirmiştir.<sup>78</sup>

3. *Philologica XI. Mavlanas Calaladdin Rumi und sein Kreis* (Der Islam dergisi, 1942, sayı:26, s.116—158, 221—249).

Bu makalede Mevlana’nın hayatı ayrıntılı şekilde anlatılmış, Mevlevilik hakkında bütün kaynaklar ve tüm nüshaları ayrı ayrı belirtilmiş, çok fazla nüshası olan Mesnevi hariç bunun dışında tutulmuştur.<sup>79</sup>

4. *Die Mevlânefeier in Konya 11.-17. Dezember 1960* (Oriens dergisi, 1962, sayı:15, s:249-270).

---

<sup>78</sup> A. Ateş, 1963, s. 12

<sup>79</sup> T. Lier, 1998, s. 334-385

Mevlana'nın ölüm yıldönümünde Konya'da yapılan bir anma töreninin ayrıntılı şekilde anlatıldığı bir çalışmadır. Ayrıca dört ayrı fotoğraf ile Mevlevi seması gözler önüne serilmeye çalışılmıştır.<sup>80</sup>

#### D)Attar Üzerine

1. *Philologica X. Faridaddin Attar* (Der İslam dergisi, 1939,sayı: 25, s:154—173).

Bu makalede Attar'ın hayatı ve eserleri tarihi seyri içinde aktarılmaya çalışılmıştır.

2.*Faridaddin Attar, İlâhinama. Die Gespräche des Königs mit seinem Söhnen, eine mystische Dichtung* İstanbul-Leipzig, 1940.s.439 (İslam kitaplığı, No: 12).

O zamana kadar hiç neşredilmemiş Attar'ın “İlahiname” adlı eserinin tenkitli basımıdır.

3)*Philologica XV. Fariaddin Attar II* (Oriens dergisi, 1958,sayı:11,s: 1-76)  
Atar hakkında tespit edilen pek çok önemli el yazması tanıtılmıştır.

4)*Philologica XV. Faridaddin Attar III* (Oriens dergisi, 1959, sayı:13, s:1-88)  
Attar'ın divanının çok geniş bir tahlili ve var olan nüshalarının listesini içermektedir.

5)*Philologica XVI. Faridaddin Attar IV.* (Oriens dergisi, 1961, sayı:14, s.195-239)

Attar'ın rubaileri detaylı bir şekilde incelenmiştir.

---

<sup>80</sup>A. Ateş, a.g.e., s. 12

6) *Das Meer der Seele. Mensch, Welt and Gott in den Geschichten des Faridaddin Attar.* Leiden, 1955. 777 s.

Bu Ritter'in en büyük ve en önemli eserlerinden biridir. Attar'ın eserlerinden yola çıkılarak İslam'ın temel konularını anlatmaya çalışmıştır. Ritter, Attar'ın hayatını üç devreye ayırır. Birinci devrede hikâyecidir. İkinci devrede heyecanı belli eden ve uzun uzadıya sürüp giden tekrarlar başlar. Üçüncü devre ihtiyarlık devresidir. Bu devrede Hz. Ali'ye ve ehlibeyte hudutsuz bir sevgi kendini gösterir. Ritter' in eserinde Attar'ın hikâyeleri çok güzel bir şekilde kısaltılarak, İslam ile ilgili konular bu hikâyeler yardımıyla kolay anlaşılır şekle getirilmeye çalışılmıştır.

7) *Ahmad Gazzâli, Sawanih. Ahmad Gazzali's Aphorismen über die Liebe.* İstanbul - Leipzig, 1942. 196 s. (İslam kitaplığı, No: 15)

Ahmed Gazali'nin "Aşıkların Halleri" adlı eserinin kütüphanelerde bulunan farklı birkaç nüshasını inceleyerek Almanca'ya tercüme etmiştir.

## **2.4. Franz Babinger'in Hayatı ve Eserleri**

### **2.4.a. Franz Babinger'in Hayatı**

Franz Babinger, Almanya'nın Weiden şehrinde 15 Ocak 1891 yılında doğdu. Tarih ve şarkiyat eğitimi alan Babinger, Münih Üniversitesi'nde Hindoloji ve Sami dilleri alanında doktorasını tamamlamıştır. Birinci dünya savaşına katıldığı için akademik görevine bir süre ara vermiştir. 1914 yılında gönüllü olarak İstanbul'a gitmiş ve buradaki Alman karargahında çalışmaya başlamıştır. Çanakkale, Kafkasya

ve Galiçya cephelerinde bulunmuştur. Filistin’de Cevdet Paşa’nın kurmay heyetinde görev almıştır.

Savaş sonrasında Almanya’ya dönerek Berlin Friedrich-Wilhelms-Üniversitesi’nde önce doçent ardından da profesör olarak çalışmalarını sürdürmüştür. 1933’te Nasyonel Sosyalist Alman İşçi Partisi’nin iktidara gelmesiyle görevden uzaklaştırmıştır. Bu süreçte arkadaşlarının yardımıyla Bükreş Üniversitesi’nde çalışmaya başlamış ve oraya yerleşmiştir.<sup>81</sup> 1947’ye kadar Yaş’taki Türkoloji Enstitüsü’nde çalışmalarını sürdürmüştür.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında yeniden Almanya’ya dönen Babinger, 1948-1958 yılları arasında Münih Üniversitesi’nde Yakın Doğu Tarihi ve Türkoloji profesörü olarak görev almıştır.

Emekliliği sonrasında da çalışmalarını sürdürmüş ve çeşitli eserler yayınlamıştır. 1967 yılında Kosova’da bir kaza sonucu boğularak hayata veda etmiştir.<sup>82</sup>

#### **2.4.b. Franz Babinger’in Eserleri**

Babinger’in ilk büyük eseri Şeyh Bedrettin hakkındaki doçentlik tezidir. Bu tez Almanya’daki akademik çevrelerde dikkat çekmiştir. Kendisi de tanınmış bir oyantalist olan dönemin Prusya Kültür Bakanı C.H.Beck Babinger’in o dönem bütün Avrupa’nın en iyi üniversitesi olan Berlin Üniversitesi’ne profesör olarak atanmasını

---

<sup>81</sup> Akpınar, a.g.e, ss. 91-100

<sup>82</sup> Akpınar, a.g.e., ss. 91-100

sağlamıştır. Babinger'in Şeyh Bedrettin konulu bu tez çalışması dilimize de A. Cemal tarafından çevrilmiş, 1921 yılında Dergâh mecmuasında yayınlanmıştır.<sup>83</sup>

Babinger, Şeyh Bedrettin hakkındaki çalışmalarını torunu Hafız Halil'in yazdığı Menakıbnâme'ye dayandırır. Şeyh Bedrettin günümüzde Yunanistan topraklarında bulunan Simavna kasabasında doğmuştur. Kesin doğum tarihi bilinmemekle beraber 1358-1365 yılları arasında doğduğu sanılmaktadır. Babası Endülüslü İslam bilginidir, buradan Simavna'ya gelerek yerleşir ve Simavna kadısı olur. Annesi Rum asıllı bir Hıristiyan iken Müslüman olan Melek Hatun'dur. Edirne'nin Osmanlılar tarafından alınmasından sonra ailesi ile buraya yerleşir.

Eğitimine Edirne'de babasının yanında başlayan Şeyh Bedrettin, o zamanki hocası Molla Yusuf sayesinde fıkıh ilmiyle tanışır. Hocasının ölümüyle beraber astronomi ve matematik alanlarında büyük şöhret kazanan Koca Efendi diye de bilinen Bursa Kadısı Şeyh Mahmut'tan ders almak için Bursa'ya gider. Sonrasında Konya'da Feyzullah'tan mantık ve astronomi dersleri alan Şeyh Bedrettin o zaman ilim dünyasının merkezi olan Kahire'ye gitmeye karar verir. 8 Aralık 1382 tarihinde Kahire'ye ulaşır. Burada Memluk Sultanı Berkuk'un dostu ve danışmanı olan dönemin ünlü alimlerinden Ekmeleddin el-Bayburti'nin öğrencisi olur. Sultan Berkuk Bedreddin'i oğlu Ferec'in özel hocalığına tayin eder.

---

<sup>83</sup> Akpınar, a.g.e, ss. 91-100

Sultan Berkuk'un sarayında geçirdiği üç yıl zarfında Hüseyin Ahlati ile tanışır ve düşüncelerinden etkilenir. Hüseyin Ahlati bir süre sonra Bedreddin'i Tebriz'e yollar. Burada Anadolu seferinden dönen Timur'la karşılaşan Bedreddin, ilmiyle Timur'u ve maiyetini etkiler. Timur kendisiyle beraber gelmesini istese de Bedreddin bunu kabul etmez ve Kahire'ye döner.

Ahlati ölümünden hemen önce Bedreddin'i halifesi ilan eder. Ancak müritlerinin bazıları buna tepki gösterir. Bedreddin altı ay sonra Mısır'ı terk eder. Bu ayrılışın sebebini Rumeli'ye dönme arzusu olarak gösterilse de, müritlerin muhalefeti ve Mısır'ın içinde bulunduğu siyasi karmaşa da bu kararın sebeplerinden olabilir.

Şeyh Bedrettin Kahire'den Edirne'ye dönerken Halep, Karaman, Aydın, İzmir ve Bursa'ya uğrar. Buralarda kısa sürede tanınır ve buralarda yeni müridleri olur. Edirne'ye döndüğünde burada yedi yıl geçirir. Ardından yine Edirne'de iki yıl kazasker olarak çalışır. O dönemler Osmanlı Devleti'nde fetret devri yaşanmaktadır. Şeyh Bedrettin bir ihanetinden dolayı ailesiyle beraber İznik'e sürgüne gönderilir. Sürgüneyken daha önce farklı şehirlerden edindiği müritleriyle haberleşerek üç farklı noktadan Çelebi Mehmet'e karşı ayaklanma çıkartır. İsyanı bastıran Çelebi Mehmet Şeyh Bedrettin'i kendi fetvasıyla Serez çarşısında idam ettirtir. 1420'de öldüğü tahmin edilen Şeyh Bedrettin'in kemikleri 1961'de Divanyolu'ndaki ikinci Mahmut Türbesi haziresine defnedilmiştir.

Şeyh Bedrettin İslâm tasavvufunun Vahdet-i Vücut okuluna mensuptur. Büyük mutasavvıflardan Sofyalı Bali Efendi ve Aziz Mahmud Hüdayi, Şeyh Bedrettin'in sahte şeyh olduğunu, yolunun batıl olduğunu savunurken, mutasavvıf ve şair Niyazi Mısri ve son devrin Melamî şeyhlerinden Seyyid Muhammed Nûr'ül Arabî Şeyh Bedrettin'in yolunun doğruluğunu savunmuşlardır.

Otuz beşin üzerinde eseri olan Şeyh Bedrettin'in ölümünden sonra eserlerinin birçoğu gizlenmiş veya kaybolmuştur. Bazı yapıtlarının adı bilinmekle beraber çoğu eseri günümüze ulaşmamıştır. En iyi incelenmiş yapıtı Varidat'tır. Diğer bilinen eserleri Cami'ü'l-fusuleyn, Letai'fü'l-işarât, et-Teshil Meserretü'l-kulûb, Unkudü'l-cevahir, Çerağu'l-fütuh ve Nurü'l-kulub adlarını taşır.

Üniversitede profesör olarak göreve başladığında henüz otuz yaşında olan Babinger böyle seçkin bir üniversite de bu kadar genç göreve getirilen nadir hocalardandır. İlk dersinin konusu “Anadolu’da İslamiyet” dir ve bir nevi diğer hocalara da kendini ispat etmeye çalışırcasına dersin çatısı altında bu konuyla ilgili hacmi küçük fakat değeri büyük araştırma yazıları kaleme almıştır. Bu notlar Ragıp Hulusi tarafından “Darülfünun Edebiyat fakültesi Mecmuası”nın üçüncü sayısında yayınlanmıştır. Bu yazılar yine “Darülfünun Edebiyat Fakültesi Mecmuası”nda Fuat Köprülü tarafından farklı makalelerde ele alınmış ve tenkid edilmiştir. Aslında son

derece önemli olan bu yazılar ancak yetmiş beş yıl sonra yeni harflere çevrilmiş ve “Anadolu’da İslamiyet” adı altında 1996 yılında yayınlanmıştır.<sup>84</sup>

İslam devletlerinin hükümdarlarından hemen hepsi şeyhlere karşı büyük hürmet beslemişler, yeni fethettikleri yerlerde onlar için pek çok tekke inşa etmişler, onlara vakıflar tahsis etmişlerdir. Elde bulunan kaynaklarla ancak yedinci asırdan sonraki Anadolu’da sufi hareketleri tahkil etmek mümkündür.

Yedinci asırda Anadolu’da tasavvuf tarihinin pek çok önemli simasını yaşamıştır. Muhyiddin Arabi, Konya’da Ahvaddin-i Kirmânî, Tokat’ta Fahreddin Irakî, Kayseri ve Sivas’ta Şeyh Necmeddin Dâye, Konya’da Sadrettin Konevi, Sadettin Fergâni, mağribli Afifettin-i Telmesani ve Celâleddin-i Rumî bunlardan bazılarıdır.

Tarihi seyri içinde incelendiğinde, dikkati çeken bu büyük şahısların tasavvufi bakış açılarından ziyade, halk arasında yayılan menkıbeleriyle ön plana çıkmalarıdır. Bu da tasavvufi sistemlerinin halk arasında zamanla değişerek basit itikat şekilleri haline dönüşmüştür.

Selçuklular zamanında Anadolu’da fetihlerin hız kazanmasıyla yeni oluşan İslam şehirlerine Türkmen Babaları ve Horasan sufileri yerleşmişlerdir. Özellikle Moğol istilaları sonrası Anadolu’ya derviş akını olmuştur. Türkistan, Buhara, Harezm, İran ve Irak’tan pek çok derviş Selçuklulara sığınmışlardır.

---

<sup>84</sup> F. Babinger, F. Köprülü, *Anadolu’da İslamiyet*, İstanbul, 2003, 7-8

Anadolu'ya gelen bu dervişlerin büyük çoğunluğunu Kalenderiler oluşturmaktadır. O dönemde son derece yaygın kabul gören Kalenderîye hakkında ciddi bir çalışma yapılmış olmaması tuftur. Klasik sufilerin, özellikle de Sühreverdî'nin ağır bir şekilde eleştirdiği Kalenderiler taife-i Abdalân olarak zikredilmektedir. Kalenderilikte gelecek düşüncesi yoktur. Daha ziyade halkın alt tabakasındaki insanların dikkatini çekmiştir. Kalenderilik ile Şiilik, Yesevilik, Haydarilik ve Bektaşiliğin pek çok konuda örtüştüğü görülmektedir.

## **2.5. Annemarie Schimmel'in Hayatı ve Eserleri**

### **2.5.a Annemarie Schimmel'in Hayatı**

Annemarie Schimmel, 7 Nisan 1922 yılında, Almanya'nın Erfurt kentinde Protestan bir ailenin kızı olarak dünyaya geldi. Postacı olan babasının mistik konulara ilgisi, ona doğu hikâyeleri okuması, Schimmel 'de çocuk yaşta doğuya karşı bir ilgi uyandırmıştır. Daha liseye giderken Hans Ellenberg'den özel Arapça dersleri almaya başlamıştır.<sup>85</sup>

Lise mezuniyetinin ardından altı aylık bir staj döneminin sonrası bugünkü Berlin Humboldt Üniversitesi'nde öncelikle Kimya ve Fizik bölümlerine başlamış bunun yanında İslam Sanat Tarihi ve Arapça bölümlerine de devam etmiştir. Burada

---

<sup>85</sup> A. Schimmel, *Morgenland und Abendland. Mein west-östliches Leben.*

Autobiografie, München 2002.

Ernest Kühnel'den Arap Dünyası ve İslam Sanatları dersleri almıştır. Farsça hocası yine tanınmış bir oryantalist olan Hans Heinrich Schaeder'dir. Richard Hartmann, Helmut Ritter, Annemarie von Gobain ve Fritz Meier Schimmel'in eğitimine katkıda bulunmuş diğer şarkiyatçılardır. “Geç Dönem Mısır Memlûkler'in de Halife ve Kadıların Durumu” adlı teziyle on dokuz yaşında doktorasını tamamladı. İkinci Dünya Savaşı sırasında dış işlerinde tercümanlık yapmaya başladı. Akademik çalışmalarına da ara vermeksizin devam etti.<sup>86</sup>

İkinci Dünya Savaşı bitene kadar Alman Dışişleri Bakanlığı'nda Türkçe telgrafların çevirisi işine devam etti. Savaş sonrası Amerikalıların oluşturduğu gözaltı kampına gönderildi. Buradakilerle birlikte küçük bir kamp üniversitesi açtı ve burada İslam'la ilgili dersler verdi. Bu derslerden birine şans eseri katılan Prof.Friedrich Heller'in teklifi ile Marburg Üniversitesi'nde öğretim görevlisi olarak çalışmaya başladı. “Geç Dönem Memlûklerin de Asker Sınıfının Yapısı” konulu teziyle doçent oldu. Bir yandan üniversitede Arapça, Türkçe, Farsça ve İslam Tarihi dersleri verirken diğer yandan Doğu metinlerinden bazılarını tercüme etmeye başladı. “Erken Dönem İslam Tasavvufunda Mistik Sevgi Kavramı Üzerine Araştırmalar” başlıklı ikinci doktora teziyle, Marburg Üniversitesi Teoloji Fakültesi'nde Dinler Tarihi Doktoru ünvanını aldı. 1952 yılında el yazmalarını incelemek için İstanbul'a gitti ve burada sufi İbn-i Hafif üzerinde çalıştı. 1953'te Marburg Üniversitesi'nde profesör oldu.<sup>87</sup>

---

<sup>86</sup> W. Fischer, Nachruf auf Annemarie Schimmel. In: Jahrbuch der Rückert-Gesellschaft. Cilt: 15 2003, s. 215

<sup>87</sup> W. Fischer, a.g.e.,s.215

Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde Dinler Tarihi derslerini okutmak üzere, 1954 tarihinde, Hilmi Ziya Ülken başkanlığında, Bedi Ziya Egemen, Şakir Sabri Ansay, Suut Kemal Yetkin ile Tayyip Okıç'ten meydana gelen fakülte kurulunun onayıyla, kendisine profesörlük kadrosu verilen Schimmel, aynı zamanda bu fakültede Dinler Tarihi Kürsüsü' nün kurulmasına öncülük etti. Burada verdiği dersler, fakülte tarafından 1955 senesinde Dinler Tarihine Giriş adıyla yayımlandı. Türkiye'de geçirdiği uzun yılları iyi değerlendiren Schimmel neredeyse çocukluktan beri ilgisini çeken Mevlana'nın şehri olan Konya'yı defalarca gezdi, araştırmalar yaptı ve Türkiye'de başta Samiha Ayverdi ve Rukaiyeh Hanım gibi mensupları olmakla beraber pek çok dost kazandı.<sup>88</sup>

Schimmel beş yıl sonra 1954'te Almanya'ya geri döndü ve 1961 yılında Bonn Üniversitesi'nde Arap dili ve İslam konulu dersler verdi. Bu görevi esnasında "Fikrun ve Fen" adlı derginin editörlüğünü yaptı.<sup>89</sup>

1967 yılında Harvard Üniversitesi'nden üniversite bünyesindeki Hint-İslam kültürü kürsüsünün başına geçmesi konusunda teklif aldı. Bu teklifi kabul eden Schimmel 1970'de Harvard Üniversitesi'nde kadrolu profesör oldu ve Türkiye ile başlayan doğu ile tanışıklığı Hindistan ile devam etti.<sup>90</sup>

---

<sup>88</sup> A. Schimmel, 2002.

<sup>89</sup> A. Schimmel, age.

<sup>90</sup> A. Schimmel, age.

Amerika'nın ardından Tahran'da, Londra İslam Enstitüsü'nde, Edinburgh Üniversitesi'nde dersler veren Schimmel için ikinci vatanı olarak gördüğü Pakistan'ın yeri başkadır bu nedenle Lahor'daki Goethe Enstitüsüne onun adı verilmiştir.<sup>91</sup>

1992'de resmen emekli olan Schimmel 1997'de yetmiş beşinci yaş gününde Bonn Üniversitesi'nde onuruna Hint-Müslüman-Kültürü kürsüsü açılması ile vefatına kadar burada ders vermeye devam etmiştir. Ayrıca yine vefatına kadar ilmi çalışma ve seyahatlerine devam etmiştir.<sup>92</sup>

Schimmel'in şimdiye kadar adı geçen diğer müsteşriklerden farkı eserlerinin merkezini tasavvufi metin ve şiirlerin oluşturmasıdır. Şimdiye kadar adı geçen diğer müsteşrikler tasavvuf alanında da eser vermekle birlikte İslam tarihi, felsefesi gibi alanlara da aynı ağırlıkla eğilmişler ve eserler vermişlerdir.<sup>93</sup>

### **2.5.b. Annemarie Schimmel'in Eserleri**

Annemarie Schimmel'in yayınlanmış yüzün üstünde kitabı, birçok makale ve bilimsel yayınları mevcuttur. Ayrıca kendi eserleri dışında pek çok eserinde

---

<sup>91</sup> Ş. Bilman, *Ukbaya Kayan Yıldız: Annemarie Schimmel, Tasavvuf Dergisi*, sa.11; Temmuz –Aralık 2003, s.499

<sup>92</sup> N. Akın, *Annemarie Schimmel*, İslamiyat, c.7, sa.1,Ocak –Mart 2004, s.175

<sup>93</sup> Akın, a.g.m., s.174

basılmasına destek olmuş, bazılarında giriş ya da ön söz yazmıştır. Başlıca eserleri şunlardır:

1. *Die Stellung des Kalif und Kadi am Ausgang der Memlukenzeit*, (Memlûklülerde Halife ve Kadı'nın Durumu konulu doktora tezi), Berlin 1942.

2. *Index zur Chronik des Ibn Ijas*, (Memlûk tarihçisi Muhammed İbn-i İyas hakkında) İstanbul 1945.

3. Yakup Kadri. *Flammen und Falter*. Gummersbach (Florestan) 1947. Köln 1986. (Yakup Kadri'nin *Nur Baba* adlı eserinin Almanca'ya çevirisidir).

4. *Lied der Rohrflöte (Neyin Söylediği)*. Ghaselen, Hameln (seifert) 1948.

5. *Die Bildersprache Dschelaladdin Rumis (Mevlananın Tasvir Dili)*, Walldorf-Hessen (Verlag für Orientkunde) 1949

6. *Die Religionen der Erde (Dünya Dinleri)*. Wiesbaden (Harrassowitz) 1951.

7. *Lyrik des Ostens. Gedichte der Völker Asiens vom Nahen bis zum Fernen Ostern (Doğu'da Lirik, Yakın Doğu'dan Uzak Doğu'ya Asya Halklarında Şiir)*, (Wilhelm Gundert/Annemarie Schimmel/Walter Schubring) , München (Hanser) 1952.

8. *Studien zum Begriff der mystischen Liebe in der frühislamischen Mystik (İlk Dönem İslam Tasavvufunda Tassavufî Aşk Konusunda Araştırmalar)*, (Marburg Üniversitesinde Yaptığı Doktora Tezi), Heidelberg 1954.

9. Abu'i-Hasan ad-Dailami. *Sırat as-Sayh al-Kabîr Ebu Abdullah İbn el-Hafif as-Şirâz*, Ankara (Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları) 1955-Tahran 1992.

10. Muhammad İbal. *Das Buch der Ewigkeit (Sonsuzluk Kitabı)*. Kitabın Almanca'ya çevirisidir. München (Hueber) 1957.

11. Dinler Tarihine Giriş, Ankara (Güven Matbaası) 1958.

İstanbul (Kırkambar Yayınları) 1999.

12. Muhammad İqbal. *Cavidname*, Ankara (Türk Tarih Kurumu Basımevi) 1958. *Cavidname*. Muhammed İqbal. Farsça'dan Tercüme Annemarie Schimmel, Ankara (Kültür Bakanlığı Yayınları) 1989/2000. İstanbul (Kırkambar Yayınları) 1999.

13. *Ernest Trumpp. A Brief Account of his Life and Work*, Karachi (The Pakistan – German Forum) 1961. Ernest Trumpp. 1828–1885. Karatschi (Pakistan-Deutsches Forum) 1998. (Ernest Trumpp'ın hayatı ve eserleri üzerinedir.)

14. *Gabriel's Wing. A Study into the Religious Ideas of Sir Muhammad Iqbal*, (Leiden) 1963. (Muhammed İqbal'in "*Cebrail'in Kanadı*" adlı eserinin İngilizce tercümesi ve Muhammed İqbal'in din görüşü üzerine Schimmel'in çalışmalarını içerir).

15. *Muhammad Iqbal. Botschaft des Osten*. (Als Antwort auf Goethes West Östliche Divan). Wiesbaden (Harrassowitz) 1963. (Muhammed İqbal'in "*Şark Haberi*" adlı eserinin Almanca tercümesidir, eserin Goethe'nin "*Divanına* yanıt olarak yazıldığı ifade edilmiştir).

16. *Botschaft des Ostens: Ausgewählte Werke / Muhammad Iqbal*. ("*Şark Haberi*" ve Muhammed İqbal'in Eserlerinden Seçmeler). Annemarie Schimmel, Tübingen/Basel 1977.

17. *Mavlana Dschelaladdin Rumi. Aus dem Diwan.* (Mevlana'nın "Divan-ı Kebir'inin Farsça'dan Almanca'ya çevirisidir). Stuttgart (Reclam) 1964.

18. *Pakistan: Ein Schloss mit Tausend Toren,* Zürich 1965. (Pakistan: Bin Kapılı Bir Saray)

19. *Friedrich Rückert: Übersetzungen Persischer Poesie.* (Friedrich Rückert'in Farsça şiirlerden yaptığı çevirilerin Annemarie Schimmel'in önsözü ve sadeleştirmesiyle yeniden yayınlanmış halidir). Wiesbaden 1966.

20. *Weltpoesie ist Weltversöhnung,* (Şiir Dünyanın Uzlaştığı Dildir) Schweinfurt 1967. Würzburg 1996.

21. *Arabische Sprachlehre,* 2 Cilt. Heidelberg 1968. — *Modern Arapça Grameri,* çev. Ekrem Sarıkçıoğlu, İstanbul 1982., Heiderberg 1983.

22. *Al-Halladsch: Märtyrer der Gottesliebe.* Leben und Legende. Übersetzungen aus dem Arabischen, Persischen, Türkischen, Sindhi, Siraiki, und Urdu, Köln (Hegner) 1968.

- *Sind Halk Şiirinde Hallac-ı Mansur,* Çev. Sofi Huri İbrahim Bin Edhem, İstanbul (Redhouse yayınevi) 1969.

23. *Persischer Psalter / Muhammed Iqbal.* Übersetzungen aus dem Persischen, Urdu und Englischen, Köln (Hegner) 1968. (Farsça, Urdu'ca ve İngilizce'den Muhammed İkbâl'in eserlerinden yapılan çevirileri içerir).

24. *Islamic Calligraphy,* Leiden (Brill) 1970. (Hat Sanatı üzerine yapılmış bir çalışmadır).

25. *Islamic Literatures of India.* Wiesbaden (Harrassowitz) 1973. (Hindistan'da yazılan İslami eserler üzerinedir).

26. *Sindh Literature*. Wiesbaden (Harrassowitz) 1974. (Sindi Edebiyatı üzerinedir).

27. *Classical Urdu Literature from the Beginning to Iqbal*. (Başlangıcından Muhammed İkbâl'e kadar İtibaren Klasik Urdu Edebiyatı). Wiesbaden (Harrassowitz) 1975.

28. *Sufi Literatüre*, New York 1975. (Tasavvuf Literatürü).

29. *Mystical Dimensions of Islam*, Chapel Hill 1975.

—*Mystische Dimensionen des Islam*, Aalen 1979.

—*Tasavvufun Boyutları*, çev. Ender Gürol, İstanbul (Adam Yayıncılık) 1982.

—*Mystische Dimensionen des Islam*. Die Geschichte des Sufismus, Köln 1985.

—*İslamın Mistik Boyutları*, çev. Ergun Kocabıyık, İstanbul (Kabalıcı Yayınları) 2001

30. *Pain and Grace. A Study of Two Mystical Writers of 18. Century Muslim India*, Leiden (Brill) 1976 (18. Yüzyıl Müslüman Hindistan'ında İki Sufi Yazar Üzerine Araştırma).

31. *From Sanai to Maulana and Iqbal*, Kabul 1977.(Sanai'den Mevlana Ve İkbâl'e).

32. *Denn Dein ist das Reich: Gebete aus dem Islam*. (İslam'da İbadet) Ausgewählt und übersetzt von Annemarie Schimmel, Freiburg (Herder) 1978.

33. *Web beli eve in Öne GOD: The Eperince of GD in Christianity and Islam*, New York 1979. (Tek Tanrı'ya İnaniyoruz: Hristiyanlık' ta ve İslamiyet'te Tanrı Kavramı).

34. *Ich bin Wind und Du bist Feuer. Leben und Werk des Grossen Mystikers*, Köln,Düsseldorf (Diederichs) 1978.

—*I Am Wind, You Are Fire. The Life and Work of Rumi*, Boston 1992.

-*Ben Rüzgârım Sen Ates Mevlâna Celâleddîn Rumî'nin Hayatı ve Eserleri*, çev. Senai Özkan, İstanbul (Ötüken Yayınları) 1999

35. *Triumphal Sun. A Study of the Works of Jalaloddin Rumî*, London 1978. (Mevlana'nın Eserleri Üzerine Yapılan Çalışmalar).

—*Al-Shams al-Munta'irah. Dirâsât Âthâr al-Shâ'ir al-Islâmial-Kablr Jalal al-Din al-Rûm'ı*, tarjamah: 'Isa 'Ali 'Âküb, Tahran 2000–2001.

36. *A Dance of Sparks: Imagery of Fire in Ghalib's Poetry*, Neu Delhi (Ghalib Academy) 1979. (Kıvılcımların Dansı: Galib'in Şiirinde Ateş Tasviri).

37. *Islam in the Indian Subcontinent* (Handbuch der Orientalistik), Leiden 1980. (Hint Alt Kıtası'nda İslamiyet).

38. *Maerchen aus Pakistan*. (Pakistan Masalları).Übersetzung aus dem Sindhi, Düsseldorf/Köln (Diederichs)1980. 1981

39. *German Contributions to the Study of Pakistani Linguistics*, Hamburg 1981. (Pakistan Dil Bilimi Çalışmalarına Almanların Katkıları).

40. *Und Muhammad ist Sein Prophet. Die Verehrung des Propheten in der Islamischen Frömmigkeit*, Düsseldorf/Köln (Diederichs) 1981.(Muhammed O'nun Eiçisidir. İslam İnanişında Peygamberin Yeri).

-*And Muhammad is His Messenger. The Veneration of the Prophet in Islamic Piket*, Cape Hilal / Landon (The University of North Carolina Press) 1985.

41. *Aspects of Mevlâna*, Ankara 1981. (Tüm Yönleriyle Mevlana).

42. *Tükische Gedichte vom 13.Jahrhundert bis in unsere Zeit*. (Übersetzt von

Annemarie Schimmel), Ankara 1981.(13. Yüzyıldan Günümüze Türk Şiiri).

43. *As Through a Veil: Mystical Poetry in Islam*. (İslam'da Tasavvufi Şiir) Lectures on the History, American Council of Learned Societies (New York), 12 (1982).

— *As Through a Veil. Mastica Porteye in İslam*, New York (Columbia Üniversite Pres) 1982.

44. *Gaerten der Erkenntnis. Texte aus der islamischen Mystik*. (Bilgeliğin Bahçesi-Tasavvufi Metinler). Übersetzung aus dem Arabischen, Persischen, Türkischen, Urdu und Sindhi, Düsseldorf 1982.

45. *Gaerten der Erkenntnis. Das Buch der vierzig Sufi Meister*, München 1991. Bilgeliğin Bahçesi- Kırk Şeyh Islam in India and Pakistan, Leiden (Brill) 1982.

47. *Makli Hill: A Center of islamic Culture in Sindh*, Karachi 1983. (İslami Kültürün Merkezlerinden Biri Olarak Makli Hill)

48. *Anvari's Divan*. İranlı şair Envari'nin (ىابن محمد انور بن على اوحد الد) Divanı. Fogg Art Museum of Harvard University, New York (Metropolitan Museum of Art) 1983.

49. *Calligraphy and Islamic Culture*, New York (New York University Press) 1984. (Yazı Sanatı ve İslam Kültürü).

50. *Das Mysterium der Zahl. Zahlensymbolik im Kulturvergleich*. Köln (diederichs) 1984. (Farklı Kültürlerde Sayıların Gizemi).

51. *Sterne und Blume. Die Bilderwelt der persischen Poesie*, Wiesbaden (Harrassowitz)1984. ( Yıldızlar ve Çiçekler-İran Şiir'inde Tasvir)

52. *The Mystery of Numbers*, Oxford 1993-

—Sayıların Esrarı, çev. Mehmed Temelli, \_stanbul (Mitos Yayınlan) 1997

Sayıların Gizemi, çev. Mustafa K p soglu, \_stanbul (Kabalcı Yayınevi) 1998.

53. *Muhammad ibn Ahmad ibn Iyas: Alltagsnotizen eines ägyptischen Bürgers.* Stuttgart (thienemann) 1985. ( bn-i  yas'ın ‘‘Bir Mısırlı'nın G nl g ’’ adlı kitabının Almanca'ya  virisidir.

54. Robert Irving. *Der arabische Nachtmahr oder die Geschichte der 1001 Nacht.* Köln (Diederichs) 1985. ( ‘‘Binbir Gece Masalları’’ 'nın  ngilizce' den Almanca'ya  virisidir.).

55. *Liebe zu dem Einen. Texte aus der mystischen Tradition des indischen Islam. Ausgewählt, aus dem persischen, arabischen, urdu und sindhi.* Einsiedeln / Zürich 1986. ( Allah Aşkı- Hint K lt r nden Tasavvufi Metinler).

56. *Aus dem Diwan.* (Unesco'nun ‘‘Temsili Eserler’’ serisinin Asya eserleri ile ilgili bölümü için Schimmel'in Farsça'dan yaptığı ve  ns z n  yazdığı ‘‘Divan-ı Kebir’’in belli b l mlerinin tercümesidir). Stuttgart (Philip Reclam) 1986

57. *Friedrich Rückert. Lebensbild und Einführung in Sein Werk,* Freiburg (Herder) 1987. (Friedrich Rückert: Hayatı ve Eserleri).

58. *Ibn ata Allah Bedrängnisse sind Teppiche voller Gnaden,* ( bersetzt und eingeleitet von Annemarie Schimmel), Freiburg (Herder) 1987. ( bn-i At ullah'ın ‘‘Hikem-i At iyye’’ adlı eserinden yaptığı  viridir).

59. *Nimm eine Rose und nene sie Lieder. Poesie der islamischen Völker,* Köln/London/New York 1987. —Frankfurt / Frankfurt (Insel) 1995. (G le  arkı Yazmak –  slam Toplumlarında  iir).

60. *Maulana Dschelaladdin Rumi. Von Allem und von Einem* (‘‘Fihi Ma-fih’’in Farsça ve Arapça'dan Almanca'ya  virisi). München 1988.

61. *Islamic Names*, Edinburgh 1989. (İslami İsimler).
62. *Die orientalische Katze*, Köln (Diederichs) 1983 (Şark Hikâyeleri, Şiirleri, Atasözleri, Şarkıları, Deyimleri). —Die orientalischer Katze. Geschichten, Gedichte, Sprüche, Lieder und Weisheiten, Köln 1989.
63. *Muhammad Iqbal: prophetischer poet und philosoph*, München (Diederichs) 1989. (Şair ve Filozof: Muhammed İkbâl).
64. *Von Ali bis Zahra: Namen und Namengebung in der islamischen Welt*, München 1989. (A'da Z'ya İslam dünyasında isimler ve isim verme).
65. *Wanderungen mit Junus Emre*, Köln (Önel) 1989. —Yunus Emre ile Yollarda, çev. Senail Özkan, İstanbul (Ötüken Yayınları) 1999. Yunus Emre'nin hayatı ve eserleri konusunda bir incelemedir.
66. *Was hat ein Auge und einen Kopf? 300 Türkische Volksrätsel*, Köln (Önel) 1990. (Üç Yüz Türk Bilmecesi).
67. *Die Religion des Islam. Eine Einführung*, Stuttgart (Reclam) 1990. (İslam Dinine Giriş)
68. *Mein Bruder Ismail. Erinnerungen an die Türkei*, Köln (Önel) 1990. (Schimmel'in Türkiye'de yaşadığı günlerini ve özellikle İstanbul'u anlattığı eseridir).
69. *Yunus Emre. Ausgewählte Gedichte*, Köln (Önel) 1991. (Yunus Emre'den Seçme Şiirler).
70. *Die Rose*, Bad Neuheim-Steinfurth, (Rosenmuseum Steinfurt) 1991. (Gül).
71. *Look! His is Lome: Poems of Rumi*, Boston (Sambalar) 1991. (Mevlana'dan Seçmeler).

72. *Önel Demirci: Türkische Namen und ihre Bedeutung*, Köln (Önel) 1992. (Türk İsimleri ve anlamları).
73. *İslam: An Introduction*, New York 1992. (İslam'a Giriş).
74. *Rumi's World: The life and Work of the Great Sufi Poet*, Boston (Shambhala) 1992 (Büyük İslam Düşünürü Rumi'nin Hayatı ve Eserleri).
75. *Gewaender Gottes*, Tübingen (Mohr) 1993. (İslam'ın Değerler Dünyası).
76. *A Life of Learning*, Washington DC (American Council of Learned Societies) 1993 (Kendi hayat hikâyesini anlattığı on dokuz sayfalık makaledir).
77. *Make a Shield from Wisdom: Selected Verses from Nasir-i Khusraw's Divan*. Übersetzung aus dem Persischen, London/New York (Kegan Paul International) 1993. (Nasır-ı Hüsrev'in divanından Farsça'dan Almanca'ya çevrilmiş seçme beyitleri içerir).
78. *Rumi: Sieh! Das ist Liebe - Gedichte*, Basel (Sphinx) 1993–1994. (Rumi'den Beyitler).
79. *Berge, Wüsten, Heiligtümer, Meine Reisen in Pakistan und Indien*, München (C.H.Beck) 1994. (Dağlar, Çöller, Kutsal Mekanlar- Pakistan ve Hindistan Gezisi).
80. *Deciphering the Signs of God. A Phenomenological Approach to Islam*, Edinburgh (Edinburgh University Press) 1994.
- *Die Zeichen Gottes. Die religiöse Welt des Islams*, München ( C.H. Beck) 1995.
- *Tanrı'nın Yeryüzündeki İşaretleri*, çev. Ekrem Demirli, Kabalcı yay. İstanbul 2004

81. *Das Mathnawi: ausgewählte Geschichten von Dschelaluddin Rumi.* (Scimmel'in Farsça'dan çevirdiği eser Mesnevi'den seçme hikâyeler içerir). Aus dem Persischen von Annemarie Schimmel), Basel 1994, Opladen 1994.

82. *Terres d'Islam - Aux sources de l'Orient musulman*, Paris (Maisonneuve & Larose) 1994.

—*Die Welt des islam. Zu den Quellen des muslimischen Orients. Eine Reise nach Innen*, Düsseldorf / Solothurn 1995. (İslam Dünyası- Öze Yolculuk).

83. *Weisheit des Islam*, Stuttgart (Reclam) 1994. (İslam Bilgeliği).

84. *Meine Seele ist eine Frau: Das Weibliche im islam*, München (Kösel) 1995  
-*My Soul is a Women*, translator: Susan H. Ray, New York 1997.

-*Ruhum Bir Kadındır*, çev. Ömer Enis Akbulut, İstanbul (İz Yayıncılık) 2001.

85. *West-östliche Annäherungen - Europa in der Begegnung mit der islamischen Welt*, Stuttgart / Berlin / Köln 1995. (Doğu-Batı Yakınlaşması: Avrupa'nın İslam ile Tanışması).

86. *Das Buch der Welt: Wirklichkeit und Metapher im Islam*, Würzburg 1996.  
(İslam'da Gerçek ve Mecaz)

87. *Die schönsten Gedichte aus Pakistan und Indien: Islamische Lyrik aus tausend Jahren*, München (C.H. Beck) 1996. (Pakistan ve Hindistan'da İslami Edebiyat).

88. *Islam. A Need for Understanding*, Birmingham (Centre for the Study of islam and Christian-Muslim Reflections) 1996. (İslam'ı Anlama İhtiyacı).

89. *Jesus und Maria in der islamischen Mystik*, München (Kösel) 1996. (İslam Tasavvufu'nda İsa ve Meryem).

90. *Rosenduft und Sâbelglanz. Islamische Kunst und Kultur der Mogulzeit.*  
(Jürgen W. Frembgen'in yayınladığı bu esere tasavvufi şiir üzerine bir bölüm yazmıştır.) ,München 1996
91. *Die drei Versprechen des Sperlings. Die schönsten Tierlegenden aus der islamischen Welt,* München (C.H. Beck) 1997. (İslam Dünyası'nda Hayvan Efsaneleri)
92. *Muhammad Iqbal - zwischen Poesie, Philosophie und Politik,* Hamburg (Der Übersee-Club e.V.) 1997. (Muhammed İkbâl: Şiir, Felsefe ve Politika).
93. *Asrâr al-ishq al-Mubdi\_ fi Kitâbât Muhammad Iqbâl: Secrets of Creative Love, in the Work of Muhammad Iqbal,* Arabisch/English, London 1998. (Muhammed İkbâl'in Eserleri'nde Allah Aşkını).
94. *Die Traeume des Kalifen: Traeume und ihre Bedeutung in der islamischen Kultur,* München (C.H. Beck) 1998. (Halife'nin Rüyaları- İslam'da Rüya Tabirleri).
95. *Kompass Islam,* Hannover 1998. (İslam'ın Temel Taşları).
96. *Wiederholte Spiegelungen. Gedichte,* Köln (Önel) 1998. (Şiirler).
97. *Gesang und Ekstase: Sufi-Texte des indischen islam,* München 1999. Hint Kültürü'nden Tasavvufi Metinler).
98. *Im Namen Allahs, des Alibannherzigen: Der islam,* München 1999. (Allah'ın Adıyla)
99. *Çağın Mevlanası Muhammed İkbâl,* çev. Senail Özkan, İstanbul (Kırkambar Yayınları) 2000.
100. *Im Reich der Grossmoguln. Geschichte, Kunst, Kultur,* München 2000. (Büyük Moğol Hükümdarlığı: Tarihi, Sanatı ve Kültürü).

101. *Sufismus. Eine Einfühmng in die islamische Mystik*, München 2000. (Tasavvufa Giriş).
102. *The Family of Earth*, (Northword Press) 2001. (Dünya Ailesi).
103. *Kleine Paradiese. Blumen und Gaerten im Islam*, Reihe: Herder-Spektrum, Bd. 5192, Freiburg / Basel / Wien (Herder) 2001. (Küçük Cennet-İslam'da Bahçe Sanatı).
104. *Rumi Meister der Spiritualitaet*, (Reihe: Herder-Spektrum 5093), Freiburg (Herder) 2001. (Mevlâna).
105. *Das Islamische Jahr, Zeiten und Feste*, C.H.Beck, München 2001. (İslam Takvimi, Önemli Gün ve Bayramlar).
106. *Islam und Europa: kulturelle Brücken*, Reihe: Schriften des Collegium Europaeum Jenense 26, Jena und Erlangen 2002. (İslam ve Avrupa: Kültürel Köprüler)
107. *Auf den Spuren der Muslime. Mein Leben zwischen den Kulturen*, (Kültürlerler Arasında Hayatım). Freiburg (Herder) 2002.
108. *Morgenland und Abendland Mein West-östliches Leben*, (Doğu ve Batı: İki Dünya Arasında Hayatım). München (C.H.Beck) 2002.

Schimmel tasavvuf hakkında pek çok eser kaleme almasına rağmen tasavvuf hakkında yazı yazmanın, neredeyse imkânsız olduğunu belirtmiştir. Tasavvufun sınırları yoktur ve ne yazarsanız yazın herkesi tatmin etmesi mümkün değildir. Onu bütünüyle tanımlamak tek bir kişinin yapabileceği bir şey değildir. Çünkü tasavvufun karşısında her birey Mevlana'nın hikâyesinde file dokunup, dokundukları bölgeye

göre tasvir yapan körler gibidir. Herkes için kendi ulaşabildiği ya da algılayabildiği ölçüde bir tasavvuf tarifi vardır.<sup>94</sup>

Schimmel'e göre tasavvuf mutlak aşktır. Mutlak aşkı yaşayan Allah'ın onu denemek için gönderdiği tüm sıkıntılara sabreder hatta bunlardan zevk alır. Tasavvuf bu kadar derin bir içsel deneyimken bunu sözlerle ifade etmenin güçlüğüne değinen Schimmel, tasavvufu biraz olsun anlayabilmek için tasavvufi terimlerin ve bu terimlere sufilerin verdiği manaların değerlendirilmesinin doğru olacağını düşünür.

Bu bağlamda tasavvufi terimlerin manalarını irdelemeye çalışan Schimmel eserlerinde özellikle şu terimlerin manaları üzerinde de durmuştur:

**Tasavvuf:** Tasavvuf, Allah'ın ahlakı ile ahlaklanmaktır, edeptir.

**Sufi:** Sufi kelimesinin hikmet manasına gelen Yunanca sofos kelimesinden geldiğini söylenmektedir. Sufilerin Ashab-ı suffayı dost bildikleri veya masivadan yüz çevirdikleri için bu ismi aldıkları belirtilmiştir.

**Şeriat:** Allah'ın yasalarının oluşturduğu, her müslümanın yürümesi gereken ana yoldur.

**Tarikat:** Daha dar ve yürümesi daha zor olan ve ana yola açılan yan yoldur.

---

<sup>94</sup> A. Schimmel, *İslamın Mistik Boyutları*, çev. Ergun Kocabıyık, İstanbul, 2004, s. 13.

**Hakikat:** İç hallerdir. Schimmel şeriat, tarikat ve hakikati Hristiyanlığın via purgativa, via contemplativa ve via illuminativa şeklindeki ayırımına benzetmiştir.

**Hal:** Bulunduğu makama göre Hak'tan kalbe gelen bir lütuftur.

**Makam:** Belirli ölçüde insanın kendi gayretiyle ulaştığı sonsuz mertebedir. Tövbe, tevekkül ve fakr başlıca makamlardır. Bu makamlardan geçmek için müride yol gösterecek bir kılavuza ihtiyaç vardır ve bu da şeyhtir. Şeyh içindeki gerçek kalbi doğurmasında müride yardım eder. Bu zorlu bir yoldur ve bu yoldaki güçlüklerin aşılabilmesi mürşit ile mürit arasındaki güven ve sevginin tam olmasına bağlıdır. Schimmel bu noktada mutasavvıfların, şeyh hatalı olsa bile mutlak itaatın gerekli olduğunu düşündüklerini belirtmiş ve bu düşünceyi Müslümanların bir kısmının tasavvuftan hoşlanmamalarının önemli nedenlerinden biri olarak göstermiştir.

**Tövbe:** Günahlardan uzak durmak ve her türlü dünyevi kaygıdan vazgeçmektir. Aniden teşekkül eden bir durum, etkileyici bir rüya, etkili bir Kuran kıraati ve bunun gibi insanın iç dünyasını etkileyen herhangi bir olay insanda tövbe hissi uyandırabilir. Schimmel bu durumla ilgili İbrahim Ethem Hazretleri'nde tövbe hissi uyandıran bir kıssayı nakleder.<sup>95</sup> Prens olan İbrahim Ethem Hazretleri bir gece sarayda tuhaf sesler işitir. Görevlilere sesin nereden geldiğini bulmalarını emreder. Görevliler sesin damdaki bir adam tarafından çıkarıldığını fark ederler ve adamı İbrahim Ethem Hazretleri'nin huzuruna getirirler. Adama bu saatte damda ne

---

<sup>95</sup> A. Schimmel, 2004, s. 126.

aradığını sorduğunda adamın kaybettiğim devemi arıyordum şeklinde cevap vermesine hayli şaşırın İbrahim Ethem böyle imkânsız bir işle uğraşması yüzünden adama kızar adamda ona bunca lüks arasında Allah'ı (c.c) aramanın damda deve aramaktan farksız olduğunu söyler. Bu cevapla irkilen İbrahim Ethem Hazretleri tövbe ve sahip olduğu her şeyi o anda terk eder.

Dünya asıl hedefe ulaşmanın önündeki en büyük engel, tehlikeli bir tuzaktır. Bu nedenle tövbe edince dünyevi arzuların terk edilmesi esastır. Burada dünya terk edilirken geçmişte işlenen günahların da tamamen unutulup unutulmaması gerektiği probleminin ortaya çıktığına değinen Schimmel bu konuda da mutasavvıflar arasında farklı görüşler olduğunu belirtir. Sehl et-Tüsterî gibi bazıları günahların unutulmamasının gerektiğini, bunun manevi gurur tehlikesi karşısında bir kalkan olacağını savunurken, Cüneyd gibi diğer bir kısım ise günahların unutulması gerektiğini savunmuştur. Aşık müşahede halindedir. O haldeyken günahları hatırlamak cefa olur ve bu ruh safasını cefayla perdelemek anlamsızdır.

Tövbe kapısının hiç kapanmayacağı görüşü de bütün sufiler arasında ortaklı. Burada hayranı olduğu Mevlana Hazretleri'nin:

“Gene gel, gene gel,

Binlerce defa tövbeni bozmuş olsan da gene gel.”<sup>96</sup>

Dizelerinde ki ifadenin tüm sufilerce paylaşıldığını ifade eden Schimmel tövbe kapısından yüz çevrilmemesinin önemine değinmiştir.

---

<sup>96</sup> A. Schimmel, 2004, s. 127

**Zühd:** Züht öncelikle mubah olan her şeyi terk etmek, ardından dünyayı terk etmek en sonunda da kalbi Allah'tan (c.c) ayıran her şeyi terk etmektir. Burada özellikle sufilerin tarih boyunca yönetici sınıftan uzak durduğuna değinen Schimmel, sufilerin saf niyetlerini kirletebilecek herhangi bir ilişkiden uzak durduklarını kaydetmiştir. Yönetim kademelerinden gelen hiçbir hediye kabul etmeyen sufiler, bu kademe de görev almaktan da imtina etmişlerdir.

**Nefs:** Nefs benliktir. Tarikat yolunun tövbe ve zühtten sonraki durağı nefisle girişilen mücadeledir. Yusuf suresi 53. ayetteki "kötülüğü emreden nefis" ifadesi sufilerin nefis terbiyesi yönteminin çıkış noktasıdır. Müridin en önemli görevi nefsin arzularına dur diyebilmektir. Nefs ayrıca kılıktan kılığa girer ve onun hileleri konusunda da sufilerin uyanık olması gerekmektedir. Sürekli ibadet bile bir süre sonra nefis için zevk kaynağı olabilir bu yüzden yapılan vazifelerin hazzı ile aldanmaktan da sakınmak gerekir.

Nefsle girişilen mücadelede ki en büyük tehlike tembelliktir. Bu nedenle çoğu mürid müridine zahiren boş gibi görünse bile pek çok vazife vererek tembelliğe düşmesine engel olmaya çalışmıştır.

Nefsin terbiyesindeki en önemli araç tasavvufun başlangıcından günümüze oruç ve az uyumaktır. Az ye, az konuş ve az uyu düsturu her zaman geçerliliğini korumuştur. Tasavvuf ehlinin açlık konusunda ne kadar aşırıya giderlerse gitsinler

çağdaşlarına göre daha uzun ömürlü olmaları Schimmel'e göre araştırmaya değer bir konudur.

**Tevekkül:** Allah'a tam güvendir, O'na teslim olmaktır. Gerçekten her şeyi Allah'ın (c.c) yarattığına iman eden insan O'ndan başkasına güvenemez. Tevekkül tam imanın kaçınılmaz neticesidir. Allah'tan başkasına dayanmak, güvenmek gizli şirktir. Gerçekten tamamen Allah'a (c.c) dayanılıp güvenildiğinde ne insanlar ne de hayvanlar mutasavvıflara hiçbir zarar veremez. Schimmel burada tevekküle en önem veren mutasavvıflardan biri olan Ebû Tûrâb en- Nakşebî'nin çölde aslanlara yem olmasını ilginç bir olay olarak belirtir.

Tasavvufun ilk dönemlerinde tevekküle yapılan vurgu gerçekten çok fazladır. Schimmel'e göre Gazali'nin İhyâu Ulûmi'd-Dîn adlı eserindeki "Havf ve Recâ" bölümü tevekkül konusundaki sert bakış açısını fazlasıyla gözler önüne serer. İlerleyen zamanlarda bu bakış açısı sünnetin ihlali sayılmış ve "Önce deveni bağla, sonra tevekkül et" buyurulan hadis bu bakış açısına dayanak oluşturmuştur. Esas olan dünya hayatıyla tam tevekkülü birleştirmektir.<sup>97</sup>

**Fakr:** Fakr, fakirlik demektir. Fakir, her şeye sahip olan ama hiç bir şeyin kendisine sahip olamadığı kişidir. Böyle bir halin oluşması için çoğu sufi zahiri fakirliğinde başlangıçta gerekli olduğunu savunmuştur. Bu yüzden dünya malından mümkün olan en düşük seviyede yararlanılmış, kimi zaman üzerinde yatılan bir hasır, bir kıyafet tüm varlıkları olmuştur. Zahiri anlamdaki bu fakirlik zamanla manevi anlamda fakirliğe yani servet arzusunun kaybolmasına kendisini bırakmıştır.

---

<sup>97</sup> A. Schimmel, 2004, s. 136.

**Sabr:** Allah'tan (c.c) gelen her şeyi, bu ne kadar zor olursa olsun kabul etmektir. Schimmel'e göre öteki terimlerle kıyaslandığında sabırla ilgili hikâyeler daha azdır.

**Şükür:** Şükür sabırdan daha üstün bir makamdır ve üç dereceye ayrılır. Allah'ın (c.c) verdiği nimete şükür, vermediği nimete şükür ve şükredebilmeye şükür şeklindedir bu ayırım. Şükür fakirlik ve bela içinde mutlu olabilmektir.

**Havf ve recâ:** Korku ve umuttur. Bir makam mı yoksa hal mi olduğu tartışmalıdır. Havf ve recânın, bast ve kabz hallerine karşılık gelen makamlar olduğu genel kabuldür. Bu iki güç arasında sağlanacak denge düzgün bir imanın temel şartlarındandır.

**Bast ve kabz:** Bast benliğin yoğunlaşmasıyla oluşan bir genişleme deneyimiye, kabz ruhun sıkıştırılmasıdır. Burada tasavvuf ehlinin zıt halleri yan yana getirmekten hoşlandıklarını belirten Schimmel huzurda bulunma ve kendini kaybetme olarak tanımlanan huzur ve gaybetten, birleşme ve birleşme sonrasındaki ayrılık anlamındaki cem ile tefrikadan, sarhoşluk ve ayıklık manalarındaki sekr ve sahvadan, yok olma ve kalma anlamlarındaki fena ve bekadan bahsetmiştir.

**Aşk ve fena:** Bunlar manevi yolun son makamları olan mahabbet ve marifettir. Bazen marifet daha üstün görünse de genelde birbirinin tamamlayıcısı kabul edilirler. Burada aşkın derecelerine değinen Schimmel üns, kurb ve şevkten bahsetmiştir. Ünsü Allah'ın (c.c) azameti karşısında sufinin kalbinde uyanan saygı olarak

tanımlamıştır. Kurb ise Allah'ın (c.c) buyruklarını yerine getirmekten kaynaklanan ahlaki bir yakınlıktır.

Maşuka yaklaşmanın tek yolu sürekli kötülüklerden arınma ve O'nun sıfatlarıyla sıfatlanmaktır. Maşuka tam teslimiyet şarttır. Ölüm aşık ile maşuk arasındaki zaman perdesinin kalkmasıdır. Ölüm bedensel ölümden ziyade benliğin ölümüdür.

Sezgisel bilgiyle edinilen kesinlik olan yakın aşk sırrına yaklaşmaya yardım eder. Burada bilgiye dayalı olan ilme'l yakine, görmeye dayalı kesin bilgidен bahseden ayne'l yakine ve yaşantıya dayalı bilgi olan hakke'l yakîne değinilmiştir.Fena ise ben bilincinin tamamen kaybolup sadece mutlak Hakikatte var olmaktır. Benlik kaybolunca Hakk'ta baki olma anlamındaki beka haline ulaşılır.

Tasavvufi terimler dışında tasavvuf ve ibadet konusuyla da yakından ilgilenen Schimmel, Allah'a yakın olmak isteyen mutasavvıfların bu yaklaşma için ibadeti en önemli araçlardan biri saydıklarına değinmiştir. Özellikle namaz çok önemlidir. Namaza edilen niyet ile beraber dünyadaki her şeye sırt çevrilmiş ve bir aracı olmaksızın Allah'ın(c.c) huzuruna çıkılmış oluyordu. Bu nedenle namazdaki her an çok değerliydi. Mutasavvıf hem bedenem, hem zihnen namaza hazır olmalıydı. Burada Schimmel, Necmüddîn Kübrâ Hazretlerinin namazın şeriatta bir görev, tarikatta yakınlık, hakikatte Allah'la (c.c) birleşme şeklindeki tasvirinin tüm mutasavvıflarca kabul gördüğünden bahseder.<sup>98</sup> Secdeye varmak insana bitkisel,

---

<sup>98</sup> A. Schimmel, 2004, s. 169.

rükûya varmak hayvansal durumunu hatırlatır, dik duruş ise insanoğluna mahsustur. Gerçek namaz sürekli ve mutasavvıf namazdaki halini sürekli muhafaza etmelidir.

Dua da mutasavvıfların Allah'la (c.c) derin bir sohbet olarak gördükleri ibadettir. Mutasavvıflar genelde duanın hangi durumda, hangi şekilde edileceğine dair bir sürü somut örnekler vermişlerdir. Duanın kabul olabilmesi için doğru zamanda, doğru bir tutumla edilmesi önemlidir. Dua insanın bir ayrıcalığıdır. Hayvanlar ve bitkiler de kendi dillerinde Allah'ı (c.c) niyaz etseler de Allah (c.c) ile bu şekilde dertleşmek sadece insana mahsustu.

Tasavvufta Allah'ın(c.c) her duaya cevap vermemesi de mutasavvıfa dua kabul olmuş gibi faydalı olabilir. Çünkü Allah (c.c) en çok belayı sevdiklerine verir. Her zaman kabul edilmesi beklenen dua başkaları için edilendir. Bunun önemini eser veren birçok büyük mutasavvıfın eserlerinin başında veya sonunda okurlardan kısa da olsa bir dua isteme kısmının bulunmasıdır. Gerçek tasavvufi dua, cennete girme ya da cehennemden uzak kalma arzusundan muaf sadece aşk ile yapılan dua idi.<sup>99</sup>

Tasavvufi bakış açısına göre duanın maşukun ilhamı olmadan olamayacağına değinen Schimmel, bunun hristiyan ilahiyatındaki bakış açısıyla da örtüştüğünü ifade etmiştir. Schimmel, pek çok Avrupalı din tarihçisine göre tasavvufi hayatın temelini Mevlana'nın şu hikâye<sup>100</sup> ile en iyi şekilde açıkladığını ifade eder:

---

<sup>99</sup> A. Schimmel, 2004, s. 177.

<sup>100</sup> A. Schimmel, 2004, s. 181.

Birisi her gece Allah der durur, bu zikrinden ağızı tatlılaşır, zevk alırdı. Şeytan “Ey çok söz söyleyen, bunca Allah demene karşılık onun Lebbeyk demesi nerede? Tanrı tahtından bir cevap bile gelmiyor. Böyle utanmadan sıkılmadan ne vakte dek Allah deyip duracaksın?” dedi.

Adamın gönlü kırıldı, başını yere koydu, yattı. Rüyada yeşiller giyinmiş Hızır’ı gördü. Hızır “ Kendine gel, niçin zikri bıraktın, çağırdığın addan nasıl usandın, zikrinden nasıl pişman oldun?” dedi. Adam, cevap olarak “Lebbeyk sesi gelmiyor, kapıdan sürüleceğimden korkuyorum” deyince Hızır: “Senin o Allah demen, bizim Lebbeyk dememizdir. Senin o niyazın derde düşmen, yanıp yıkılman, bizim haberci çavuşumuzdur. Senin hilelere düşmen çareler araman, seni kendimize çekmemizden, ayağını çözmemizdendir. Korkun da bizim lütfumuzun kemendidir, aşkın da. Her yarabbi demende bizim, efendim, buyur dememiz gizli” dedi. Bilgisiz adamın canı, bu duadan uzaktır. Çünkü Yarabbi demesine izin yok ki! Zarara, ziyana uğrayınca Tanrıya sızlanmasın diye ağızında da kilit var, gönlünde de. Ağızı da bağlı, gönlü de.

Schimmel dua konusu üzerine Mesnevi’de pek çok başka hikâye olduğuna değinir ve mesnevideki bakış açısını eleştiren Avrupalı ilim adamları olsa da bu hikâyelerin mutasavvıfların bakış açısını özeteler nitelikte olduğunu belirtir.

Namaz ve duadan sonra zikir konusuna değinen Schimmel, namaz ve duanın tüm Müslümanlarca müşterek olarak uygulanan ibadet türleri olduğuna değinir. Sufilerin kendilerine özgü olan ibadet şekli olarak ise zikirden bahseder. Zikir mutasavvıfın aşk yolculuğundaki ilk adımıdır. Kişi birine aşık olursa onun adını sık

sık anmaktan vazgeçemez. Schimmel mutasavvıfların zikrin Allah'ın (c.c) anılması, sıkça hatırlanması şeklindeki tanımının Bizans Hristiyanlarına ait bir tanım olduğuna değinir.<sup>101</sup> Schimmel de eserlerinde diğer batılı araştırmacılar gibi sık sık anlattıklarını belki de batılılar için daha anlaşılabilir kılmak adına Hristiyanlıktaki benzerleriyle kıyaslamıştır.

Zikir manevi bir yol gösterici tarafından müritlere öğretilen ve sürekli olarak bir denetim içinde sürdürülmesi gereken bir ibadet türüdür. Eğer ki yaşayan biri mürşitten öğrenilmemişse Hızır (a.s) tarafından öğretilebileceği de söylenir. Zikir metodu başı Hz. Muhammed'e (s.a.v) kadar uzanan manevi önderler silsilesi aracılığıyla aktarılır. Genel zikir her an, her yerde olabileceken mutasavvıflarca yapılan bu tabiri caizse resmi zikrin adaptaları vardır. Zikir ederken nasıl oturulacağı nerde, ne şekilde yapılacağı ayrıntılı şekilde düzenlenmiştir. Mürşid, müridin manevi seviyesini belirler ve her müride kendi seviyesine uygun bir zikir telkin eder. Zikirde önemli olan zikrin mutasavvıfın tüm varlığına nüfuz etmesidir. Samimi zikir kelimelerden muaf, kalbin zikridir. Bu insanın tüm uzuvlarının Allah'ı (c.c) zikreden kalp haline gelmesine vesile olur.

Zikir, diğer bir açıdan nefeslerin denetlenmesidir. Hayattaki nefeslerimiz sayılıdır. Bu sayılı nefeslerden Allah'ı (c.c) anmadan harcananlar boşa gitmiş demektir. Oysa O'nu anan nefes canlıdır. Zikirdeki bu nefes denetiminin diğer

---

<sup>101</sup> A. Schimmel, 2004, s. 182.

dinlerdeki zikir geleneklerini de kapsadığına değinen Schimmel Yunanlı keşişlerin İsa duasını buna örnek gösterir.<sup>102</sup>

Zikrin özelliklerinin ilmi olarak ilk kez tasavvuf yorumcusu Şarânî tarafından on altıncı yüzyılda açıklandığına değinen Schimmel bu açıklamada yedi tür zikirden bahsedildiğine değinir. Zikr-i lisan dille yapılan zikir, zikr-i nefis kulakla duyulmayan içsel zikir, zikr-i kalb kalbin en derinlerinde Allah'ın sıfatlarının müşahede edildiği zikir, zikr-i ruh tefekkür anında mutasavvıfın sıfatların derinliğini anladığı zikir, zikr-i sır ilahi sırların açıklandığı zikir, zikr-i hafi nuru görmeyi amaçlayan zikir ve son olarak zikr-i ahfâü'l-hafî mutlak hakikatin güzelliğinin görüldüğü çok gizli bir zikirdir. Bu zikirler yapılırken Nakşibendiler beş letaif denilen vücudun beş ince noktası üzerinde zikrin yoğunlaştırılması gerektiğini belirtirler. Zikir kitaplardan değil uygulamayla öğrenilir. Zikirle ilgili diğer bir tartışma konusu da sesli mi sessiz mi yapılması gerektiği üzerine olmaktadır. Bir kısım mutasavvıf sesli zikri ön plana çıkarırken diğerleri sessiz zikri benimsemişlerdir.

Schimmel, tasavvufun temel öğelerine eserlerinde fazlasıyla değinmiş bunun haricinde Hallac-ı Mansur, Gazali, Muhyiddin İbnü'l Arabî, Mevlana Celâleddin Rumî gibi mutasavvıfların hayatları ve eserleriyle de yakından ilgilenmiştir. İslam tasavvufunu anlayabilmek için tasavvuf kültürünün günümüze kadar gelmesine katkı sağlayan bu büyük mutasavvıfları yakından tanımaya önem veren Schimmel bu mutasavvıfları ve eserlerini batıda tanıtmak için gayret sarf etmiştir.

---

<sup>102</sup> A. Schimmel, 2004, s. 188.

Tasavvufun öğretileri ve bu öğretilerin hayata geçirilmesindeki örnek şahsiyetler olan bazı mutasavvıfların hayat ve eserlerinin değerlendirilmesinin yanı sıra bayan bir oryantalist olan Schimmel tasavvufta kadın konusu üzerinde de çalışmalar yapmıştır. Cahiliye döneminin ardından İslamiyet ile beraber kadının bir anda değerinin arttığına değinen Schimmel, İslam'ın ilk devrindeki Hz. Hatice, Hz. Ayşe gibi çok faal kadınların varlığına ve onların nasıl ön plana çıkarıldığına dikkat çeker. Schimmel günümüzde de kaldığı İslam ülkelerinde İslam'ı yaşama noktasında kadınların erkeklere göre daha aktif olduğunu gözlemlediğini belirtir. İbadetler söz konusu olduğunda kadınlar hep daha hassas görünmektedir.

Tasavvuf yoluna giren kadın mutasavvıfların hayatları ile de yakından ilgilenen Schimmel, Rabiätül Adeviye'nin tasavvuf tarihinin en önemli isimlerinden biri olmasına dikkat çeker. Rabiätül Adeviye'nin ideal kadın simgesini biçimlendirmeye yardım eden örnek şahsiyetini eserlerinde Rabiätül Adeviye'nin hayatından örnekler vererek anlatmaya çalışmıştır. Bekar olan Rabiätül Adeviye'nin yanında evli sufi hanımların varlığına da değinen Schimmel Nişaburlu Fatıma (ö.854)'dan bu bağlamda eserlerinde bahsetmiştir.<sup>103</sup>

---

<sup>103</sup> A. Schimmel, *Ruhum Bir Kadındır*, çev. Ömer Enis Akbulut, iz yay, İstanbul 2004, s.55

Schimmel daha önce adı geçen diğer müsteşriklerden farkı Tasavvuf'un kaynağını diğer doğu inançlarının mistik dünyalarında aramayıp, tasavvufun kaynağının Kuran ve sünnette olduğunu savunmuş olmasıdır.<sup>104</sup>

Diğer araştırmacılarda da görüldüğü gibi Schimmel'de bir konuyla ilgili çalışırken o konunun merkezi olan ülkede ve orijinal dilinden yapmıştır. Bu vesileyle gittiğı yerlerde o kültürü yerinde tanıma fırsatı bulmuştur.

Schimmel'in araştırdığı konular içinde en çok etkileyen Mevlana olmuştur. Mevlana hakkında çalışmaya başladıktan sonra Mevlana Schimmel'in araştırmalarının hep merkezinde kalmıştır. Mevlana'yı anlayıp anlatmak onun için bir gaye olmuştur.

---

<sup>104</sup> A. Schimmel, 2004, s. 13.

## **C. İslam Tasavvufu Üzerine Eser Veren Alman Müsteşriklerin Çalışmalarının Değerlendirmesi**

Tasavvuf alanında eser veren Alman müsteşriklerin hemen hepsi önceki bölümlerde de bahsedildiği gibi doğu konusunda detaylı bir eğitim görmüş başta Arapça, Farsça ve Türkçe olmak üzere pek çok doğu diline hakim olan insanlardır. Hepsinin en önemli ortak özelliklerinden biride hayatlarının önemli bir kısmını Müslüman halkın çoğunlukta olduğu ülkelerden birinde geçirmiş olmalarıdır.<sup>105</sup>

19. yüzyıl ve öncesinde eser veren Alman araştırmacılar daha çok tasavvufi eserleri tanıma, anlama ve Almanca'ya tercüme etme konusunda çalışmışlardır. Bu çalışmalarında esas amaç çoğu zaman İslam kaynaklarını Hristiyanlık kaynaklarıyla mukayese etmek suretiyle kendi değerlerinin üstünlüğünü ispat etmektir. Bu dönemde özellikle tasavvufi şiir üzerinden başlayan ilk tercüme çalışmaları, Mevlana

---

<sup>105</sup> H. Yaşar, a.g.e, s.15

ve Gazali'nin eserlerinden yapılan çevirilerle devam etmiştir. Bu dönemde tasavvufi eserlere karşı eleştirel bir yaklaşım da görülmektedir.

Alman müsteşriklerin pek çoğu tasavvufi eserlerin ilmi metotlarla ve akılla açıklanmasının zorluğundan ve içerdiği temel varsayımlardan bahsetmişlerdir. Eserler okunduğunda bu eleştirel yaklaşım hemen hissedilmektedir.

20. yüzyıl ve sonrasında tarikatların siyasi, toplumsal, pedagojik rolleri üzerindeki çalışmalar artmıştır. Tarikatların içinde buldukları toplumun sosyal yapıları ile ilişkileri incelenmeye başlanmıştır. Tasavvuf tarihi ve düşüncesiyle ilgili çalışmaların bir önceki dönem araştırmacıları tarafından yeterince yapılmış olması, bu dönem araştırmacılarını tarikatları yerinde görüp, incelemeye yöneltmiştir. Bu zamana kadar yapılan teorik çalışmalara devam etmek yerine teorinin nasıl pratiğe dönüştürüldüğü yerinde araştırılarak, eser vermek suretiyle batıya aktarılma istenmiştir.

Tarikatların toplumdaki rollerini incelemek adına Alman araştırmacılar öncelikle Bektaşilik üzerinde yoğunlaşmışlardır. Bir Osmanlı tarikatı olan Bektaşilik Osmanlı'da yeniçerilerin bağlı olduğu tarikattır. Sonradan yasaklansa da askerlerle alakalandırılmış bu tarikatın Osmanlı'nın o zaman siyasi müttefiki konumundaki Almanların ilim adamlarınca diğer tarikatlara nazaran önce araştırılması normaldir. Bu tarikatın kendi coğrafyasında yasaklanması ve diğer bazı din ya da fikir sistemlerine ait öğeleri içinde barındırması sebebiyle de Almanların ilgisini çekmiştir. Bu dönemde Bektaşilik' in yanında Şeyh Bedrettin ve Şihabüddin

Sühreverdi-i Maktul gibi Sünni kesimin çok sıcak bakmadığı kişilerle ilgili araştırmalar yapılmıştır.

Almanların tasavvuf alanındaki çalışmalarında dikkat çeken diğer bir unsurda pek çok İslam düşünürünün eserlerini çok erken zamanlarda incelemelerine rağmen İbn-i Arabi hakkında 20.yüzyıla kadar neredeyse hiç eser vermemiş olmamalarıdır. Bunun temel nedeni olarak Arabi'nin eserlerinin Almanların kullandıkları bilimsel metotlarla incelenmesine imkân kılan bir düzeninin olmadığını öne sürmüşlerdir. 20. yüzyılda da bir önceki bölümde de belirtildiği gibi Arabi üzerine çalışmalar yapıldıysa da bunlar Arabi'nin külliyatının büyüklüğü göz önüne alındığında çok az sayıdadır. Hayatının neredeyse tamamını tasavvuf alanındaki çalışmalara adanmış Annemarie Schimmel bile Arabi'ye mesafeli durmuştur.

## SONUÇ

Hristiyan rahiplerin haçlı seferlerine, misyonerlik ve sömürgeciliğe katkı sağlamak amacıyla, İslâm coğrafyasını daha yakından tanımaya yönelik çalışmaları, batıda doğu ile ilgili yapılan ilmi çalışmaların temelini teşkil etmektedir. Sonrasında hızlı sanayileşmeyle beraber doğuyu, ürün satışlarını arttırmada, ham madde ve ucuz iş gücü temininde önemli bir kaynak olarak gören batılılar, doğu dilleri ve kültürünü tanımaya önem verdiler. Zamanla ülkelerin sınırları netleşip de batılılar doğu ülkelerinde elçilikler kurmaya başladıklarında, bu ülkelere gidecek görevliler de gidecekleri ülkenin dili ve kültürü hakkında bilgi sahibi olmak adına, siyasi gayelerle bu ilimleri tahsil etmişlerdir.

Doğu bilimleri, yukarıda sayılan sebeplerin dışında batıda ilmî olarak da alaka uyandırmış, üniversitelerde kürsüler kurulmuş, sadece ilmi kaygılarla bu konuya eğilen ilim adamları yetişmiştir. Bu ilim adamlarının önemli bir çoğunluğunu da Almanlar oluşturmaktadır. Alman ilim adamları, başlangıçta daha ziyade doğu dilleri ve İslam'ın ana kaynakları üzerine çalışmalar yapmışlar, tasavvufi eserlere pek alaka göstermemişlerdir.

17. yüzyılın başlarında Adam Olearius'un görevi gereği gittiği İran'da, doğu kültürünün tesirinde kalarak, Firdevsi, Hafiz, Sad-i, Şirazi ve Nizami'nin eserlerinden yaptığı çeviriler batı dünyasının tasavvufu ilk teması olarak kabul edilmektedir.

Almanlar özellikle 19. yüzyıl ve sonrasında tasavvufla akademik bir disiplin olarak ilgilenmeye başlamışlar, konuyla ilgili pek çok eser yayınlamışlardır. Araştırmada bu müsteşriklerin kimler oldukları, hayatlarına dair bulunan bilgiler ışığında anlatılmaya çalışılmıştır.

Tasavvufla ilgili eser yayınlayan müsteşrikler ilgi alanlarını sadece tasavvufla sınırlı tutmayıp diğer İslami ilimlere de alaka göstermişler, farklı alanlarda da çalışma yapmışlardır. Tasavvuf ile ilgili eserlerini diğer alanlardaki eserlerinden soyutlayarak listelemenin bu müsteşriklerin hayatları ile ilgili kısmının bütünlüğünü bozacağı düşünüldüğünden eserler bir bütün olarak ele alınmıştır. Böylece tasavvuf alanında diğer alanlara kıyasla (Annemarie Schimmel dışında) çok daha az eser verdikleri görülmüştür.

Almanların tasavvufla ilgili eserleri incelendiğinde bunların tarihin akışı içinde, tasavvufi şiir çevirisinden başlayıp, tarikatların sosyolojik açıdan incelenmesine kadar uzayan geniş bir alanı içine aldığı belirlenmiştir. Genelde pek çok Alman müsteşrik tasavvufun kökenlerini doğunun diğer bölgelerinin, özellikle Hindistan'ın mistik inanışlarında aramış, bu bağlamda tasavvufun kökünün Kuran-ı Kerim ve sünnete dayandığını kabul etmemiştir. Böyle varsayımlarla yola çıktıklarından eserleri eleştiriye açıktır.

Eserlerini belli ön kabullerle yazmalarına, tasavvufun bilimsel yöntemlere ters düşen taraflarına olumsuz yaklaşımlarına rağmen Alman müsteşriklerin batıda İslam tasavvufunun tanınmasına sağladıkları katkı çok büyüktür. Batı büyük İslam düşünürleriyle onlar sayesinde tanışmış, onların sayesinde İslam'ın değerler dünyasına bir kapı aralamıştır.

## **ABSTRACT**

Germans interested in Islamic mysticism as an academic discipline especially on the 19th century and afterwards. They have published many works on the subject. In this work German orientalists are explained in the light of the information that has been found related to their lives.

Sufism is not the only interest of the orientalists who have published about Sufism but they also are interested in other Islamic sciences, and they have also worked in these other fields.

Abstracting their publications only in Sufism and not in other fields of research will disturb the integrity of the life of the Orientalists therefore their whole publications are considered in this work. Thus it has been seen that they have published less in Islamic mysticism (except Annemarie Schimmel) in comparison to the other Islamic research fields.

When the works of the Germans on Sufism were examined, it is seen that their work has started from translation of the mystical poetry to into a wide range of sects which extend from a sociological perspective, the examination determined in the course of history.

In general many German orientalists have searched the origins of Sufism in the mystical beliefs context in India, and they did not accept that its roots are adopted from Quran and the Sunnah.

Despite they have written their Works in Sufism under certain assumptions, and they approached negatively to parts of Sufism which conflict to the scientific research method, their contribution to Sufism by means of its recognition in the Western World is accountable. Western World has recognized great Islamic philosophes, and they have opened a door to the Islamic values.

## KAYNAKLAR

- Akay, H., Öztürk İ. Mevlana Araştırmaları Dergisi Yıl: 2007 Sayı:1
- Akın, N., Annemarie Schimmel, İslamiyat, c.7, sa.1,Ocak –Mart 2004
- Akpınar, T., (2004) İstanbul Üniversitesi'nde 50 Yıl Öncesi Bazı Büyük Hocalarımız ve Kültürümüze Katkısı Olmuş Yabancı Bilginler, İstanbul, Kitabevi
- Andersen, J., (1980) Orientalische Rize Beschreibungen, Tübingen, Max Niemeyer
- Aşkar, M., (2006) Tasavvuf Tarihi Literatürü, İz Yayıncılık
- Ateş, A., (1963) Helmut Ritter, İstanbul, Edebiyat Fakültesi Basımevi
- Babinger, F., Köprülü, F., (2003) Anadolu'da İslamiyet, İstanbul, İz Yayınları
- Bilman, Ş., Ukbaya Kayan Yıldız: Annemarie Schimmel, Tasavvuf Dergisi, sa.11; Temmuz –Aralık 2003,
- Boxberger, R., Rückert, Friedrich. In: Allgemeine Deutsche Biographie (ADB) Cilt:29, Leipzig ,1889
- Bulut, Y., (2010) Oryantalizmin Kısa Tarihi, İstanbul, Küre Yayınları
- Cuayyıt, H., (1995) Avrupa ve İslam, İstanbul, İz Yayınları
- Es-Sibai, M., (1993) Oryantalizm ve Oryantalistler, İstanbul, Beyan Yayınları
- Fischer, W.,(2003) Nachruf auf Annemarie Schimmel. In: Jahrbuch der Rückert Gesellschaft. Cilt: 15
- Fränkel, L.,(1904) Gosche, Richard Adolf. In: Allgemeine Deutsche Biographie (ADB). Cilt: 49, Leipzig
- Horten, M., (1924) Die Philosophie des İslam, München, Ernst Reinhardt Verlag
- Kissling, H.J.,(1986)Dissertationes orientales et balcanicae collectae: das derwischtum, München, Rudolf Trofenik
- Lier, T., (1998) Hellmut Ritter in Istanbul 1926-1949, In: Die Welt des Islams 38

- Paret, R., (1966) Arabistik und Islamkunde an Deutschen Universitäten, Wiesbaden
- Prang, H., (1963) Friedrich Rückert als Dichter und Gelehrter, Erlangen, Erlangener  
Universitätsreden
- Preissler, H., Hellmut Ritter, (2003) In: Neue Deutsche Biographie (NDB). Cilt: 21,  
Berlin
- Priesner, C., Adam Olearius (1999) In: Neue Deutsche Biographie (NDB). Cilt: 19,  
Berlin
- Ritter, H., (1942) Sevanih, İstanbul, Matbaa-i Maarif
- Ritter, H., (1963) Makalatü'l-İslâmiyyin ve ihtilafü'l-musallin, Wiesbaden, Franz  
Steiner Verlag
- Ritter, H., (1971) Das Meer der Seele, Leiden, E.J. Brill
- Rosen, G., (1858) Tuti-nameh : das papaganienbuch : eine sammlung orientalischer  
erzaehlungen, Leipzig, T.U.Brockhaus
- Said, W.E., (2010) Şarkiyatçılık, İstanbul, Metis yayınları
- Schimmel, A., (2002) Morgenland und Abendland. Mein west-östliches Leben.  
Autobiografie, Beck, München
- Schimmel, A., (2004) İslamin Mistik Boyutları, İstanbul, Kabalcı Yayınları
- Schimmel, A., *Ruhum Bir Kadındır*, çev. Ömer Enis Akbulut, İz Yayınları, İstanbul  
2004.
- Sezgin, F., (1994) The Islamic World in Foreign Travel Accounts, Frankfurt am  
Main ,Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften
- Sezgin, F., (1999) İslamic Philosophy;54, Frankfurt am Main , Institut für Geschichte  
der Arabisch-Islamischen Wissenschaften

Sezgin, F.,(1999) İslamic Philosophy;15, Frankfurt am Main ,Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften

Sezgin, F.,(1999) İslamic Philosophy;92, Frankfurt am Main , Institut für Geschichte der Arabisch-Islamischen Wissenschaften

Spies, O., Max Horten, (1970) in: Bonner Gelehrte 8, Bonn

Yaşar, H., (2010) Alman Oryantalizminde Kuran'a Bakış, İstanbul, İz Yayıncılık

Yalsızuçanlar, S. (2004) Şeyh Sadi-i Şirazi, Gülistan,Timaş Yayınları

## **EKLER**

### **EK-1 ALMAN MÜSTEŞRIKLERİN LİSTESİ**

- Adam Mez (1869-1917), İslam Medeniyeti Tarihi.
- Adam Olearius (1599-1671) Arap Edebiyatı
- Adolf Friedrich Graf von Schack (1815-1894), Arap Edebiyatı ve Tarihi.
- Adolf Wahrmund (1827-1913), Arapça, Farsça ve Türkçe.
- Aloys Sprenger (1813-1893), Kuran İlimleri, Arap-İslam Tarihi.
- Annemarie Schimmel (1922-2003), Kur'an, Tasavvuf, İslam Edebiyatı.
- Anton Spitaler (1910-2003), Arapça Filolojisi, Semitik Filoloji.
- August Fischer (1865-1949), Kur'ân, Tefsir, Kur'ân-Hadis Lügati, Cahiliyle Şiiri ve İslâm Tarihi.
- August Schmoeldess (1809-1880), İslâm Felsefesi.
- Bernhard Moritz (1859-1939), İslâm Tarihi ve Coğrafyası.
- C. F. August Dillmann, (1823-1884), Doğu Dilleri.
- Cari Anton Baumstark (1872-1948), Filoloji, Doğu Hıristiyanlığı ve Doğu Dilleri.
- Cari Brockelmann (1868-1956), İslâm Tarihi, Arap-İslâm Literatürü ve Semitik Filoloji.
- Cari Heinrich Becker (1876-1933), Eğitimci, İslâm Tarihi.
- Cari Paul Caspari, (1814-1892), Arap Filolojisi.
- Christian Ludwig ideler ( 1776-1846), İslâm Coğrafyası ve Takvimi.
- Christian Friedrich de Schunurrer (1742-182), Arap Filolojisi, Edebiyatı ve Tarihi.
- Daniel Bonifaz von Haneberg (1816-1876), Doğu Dilleri.
- David Hartwig Baneth (1893-1973), Arap ve Semitik Filoloji.
- Dominicus Germanus de Silesia (1588-1670), Arap Filolojisi, Şark Dilleri ve Kur'ân.

Eilhard Wiedemann (1852-1928), İslâm Tarihi, Fen Bilimleri Tarihi, İslâm Coğrafyası, İslâm Jeolojisi ve İslâm Tıp Tarihi.

Emil Kautzsch (1841-1920), Semitik Diller.

Enno Littmann (1875-1958), Arap Filolojisi.

Erich Braunlich (1892-195), Cahiliye Şiiri ve Arap Filolojisi.

Emst Kuehnel (1883-1964), İslâm Sanatı ve Minyatür.

Emst Ludwig Dietrich (1897-1974), Arap Filolojisi ve Dinler Tarihi.

Ervvin Graf (1914-1976), İslâm Fıkhı.

Eugen Mittwoch (1876-1942), Semitik Filoloji, İslâm Tarihi.

Ferdinand Justi (1837-1907), Doğu dilleri ve Doğu Tarihi.

Ferdinand Wüstenfeld (1808-1899), İslâm Bilimler Tarihi.

Franz Babinger (1891-1967), Osmanlı Tarihi.

Franz von Dombay (1758-1810), Arap Filolojisi.

Franz VVoepecke (1826-1864), İslâm Matematik Tarihi.

Friedrich August Müller (1847-1892), İslâm Tıp Tarihi, Tarih, Arap Filolojisi.

Friedrich Delitzsch (1850-1922), Arap Filolojisi ve Semitik Filoloji.

Friedrich Dieterici (1821-1903), İslâm Felsefesi ve Arap Filolojisi.

Friedrich Kem (1874-1921), İslâm Fıkhı.

Friedrich Rosen (1856-1935), Arap Filolojisi ve Şark Dilleri.

Friedrich Rückert (1788-1866), Arap Filolojisi ve Şark Dilleri.

Friedrich Schulthess (1868-1912), Cahiliye Şiiri ve Arap Edebiyatı Tarihi.

Fritz Hommel (1854-1936), İslâm ve Ortadoğu Tarihi.

Fritz Krenkow (1872-1953), İslâmî İlimler, Edebiyat.

G. Wilhelm Freytag (1788-1861), Arap Filolojisi.

Georg Graf (1875-1955), Ortadoğu Hıristiyanlık Tarihi.

Georg Jacob (1862-1937), Arap Şiiri, Şarkın Garba Etkisi, Eski Arap Şiiri, T¼rkiyat Araştırmaları ve T¼rk Tasavvufu, Fars Şiiri.

Georg Rosen (1820-1891), T¼rkiyat

Gotthelf Bergsträsser (1886-1933), Kur'ân Bilimleri ve Kıraat.

Gustav Leberecht Flugei (1802-1870), Kur'ân Fihristi, Felsefe, Şark Dilleri ve İslâmi Literat¼r¼.

Gustav Weil (1808-1889), İslâm ve Arap Edebiyatı, İslâm Tarihi, Siret ve Kur'ân.

Hans Daiber (1942-) Doğu Felsefesi.

Hans Heinrich Schaefer (1896-1957), Arap-Fars Filolojisi, Tasavvuf ve Bektaşılık, Dinler Tarihi.

Hans Stumme (1864-1936), Arap Filolojisi.

Hans Wehr (1909-1981), Arap Filolojisi.

Hans-Peter Raddatz (1941-) Fıkıh, İslâm Batı ilişkileri.

Hartmut Bobzin (1946-), Kur'ân, Siyer.

Hartwig Derenbourg (1844-1908), Semitik Filoloji ve Şark Dilleri.

Heinrich Ferdinand Wuestenfeld (1808-1899), İslâm Tarihi, Tıp Tarihi, İslâm Jeoloji Tarihi ve İslâm Őehirleri Tarihi.

Heinrich Leberrecht Heischer (1801-1888), Arap Filolojisi.

Heinrich Steiner (1841-1889), Şark Dilleri.

Heinrich Suter (1848-1922), İslâm Matematik Tarihi ve Uzay Bilimleri Tarihi.

Heinrich Theorbecke (1837-1890), Arap Filolojisi ve Semitik Filoloji.

Helmut Ritter (1892-1971), Arap ve T¼rk Filolojisi, Kelam ve İslâm Tarihi, Mezhepler Tarihi, İslâm Edebiyatı ve İslâm Felsefesi.

Henri Duveyrier (1840-1892), Arap Filolojisi.

Herbert Wielhelm Duda (1900-1979), Türkiyat Araştırmaları ve şark Dilleri.

Ignaz Goldziher (1850-1921), İslâm Tarihi, Hadis ve Tefsir.

Jaroslaus Tkatsch (1871-1927), Felsefe Tarihi, Semitik Filoloji ve Arap Filolojisi.

Johann August Vullers (1803-1880), Fars - Arap Edebiyatı ve şark Dilleri.

Johann David Michaelis (1717-1791), Arap Filolojisi ve şark Dilleri ve Ahlâk.

Johann Elichmann (17. yüzyıl), Genel Felsefe.

Johann Gottfried Ludwig Kosegarten (1792-1862), şark Dilleri, şiiri ve Tarihi.

Johann Gottfried Wetzstein (1815-1905), şark Dilleri.

Johann Jahn (1681-1725), Arap Filolojisi.

Johann Jakob Reiske (1716-1774), Arap Filolojisi.

Jokob Barth (1851-1914), şark Dilleri ve Arap Filolojisi.

Josef Matuz (1925-1992), Osmanlı Tarihi.

Joseph Hell (1875-1950), Arap şiiri.

Joseph Horovitz (1874-1931), Kur'ân ve Siyer Araştırmaları.

Joseph Naphtali Derenbourg (1811-1895), Semitik Filoloji/ Arap Tarihi ve Coğrafyası.

Joseph von Hammer-Purgstall (1774-1856), Osmanii Tarihi. Julias Heinrich Petermann (1801-1876), şark Dilleri.

Julius Assflag (1919-2001), Ortadoğu Hristiyan Tarihi. Julius Ferdinand Ruska (1867-1949), İslâm Bilimleri Tarihi. Julius Mohl (1800-1876), şark Dilleri.

Julius Wellhausen (1844-1918), İslâm Bilimleri.

Karl Heinrich Bekker (1876-1933), İslâm Felsefesi, İslâm Sosyolojisi ve Dinler Tarihi.

Ludolf Krehl (1825-1901), Doğu Dilleri.

M. Joseph Müller (1809-1874), Arap Edebiyatı Tarihi, İslâm Felsefesi ve Şark Dilleri.

Manferd Ullmann (1931 -), Arap Filolojisi.

Martin Hartmann (1851-1918), Arap Filolojisi ve İslâm Bilimleri.

Max Horten (1874-1945), Arap Filolojisi, İslâm Felsefesi ve Kelam.

Max Meyerhof (1874-1945), İslâm Tıp Tarihi ve Eczacılık Tarihi.

Max Van Beschem (1863-1921), İslâm Sanatı ve Arap Filolojisi.

Maximilian Habicht (1775-1839), Arap Filolojisi ve Tarihi. Moritz Steinschneider (1861-1907), Arap Filolojisi.

Oskar Rescher (1883-1972), Arap-Türk Filolojisi.

Otto Blau (1828-1879), Doğu Bilimleri.

Otto Pretzl (1893-1941), Şark Filolojisi ve Kur'ân Kıraati. Paul Emst Kahle (1875-1964), Arap Filolojisi.

Richard Farns Burton (1821-1890), Arap-İslâm Bilimleri. Richard Hartmann (1881-1965), Arap-İslâm Bilimleri.

Richard Gosche (1824-1889), Arap Filolojisi, İslam Tasavvufu

Rudi Paret (1901-1983), Kur'ân ve Kur'ân Bilimleri.

Rudolf Strothmann (1877-1960), İslâm Mezhepleri.

Rudolf Sellheim (1929-), Arap-İslâm Bilimleri.

Rudolf Tschudi (1884-1960), Filoloji ve Şark Dilleri. Theodor Benfey (1809-1881), Ortadoğu Dilleri.

Theodor Bibliander Buchmann (1504-1564), Kur'ân Araştırmaları ve Baskıları.

Theodor Goldstücker (1821-1872), Sanskritçe.

Theodor Nöldeke (1836-1931), Kur'ân ve Kur'ân Tarihi, Arap ve Semitik Filolojisi.

Theodor Zenker (1811-1884), Arap-Türk Filolojisi.

Tilman Nagel (1942-) Kur'ân, Kelam ve Fıkıh.

Ulrich Jasper Seetzen (1767-1811), Arap Filolojisi ve İslâm Edebiyatı.

Werner Caskel (1896-1970), Arap Filolojisi, Cahiliye Şiiri ve Arap Tarihi.

Wilhelm Ahlwardt (1828-1909) Arap Edebiyatı.

Wilhelm Schott (1802-1889) Orta Asya Dilleri.

Wilhem Ahlwardt (1828-1909), Arap Filolojisi ve Cahiliye Şiiri.

Wilhem Geiger (1856-1943), Semitik Filoloji ve Şark Dilleri.

EK-2 ADAM OLEARIUS'UN ESERLERİNDEN ÖRNEKLER



Resim 1: Adam Olearius'un Seyehatnamesi'nin Kapak Sayfası



**Resim 2: Adam Olearius'un Seyahatnamesi'nde İsfahan'dan Bir Kesit**

I.  
بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

Alla thaala fenni saglafsün menüm itschün. (b)

**H**öher/ Ehrenreifer/ ic. insonders hochvertrauter Herr Bruder vnd Persischer Zoldasch. (c)

Demselben zu bezeugen / daß auch bey den Antipodibus ich in meinem vnerendlichen Gemüthe gegen ihm auffrichtig gehe / vnd meine stieder vnser Persischen separation gehaltenen langen Silence. so die fernnen Orter vnd Länder / vmb welche zu besehen damals meine curiositet mich von dem lieben Holsteinschen Gomitat abriffe / verursachet / etlicher massen zu ersuchen / habe ich bey angetroffener gar vnermuthlicher Gelegenheit eines Englischen Schiffes / so gleich bey vnser Ankunft allhier an der Insel Madagascar segelfertig nach Engelland zu fahre / nicht vnterlassen können / den Herrn Bruder mit diesem Schreiben diensfreundlich zu begrüßen / vnd zugleich mein noch ergetzliches Wolergehen vnd guten success in meiner wehrenden Reise zu avisiren. Massen ich nunmehr ungezweifelt hoffe / daß Er seine retour durch die Tartarischen / Moscovitischen vnd Lissländischen Nasaden wird glücklich vollendet haben / vnd seho in den sichern Schoß seines Vaterlandes alle außgestandene Befahr vnd Vngemach mit guter Ergetzlichkeit ersuchen.

Suge ihm derowegen hiemit zu wissen / daß / weil nach Abreise vnser auß Persien ich mich wegen vielerley considerationen nicht resolbiren kunte / die mir zum öfftern von Schach Sofi oder dem Könige anpresentirte sehr hohe Bestallung / als jährlich 500. Tomen vnd eine von seinen 600. Fraten vor meine Concubine zu acceptiren: (d) vñ gleichwol auch wegen der Türckischen Armees / so fünffmal hundert Tausent Mann stark / da

a ii

mais

Resim 3: Adam Olearius'un Seyehatnamesi'nde Besmele İle Başlayan Sayfa



Resim 4: Adam Olearius'un Seyehatnamesi'nde Harita Örneği

### **EK 3: ÖZET**

**Şarkiyat:** Doğu dilleri, tarih, kültür ve edebiyatlarını konu alan bilime şarkiyât/oryantalizm denir. “Şark” kelimesi doğu, güneşin doğduğu taraf anlamındadır. Kültürel olarak ise şark kelimesi, Avrupa kültürü dışında kalan Müslüman ülkeleri içerir. Şarkiyât ile aynı anlama gelen “Oryantalizm” kelimesinin de kökü Latince “Orient”tir ki buda güneşin doğduğu yer anlamındadır.

**Müsteşrik:** Müslüman halkın çoğunluğunu oluşturduğu bazı Asya ve Afrika ülkelerinin din, inanç, kültür gibi değerlerini inceleyip, halkın yaşayışını, düşünce yapılarını daha yakından anlamaya çalışan doğu araştırmacılarına müsteşrik ya da oryantalist denilmektedir.

**Almanların İslamiyet’le ilk teması:** Büyük Karl’ın (ö.814) 777 yılında Saragossa Emiri’nin, Abbasi Halifesi’ne karşı bağımsızlığını ilan edip bütün Endülüs’ü Abbasiler’den ayırmak isteyen Kurtuba Emiri’ne karşı yardım talebini kabul ederek Saragossa Emiri’ne destek seferine çıkmasıyla ilk ilişkiler başlamıştır.

**Müsteşrikler tarafından yapılan ilk çalışma:** Petrus Venerabilis (ö.1156)’in Kur’ân-ı Kerîm’i Latince’ye çevirmesi

**Almanların Şarkiyat alanında yaptıkları ilk çalışma:** Martin Luther (ö.1546) desteğiyle 1543 yılında Theodor Bibliander (ö.1564) tarafından Kur’ân-ı Kerîm külliyatının yayınlanması.

**Almanya’da Şarkiyat alanında akademik eğitim veren ilk kurum:** 1477 yılında kurulan Baden Württemberg eyaletinin Tübingen şehrinde bulunan Eberhard Karls Üniversitesi’nin Şark Dilleri ve Kültürleri Bölümü.

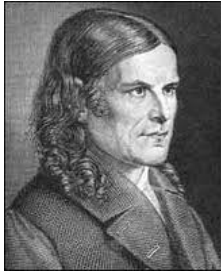
**Almanya’da Şarkiyat alanında ilk akademik çalışmalar:** 1602 yılından beri rektörlüğünü de yürüttüğü Heidelberg Üniversitesi’nde Avrupa’da ilk Arap Dili

Bölümü'nü kuran ve bu bölümün başkanlığını da yürüten Jakob Christmann (ö.1613) tarafından özellikle Arap dili alanında yapılan çalışmalardır.

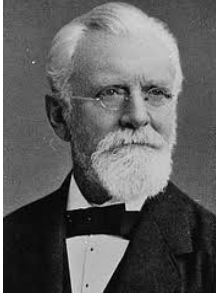
## 19. Yüzyıl ve Öncesinde İslam Tasavvufu Alanında Eser Yayınlayan Alman Müsteşrikler



**Adam Olearius (1599-1671):** Persianischer Rosenthal adı altında Sadi Şirazi'nin Gülistan adlı eserini tercüme etmiştir. Ayrıca Safevi Devleti'ne yaptığı seyahatini anlattığı Seyehatnemesi'nde Hâfız, Firdevsi ve Nizâmi'den tasavvufi şiir çevirileri yer almaktadır.



**Friedrich Rückert (1788-1866):** El-Harîrî'nin El Makâmât adlı hikaye kitabından kırk üç makameyi Almanca'ya çevirmiştir. Mevlâna'ya ait bazı gazelleri ve Divan-ı Kebir'den bazı bölümleri de Almanca'ya çevirmiştir.



**Georg Rosen (1820-1891):** Mesnevi'nin birinci cildinin 644 beytini manzum olarak Almanca'ya çevirmiştir.

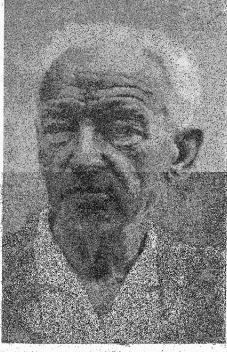


**Richard Gosche (1824-1889):** Batıda Gazali'nin eserleri ile ilgili çalışmaları başlatan ilk kişidir. Gazali üzerine gerçekleştirilen ilk çalışma olarak kabul edilen “Über Ghazzalis Leben und Werke” (Gazali'nin Hayatı ve Eserleri) adlı çalışmasını 1858'de yayınlamış ve bu çalışmada Gazali'nin kırk kadar eserini incelemiştir.

## **20.Yüzyıl ve Sonrasında İslam Tasavvufu Alanında Eser Yayınlayan Alman Müsteşrikler**

**Max Horten (1874-1945):** Çağdaşı olan Friederich Heinrich Dieterich (ö.1903), Ignaz Goldhizer (ö.1921), T.J. de Boer (1940) gibi oryantalistlerle beraber oda İslâm felsefesi ve dininin temel kaynakları üzerine sistematik araştırmalar yapmış bazı eserleri Almancaya çevirmeye çalışmıştır. “İslam Tasavvufunda Hint Etkisi”,

“İslam’ın Manevi Alanda Kültürel Gelişme Potansiyeli”, “İslam’da Mistisizm” tasavvuf alanına yönelik eserlerinden bazılarıdır.



**Helmut Ritter (1891-1971):** Çok geniş bir yelpazede eser yayınlamış olmasına rağmen tüm eserlerinde aynı titizlikle çalışmış, mümkün olduğu kadar kaynaklar en güvenilir kişilerin eserlerinden seçilmiştir. Tasavvuf alanında da özellikle Mevlevilik ve Mevlâna üzerine çalışmaları olmuştur.



**Franz Babinger(1891-1967):** “Anadolu’da İslamiyet” adlı eserinde yedinci asırda Anadolu’da tasavvuf tarihinin pek çok önemli simasının yaşadığına değinmiş, bu simalar hakkında bilgiler vermiştir. Muhyiddin Arabi, Konya’da Ahvaddin-i Kirmânî, Tokat’ta Fahreddin Irakî, Kayseri ve Sivas’ta Şeyh Necmeddin Dâye, Konya’da Sadrettin Konevi, Sadettin Fergâni, mağribli Afifettin-i Telmesani ve

Celâleddin-i Rumî bunlardan bazılarıdır. Ayrıca Şeyh Bedrettin hakkındaki doçentlik tezinde de Şeyh Bedrettin'in hayatı hakkında ayrıntılı bilgi vermiştir.

**Hans Joachim Kissling (1912-1985):** Araştırmalarının çoğu çeşitli makaleler halinde çeşitli ilmi dergilerde yayınlanmıştır. Ölümünden sonra bu makaleler toplu halde yayınlanmaya başlandı ve bugüne kadar üç cilt halinde yayınlandı. Birinci ciltteki makaleler “Dervişlik” başlığı altında toplanmıştır ve Kissling'in tarikatlarla ilgili bütün yazılarından oluşmaktadır.



**Annemarie Schimmel (1922-2003):** Schimmel'in şimdiye kadar adı geçen diğer müsteşriklerden farkı eserlerinin merkezini tasavvufi metin ve şiirlerin oluşturmasıdır. Annemarie Schimmel'in yayınlanmış yüzün üstünde kitabı, birçok makale ve bilimsel yayınları mevcuttur. Ayrıca kendi eserleri dışında pek çok eserinde basılmasına destek olmuş, bazılarında giriş ya da ön söz yazmıştır.

,